

LUDBREG URUČENA PRIZNANJA PRAVEDNIKA MEĐU NARODIMA

TRADICIONALNO

PRED PESAH U BIZOVAČKIM TOPLICAMA

I 31. OŽUJKA 2012.

- 04 Odgovornost – središnja tema judaizma
 06 Sjećanje na heroje i žrtve
 07 Spomen na Rechu Freier i Joška Indiga
 08 Marš živih kroz logore smrti
 09 Tu se ubijalo planski
 12 Pred Pesah skup u Bizovačkim toplicama
 14 Razgovori Šprem – Amrani
 Perspektive izraelskih investicija
 15 Trodnevno druženje u Zagrebu
 Željko Weiss ponovno predsjednik
 16 Uživanje u netipičnim jelima
 17 Izraelski „Dječak dupin“ otvorio Zagrebdox
 18 Revija filmova Amosa Gitaia
 19 „Olga“ – životna priča njemačke Židovke
 20 Šmidlehneri spasili Dana Flescha
 21 Amranijevi razgovori u Ludbregu
 Dvorac kao galerija
 22 Izložba Oskara Hermana u Rovinju
 23 Lavoslav Hartman – knjižar, nakladnik, urednik i autor
 26 Objavljeni Sinagogalni napjevi natkantora Grünera
 28 Theodor Herzl – nepoznato o poznatome
 31 Brodski književni dvojac
 33 Dimitar Vlahov – veliki prijatelj i saveznik Židova
 34 Sarin ključ
 35 Pjesmom kroz dur i mol
 39 Priča o ljubavi iz devetnaestog stoljeća
 40 Mark Spitz – rekordni rekorder
 41 Pravednici među narodima
 42 Einsteinova arhiva na internetu
 43 Povrat otete zbirke vrijednih plakata
 44 Što ste oduvijek htjeli znati o Židovima
 45 Vlada bi Ustavom spriječila povrat imovine strancima?
 46 Autor nezaboravnih filmskih glazbenih hitova
 47 Nevraćanje imovine strancima suprotno temeljima Ustava
 48 Nepodnošljiva lakoća povijesnog zaborava
 50 Sporo rešavanje restitucije jevrejske imovine
 52 Zašto Hagada?
 54 Američki Židovi su drukčiji, a ne „djelomični“
 55 Deset najbogatijih Židova na svijetu
 60 Hoće li izraelski zakoni omogućiti građanski brak
 61 In memoriam
 62 Dobrovoljni prilozi

Ha-Kol 124

ožujak/travanj 2012.

adar/nisan/ijar 5772.

Glavni i odgovorni urednik

Živko Gruden

Urednički savjet

Nataša Barac, Zora Dirnbach, Tamara Indik- Mali,
 Damir Lajoš, Vera Dajht Kralj

Oblikovanje i priprema za tisak

Studio Hendrih

Ha-Kol

glasilo židovske zajednice u Hrvatskoj

Izdavač

Židovska općina Zagreb
 Palmotićeva 16, 10000 Zagreb p.p. 986
 tel: 385 1 49 22 692
 fax: 385 1 49 22 694
 e-mail: jcz@zg.t-com.hr
 uredništvo: hakol@net.hr

Za izdavača

dr. Ognjen Kraus

ISSN 1332-5892

Izlaženje Ha-Kola financijski potpomaže
 Savjet za nacionalne manjine Republike Hrvatske

Pretplata

100 kuna godišnje, za inozemstvo 200 kuna
 Žiro račun kod Zagrebačke banke broj:
 2360000-1101504155
 Židovska općina Zagreb

Devizni račun:

Account owner: Židovska općina Zagreb
 Bank: Zagrebačka banka d.d.
 Account number: 1500260173
 IBAN: HR4923600001500260173
 Swift: ZABAHR2X

Tisak

Offset tisak NP GTO d.o.o.

Stranica 1.: Veleposlanik Amrani i Ivica Šmidlehner
 Stranica 2.: Pred Pesah u Bizovačkim toplicama
 Stranica 63.: S izložbe Oskara Hermana u Rovinju
 Stranica 64.: Oskar Herman: Očitovanje, 1957.

U realizaciji ovog broja svojim su priložima sudjelovali:

Nataša Barac, Ivan Bauer, Ognjen Bojadžiski, Zoran
 Bošnjak, Milivoj Dretar, Darko Fischer, Joseph
 Gottfried, Lea Fürth Kriesbacher, Siniša Jurica, Tamara
 Jurkić Sviben, Snješka Knežević, Ozren Kobsa, Fredi
 Kramer, Mladen Mali, Sara Nikšić, Luciano Moše
 Prelević, Ljubo Ruben Weiss, Željko Weiss

Toda raba!

JOM HAŠOA – DAN STRADANJA I JUNAŠTVA

ODGOVORNOST – SREDIŠNJA TEMA JUDAIZMA

ŽIDOVSKA SOLIDARNOST IZRAŽAVALA SE U SVIM PRILIKAMA, A OSOBITO U DOBA HOLOKAUSTA, ALI, KAD JE RIJEČ O POSLJEDICAMA HOLOKAUSTA, NIJE ISPRAVNO DA SE NJIMA BAVIMO SAMO MI ŽIDOV I, A DA DEKLARATIVNE IZJAVE O SOLIDARNOSTI I SUOSJEĆANJU S NAMA NISU POTKRIJEPLJENE DJELIMA – ISTAKAO JE OGNJEN KRAUS U SVOM GOVORU NA MIROGOJU

Na židovskom dijelu zagrebačkog groblja Mirogoj i ove je godine, 19. travnja, obilježen Jom Hašoa – Dan stradanja i junaštva. Komemoraciji su uz članove židovske zajednice i druge građane Zagreba bili prisutni i najviši predstavnici vlasti: predsjednik Republike Hrvatske Ivo Josipović, predsjednik Sabora Boris Šprem, potpredsjednik vlade Branko Grčić, gradonačelnik Zagreba Milan Bandić, predsjednik Skupštine grada Zagreba Davor Bernardić, predsjednik Savjeta za nacionalne manjine Aleksandar Tolnauer, predstavnik židovske nacionalne manjine u Gradu Zagrebu Sanja Zoričić Tabaković, više saborskih zastupnika i članova diplomatskog kora.

Ni ove godine javna televizija nije izravno prenosila komemoraciju s Mirogoja. Imena žrtava Holokausta, godine njihova rođenja i mjesta njihova stradanja čitala je Vlatka Bječković. Za to su vrijeme, kod spomenika Mojsiju, polagani mnogi vijenci. Molitvu je predvodio glavni rabin u Republici Hrvatskoj Luciano Moše Prelević.

Kako predsjednik Židovske općine Zagreb i Koordinacije židovskih općina u Hrvatskoj Ognjen Kraus, tako i veleposlanik Izraela u Hrvatskoj Yosef Amrani, u svojim su se govorima osvrnuli i na neke posve aktualne teme, među ostalim, i na problem povrata židovske imovine. U tom je kontekstu Amrani naglasio da je „sada vrijeme da hrvatska Vlada i Sabor poduzmu nešto i posvete se onome što se tako dugo izbjegava“, a Kraus je istakao da „odugovlačenje revizije Zakona o povratu imovine svjedoči o neosjetljivosti i pomanjkanju solidarnosti od strane državnih vlasti i institucija“.

Govor Ognjena Krausa donosimo u cijelosti:

Šalom!

Kao obično, za Jom Hašoa Jad Vašem sugerira okvirnu temu. Ove godine ona glasi: ČUVAR BRATA SVOGA: ŽI-

DOVSKA SOLIDARNOST U DOBA HOLOKAUSTA. Odrednica – SVOG BRATA ČUVAR poziva se na Toru, Knjigu Postanka i priču o Kainu i Abelu. Nakon što je ubio Abela, Bog pita Kaina: Gdje ti je brat Abel? A Kain odgovara: Ne znam. Zar sam ja čuvar brata svoga? – Ta priča upućuje na odgovornost, koja je centralna tema judaizma.

Ognjen Kraus

Kao izraz te odgovornosti, židovska solidarnost izražavala se u svim prilikama: u mirnijim i teškim vremenima, a osobito u doba Holokausta. U najgorim uvjetima, u getima i logorima smrti, postojala je briga za one kojima je bilo najteže: za bolesne i nemoćne, djecu i stare. O tome postoji bezbroj svjedočenja. No mi ćemo spomenuti organiziranu samopomoć, iza koje su nakon dolaska nacista na vlast stajale velike međunarodne židovske organizacije, kao što su JOINT i HICEM. JOINT je američka organizacija, osnovana 1914. s ciljem da pomaže Židovima u ratu. Kasnije je pomagala useljenicima u Palestinu, nakon 1933. izbjeglicama iz nacističke Njemačke.

Za vrijeme molitve

Predsjednik Josipović polaže vijenac

ke, a nakon Holokausta posvetila se preživjelima u obnovi života. HICEM je osnovan 1927. s osnovnom zadaćom da pomaže palestinskim imigrantima, ali se od 1933. isto kao JOINT okreće njemačkim izbjeglicama. Osim velikih organizacija izbjeglicama su pomagale sve organizacije i općine izvan tadašnjih granica Njemačkog Rajha, koje nisu bile neposredno ugrožene nacističkim terorom. Tako je zagrebačka židovska općina u Kraljevini Jugoslaviji od 1933. bila središte zbrinjavanja izbjeglica, a od 1936. u tom programu pomaže i HICEM. Do 1940. kroz Zagreb i preostali dio Jugoslavije prošlo je oko 50.000 izbjeglica na putu u Palestinu i slobodne zemlje svijeta.

Od 1941. i uspostave ustaške vlasti ta samopomoć bila je usmjerena lokalnim problemima. Satjerani u nemoguće uvjete, i sami ugroženi, funkcionari Općine brinuli su se za logoraše koliko su god mogli i dok su mogli. Pomagali su paketima s hranom i u uspostavljanju veza s obiteljima. Velik primjer solidarnosti i odgovornosti bio je rabin Miroslav Šalom Freiburger, koji je s ostatkom svoje kehile 1943. otišao u Auschwitz i smrt, iako se mogao spasiti.

Izostala državna skrb i pomoć

Spas je u doba NDH za neke bio egzodus u talijansku zonu, gdje su za Židove formirani logori, kao u Kraljevici, na Rabu i drugdje na Jadranu. No nakon kapitulacije Italije preostao im je bijeg iz talijanskih radnih logora u Švicarsku, koja ih nije htjela primiti. Neki su se od ustaškog terora spašavali bijegom u partizane, kamo su odlazile čitave obitelji, i s djecom. Kao i drugdje u okupiranoj Evropi građanska javnost bila je ravnodušna prema patnji Židova i pasivno promatrala kako im nestaju susjedi. Kao što je poznato, bilo je pojedinaca koji su pomagali Židovima, uz rizik da sami izgube život. Neki od njih su kasnije dobili priznanje kao Pravednici među narodima, čime im židovski narod i Izrael zahvaljuju za njihov humanizam.

Preživjeli koji su se nakon Holokausta vratili u Hrvatsku i Zagreb nisu iskusili državnu skrb i pomoć. Nakon što im je NDH oduzeo imovinu, ono malo što je preostalo bilo je nakon 1945. nacionalizirano. Mnogi su zbog političkih uvjerenja bili proganjeni i dospjeli nakon rezolucije Informbiroa

na Goli otok i u druge logore. Zbog loših perspektiva dio povratnika odlučio je novi život zasnovati u Izraelu. Uvjet je bio odreći se državljanstva i sve imovine, tako da smo alijama, dakle, iseljenjem, izgubili gotovo polovicu onih koji su preživjeli Holokaust. I danas smo svjedoci, da se prema ostatku preživjelih i nova hrvatska država ponaša isto kao jugoslaven-ska. Riječ je o petstotinjak osoba, o starim ljudima, često bolesnima i socijalno ugroženima, kojima je potrebna posebna briga. No solidarnost oni su iskusili samo od židovske zajednice, ali ne i od državnih institucija. Tako Zakon o povratu imovine iz 1996. ne uključuje povrat imovine oduzete u doba Nezavisne države Hrvatske, nego samo u doba komunističke vladavine. Iako smo od 1996. zahtijevali da se zakon revidira, to se nije dogodilo već desetljeće i pol.

Čak i ono što je predviđeno za povrat pojedincima, mogu dobiti samo pripadnici prvog nasljednog reda, dakle – djeca i unuci – ali ne braća, sestre ili drugi bliski rođaci. Upravo slušamo imena žrtava i nedvojbeno je da su zatrte čitave obitelji, upravo prvi red. Za koga je taj zakon pisan? Za preživjele nema ni danas poštenja niti pravde. Nama, Židovima, oduzeto se ne vraća, dok za neke zajednice povrat imovine nije upitan. Zašto su Židovi isključeni iz toga? I ovom prilikom možemo reći, da odugovlačenje revizije Zakona o povratu imovine svjedoči o neosjetljivosti i pomanjkanju solidarnosti od strane državnih vlasti i institucija. Ili – ako smijemo zaključiti: to je politički stav.

Društvo nije suočeno s istinom

Židovska općina Zagreb godinama čeka da joj se vrate oteete nekretnine. Povrat bi nam omogućio da pomazemo one kojima je potrebno. Tako smo odgojeni i tako smo opstali. Samo je pitanje do kada! Možete li vjerovati, da nam je zemljište razorene sinagoge u Praškoj ulici predano kao „dar“ hrvatske vlade? Poklonjeno nam je naše! U našim oteetim zgradama smješteni su korisnici, među njima i državne institucije, koje ih iznajmljuju, a prihod ide u privatne džepove, dok mi jedva preživljavamo.

To se tiče i našeg Doma 'Lavoslav Schwarz' za stare i nemoćne, u koji primamo sve, ne pitajući o porijeklu, nacionalnosti i vjeroispovijesti. A sve sufinancira Židovska općina Zagreb. Više to ne možemo. Neka nam se vrati naše!

Yosef Amrani

nastavak na sljedećoj strani

Luciano Moše Prelević

U drugim evropskim sredinama odnos prema židovskim zajednicama i njihovim problemima je drugačiji. Tako se Njemačka godinama suočavala s istinom o Holokaustu i svojoj ulozi u njemu. Najprije pokretanjem procesa protiv zločinaca, obnovi života židovskih zajednica i širokim javnim raspravama.

Hrvatsko društvo do danas se nije suočilo s istinom o stradanju Židova na ovom tlu. Relativizira se uloga ustaškog pokreta u zvjerstvima, koja su se dogodila u NDH. Govori se o žrtvama fašizma i nacizma. Žrtve ustaštva ne postoje! Zato danas mogu reći, da je i Zakon o povratu imovine za vrijeme komunističke vladavine u Jugoslaviji – kako glasi – svojevrsno negiranje ustaštva i NDH.

Tolerira se javno isticanje ustaškog i nacističkog znakovlja, ne kažnjavaju se javni nastupi koji šire međunacionalnu, rasnu i vjersku mržnju, koji potiču netoleranciju i nasilje.

Ustav i zakoni se ne poštuju

Upravo takav stav iskorišten je nedavno, da se u Zagrebu organizira skup evropskih ekstremnih desnih stranaka, među kojima neke pokazuju teritorijalne aspiracije na Hrvatsku.

Da su se vlade Republike Hrvatske u svim mandatima jasno odredile prema relativizaciji zlodjela NDH i iskreno postavile prema vjerskim i nacionalnim manjinama, nikada takvim skupinama ne bi palo na pamet da u Hrvatskoj traže mjesto za svoje istupe. Ustav i zakoni su jasni i dobri, ali se ne provode. To je samo mrtvo slovo na papiru i osnovni problem svih vlada u proteklih dvadeset godina. Zato se mi ne možemo osloboditi mučnine.

Nije ispravno da se samo mi Židovi bavimo posljedicama Holokausta, dok godinama slušamo samo deklarativne izjave o solidarnosti i suosjećanju, koje nisu potkrijepljene djelima. Ovom prilikom želim izraziti zahvalnost svim članovima naše općine za njihovu brigu za preživjele, a naročito socijalnim radnicima unutar Židovske općine Zagreb i Doma 'Lavoslav Schwarz'.

Zahvaljujem i našim institucijama, kao što su Istraživački i dokumentacijski centar za žrtve i preživjele iz Holokausta, CENDO, Udruga za povrat židovske imovine CEDEK i Akademija Šoa. Njihov rad potvrđuje da se ŽIDOVSKA SOLIDARNOST održala kao jedno od najvažnijih obilježja naše ukupne tradicije i socijalne kulture. Napokon, zahvaljujem svim građanima koji nam pomažu i daju nam podršku u našoj brizi i našim zahtjevima. Preživjelima želim dobro zdravlje, a žrtvama, kao uvijek, odajemo poštovanje.

ZIHONAM LIVRAHA! Počivali u miru! ✨

Mladen Mali

IZRAEL

SJEĆANJE NA HEROJE I ŽRTVE

NA POSEBNOJ SJEDNICI IZRAELSKOG PARLAMENTA, KNESSETA, NAJVIŠI SU IZRAELSKI DUŽNOSNICI ČITALI IMENA ČLANOVA SVOJIH PORODICA KOJI SU BILI UBIJENI U HOLOKAUSTU

Izrael je 19. travnja na Dan sjećanja na žrtve i heroje Holokausta – Jom Hašoa - stao na pune dvije minute - odajući počast za šest milijuna Židova stradalih tijekom Drugog svjetskog rata. Točno u 10 sati Izraelci su prekinuli sve svoje aktivnosti - vozači su izašli iz automobila, zaposlenici prestali raditi, škole obustavile nastavu - i u dvije minute potpune tišine prisjećali su se žrtava Holokausta.

Sve izraelske radio i televizijske postaje emitirale su posebne programe, te dokumentarne i igrane filmove posvećene Holokaustu, kao i svjedočanstva preživjelih.

U izraelskom parlamentu, Knesetu, održana je posebna sjednica pod nazivom "Svaka osoba ima ime", tijekom koje su bila čitana imena žrtava nacizma. Na vrlo emotivnoj sjednici najviši izraelski dužnosnici u Knesetu čitali su imena članova svojih obitelji ubijenih za Holokausta, a ukratko su govorili

i o povijesti židovskih zajednica nestalih za vrijeme Drugog svjetskog rata.

Predsjednik Knesseta Reuven Rivlin istaknuo je da ceremonija čitanja imena žrtava nacizma "svake godine postaje sve važnija jer je broj preživjelih Holokausta sve manji".

Rivlin je pročitao imena Židova iz grada Šklov u Bjelorusiji, odakle potječe obitelj njegove majke. Spomenuo je da je židovska zajednica u tome gradu osnovana u 16. stoljeću, a dan nakon Jom Kipura 1941. godine članovi zajednice odvedeni su u koncentracijske logore. Rivlin je među ostalim rekao da neka imena žrtava nacizma nikada nećemo saznati - poput imena djece iz Šklova.

Imena članova svojih obitelji čitali su i Netanyahu i Peres, te predsjednik Vrhovnog suda Elyakim Rubinstein, a i ministri.

Zamjenik ministra obrazovanja Eliezer Moses brisao je suze dok je čitao imena 70 članova obitelji svoga oca koji su ubijeni u Auschwitzu.

Po prvi puta ove je godine na obilježavanju Jom Hašoe bilo i izaslanstvo Roma iz Europe. Oni su također u velikom broju stradali tijekom Drugog svjetskog rata.

Tema ovogodišnje komemoracije bila je "Čuvar mog brata - židovska solidarnost za Holokausta".

Obilježavanje Jom Hašoe započelo je 18. travnja u Memorijalnom centru Jad Vašem u Jeruzalemu, u nazočnosti izraelskog predsjednika Shimona Peresa i premijera Benjamina Netanyahu. Šest preživjelih žrtava Holokausta zapalilo je šest svijeća u sjećanje na šest milijuna Židova ubijenih za Drugog svjetskog rata. "Naši neprijatelji pokušali su pokopati židovsku budućnost, ali naša budućnost je ponovno rođena u zemlji naših predaka, ovdje gradimo temelje, i novi početak za slobodu, nadu i akciju", rekao je Netanyahu, koji je, također, ponovno upozorio na prijetnju Irana. "Ljudi koji ne žele vidjeti iransku

prijetnju nisu ništa naučili od Holokausta. Strah ih je da kažu istinu. Danas, kao i tada, postoje ljudi koji žele uništiti milijune Židova. To je uvreda za žrtve", rekao je izraelski premijer.

U Izraelu živi nekoliko desetaka tisuća onih koji su preživjeli Holokaust. Izraelski predsjednik Shimon Peres, dobitnik Nobelove nagrade za mir, u svome se govoru prisjetio na koji su način nacisti ubili Židove u poljskom selu iz kojeg je Peresova obitelj. "Židovi su se sakrili u drvenoj sinagogi. Vrata su bila zaključana i oni su bili živi spaljeni", ispričao je Peres. Prisjetio se obitelji koju je izgubio u Holokaustu kao i posljednjih riječi koje mu je njegov djed uputio: "Gdje god da ideš, ostani Židov, bez obzira na okolnosti".

Uoči Jom Hašoe objavljen je i godišnji izvještaj Sveučilišta u Tel Avivu o antisemitizmu u svijetu, prema kojem se broj napada na Židove u 2011. godini smanjio, ali su napadi bili nasilniji nego ranije. ✨

N.B.

B'NAI B'RITH CENTAR U JERUZALEMU

SPOMEN NA RECHU FREIER I JOŠKA INDIGA

KOMEMORACIJA U ŠUMI MUČENIKA NEDALEKO OD JERUZALEMA, OVE JE GODINE BILA POSVEĆENA RECHI FREIER I JOŠKU INDIGU, ROĐENOM U VIROVITICI, KOJI JE USPIO OD HOLOKAUSTA SPASITI STOTINU ŽIDOVSKE DJECE

Svjetski centar B'nai B'ritha u Jeruzalemu komemoracije na Jom Hašoa iz godine u godinu posvećuje herojstvu Židova koji su uoči i za vrijeme Holokausta spašavali druge Židove.

Ove godine komemoracija je bila posvećena 80. obljetnici osnivanja „Aliyat Hanoar“ i junaštvu dvoje izuzetnih spasitelja: Rechi Freier i Josefu Itaiu, tj. Josipu Jošku Indigu, rođenom u Virovitici, 1917. godine, najmlađem od troje djece Gizele i Davida Indika, osječkog natkanta.

Recha Freier utemeljila je koncept masovnog doseljavanja nje-mačke židovske omladine u Palestinu 1932. godine, u vrijeme snažnog porasta antisemitizma. Te godine je u Palestinu pod britanskim mandatom poslana prva skupina od 12 studenata. U siječnju 1933. službeno je osnovana organizacija „Aliyat Hanoar“ u Berlinu.

I pod nacističkim režimom Recha Freier je bila aktivna u Njemačkoj; sve do 1940. godine kada je bila prisiljena napustiti zemlju. Preko Austrije je stigla u tadašnju Jugoslaviju. U Zagrebu se povezala s Joškom Indigom, koji je bio vođa „Hašomer Hacaira“ i obvezala ga da zbrine djecu koja su pobjegla iz Njemačke i Austrije.

Recha Freier je uspjela dobiti dozvole za 90 djece, s kojom je 1941. emigrirala u Palestinu, a drugu skupinu od 30 djece ostavila je u Zagrebu. Tu skupinu preuzeo je Joško Indig. Ona se neprekidno dopunjavala pridošlicama i ubrzo narasla na stotinu djece. Indig je s njima otišao iz Zagreba i, nakon kratkog zadržavanja u Sloveniji, u blizini Vrhnike, uspio je u

Priznanje Jošku Indigu za spašavanje židovske djece od Holokausta

nastavak na sljedećoj strani

listopadu 1943. preko Italije svu djecu odvesti u Švicarsku. Kako mu švicarske vlasti nisu dopustile da ondje ostanu, Indig je s djecom ponovno krenuo u Italiju, gdje je u jednom katoličkom samostanu našao utočište sve do kraja Drugog svjetskog rata i u lipnju 1945. brodom je sa svom djecom stigao u Palestinu.

O Rechi Freier na komemoraciji u „Šumi mučenika“ (Ja'ar HaKdošim) kraj Jeruzalema govorila je njena unuka Susan Caine, a o Jošku Indigu njegov sin Hanan Itai. U ime preživjele djece govorila je Ester Golan.

Komemoracija je održana u „Šumi mučenika“, kod spomenika „Scroll of fire“ (Megilat Ha'esh). Na ovome mjestu, u blizini Jeruzalema, 1951. godine posađeno je šest milijuna stabala: borova, čempresa, eukaliptusa i drugih vrsta u spomen na šest milijuna žrtava Holokausta. Svake godine na Dan sjećanja B'nai B'rith na tome mjestu priređuje komemoraciju. ✨

M.M.

Komemoracija u Šumi mučenika

AUSCHWITZ-BIRKENAU

MARŠ ŽIVIH KROZ LOGORE SMRTI

STAZOM DUGOM TRI KILOMETRA, PROSTOROM NA KOJEM SE NALAZIO NAJVEĆI NACISTIČKI LOGOR SMRTI AUSCHWITZ-BIRKENAU, OVE SU GODINE, 19. TRAVNJA, U VEĆ TRADICIONALNOM MARŠU ŽIVIH, PROŠLI I VETERANI AMERIČKE VOJSKE

Oko osam tisuća osoba, većinom mladih Židova, sudjelovalo je 19. travnja u Maršu živih kojim Židovi iz cijeloga svijeta, ali i Poljaci, odaju počast žrtvama Holokausta na mjestu gdje se nalazio najveći nacistički logor Auschwitz-Birkenau.

Prvi put, zajedno s tisućama mladih iz Izraela, SAD-a i drugih zemalja i oko dvije tisuće mladih Poljaka, u nijemom su pohodu stazom dugom tri kilometra prošli i veterani američke vojske koji su na kraju Drugoga svjetskog rata oslobađali nacističke koncentracijske logore u Njemačkoj i Austriji, poput Dachaua ili Mauthausena. Najstariji veteran u Maršu živih ima 94 godine.

“Kada s nama više ne bude preživjelih logoraša i oslobodilaca, oni koji negiraju Holokaust još će odvažnije propagirati svoje laži prožete mržnjom”, rekao je uoči Marša živih jedan od njegovih organizatora.

Nekoliko tisuća mladih, koji su isticali zastave Izraela te zastave svojih zemalja, do spomenika žrtvama Holokausta pratio je glas spikera koji je čitao imena žrtava monstruoznog nacističkog plana “konačnog rješenja židovskog pitanja”.

Na spomeniku je upaljeno šest velikih baklji, koje simboliziraju šest milijuna židovskih žrtava Holokausta, ali i Pravednike među narodima koji su za Drugog svjetskog rata spašavali i skrivali Židove unatoč tome što je to i njima samima moglo donijeti smrtnu presudu, dok je jedna baklja bila upaljena za Državu Izrael.

“Moji rođaci su ubijeni ovdje u Auschwitzu. Zahvaljujući tome što su saveznički vojnici oslobodili logor, ja danas

imam budućnost i mogu mojim unucima pričati o Holokaustu”, kazao je 83-godišnji Irving Roth. Rotha su u siječnju 1945. godine oslobodili američki vojnici tijekom Marša smrti od Auschwitza do Buchenwalda. Irving Roth tada je imao 15 godina.

Marševi živih u najvećoj nacističkoj tvornici smrti, kako se često naziva kompleks logora Auschwitz-Birkenau, organizira se od 1988. godine, a redovito svake godine od 1996.

U prvome Maršu živih, bivšom stazom smrti prošlo je 1.500 sudionika, a najviše njih - oko 20.000, zajedno s državnim izaslanstvima 50 zemalja, prošlo je 2005. godine, kada se obilježavala 60. godišnjica oslobodenja logora. Logor je, poslije krvavih borbi, oslobodila Crvena armija 27. siječnja 1945. ✨

T.R.

JASENOVAC: OBILJEŽENA 67. OBLJETNICA PROBOJA LOGORAŠA

TU SE UBIJALO PLANSKI

PREDSJEDNIK IVO JOSIPOVIĆ: HRVATSKA IMA DOVOLJNO RAZUMNIH LJUDI, DOVOLJNO PAMETI, DOVOLJNO POVIJESNOG SJEĆANJA, DOVOLJNO SNAGE I POŠTENJA DA NIKADA VIŠE NE DOPUSTI DA SE IDEJE KAKVO JE BILO USTAŠTVO RAZVIJU I PREVLAĐAJU

Podno spomenika Kameni cvijet u Spomen području Jasenovac u nedjelju 22. travnja pod pokroviteljstvom Hrvatskoga Sabora okupio se cijeli državni vrh na komemoraciji povodom 67. obljetnice proboja logoraša iz ustaškog logora smrti.

Predsjednica Savjeta Spomen područja Jasenovac Katica Sedmak podsjetila je da je na taj dan 1945. godine u herojski proboj iz logora krenulo posljednjih 1.249 zatočenika. Malobrojni su preživjeli, tek njih stotinjak. „Ovdje je imenom i prezimenom i drugim osobnim podacima zabilježeno do sada točno 82.085 mrtvih na deset lokaliteta koji su pripadali Jasenovačkom logoru koji su ustanovile ustaše za sve ‘nepoćudne i pogibeljne osobe’, kako je stajalo u Pavličeuvoj zakonskoj odredbi. Nepoćudni su bili Srbi, Romi, Židovi, Hrvati antifašisti i komunisti, ali i drugi koji nisu podržavali zločinački fašistički režim“.

Sedmak je navela da su na ovom mjestu ubijali i djecu. „Na žalost ovdje je život izgubilo 20.038 djece u dobi do 14 godina. Da nije bilo brojnih plemenitih ljudi, humanista različitih vjera i nacionalnosti, poput Dijane Budisavljević, Tatjane Marinić, aktivista Caritasa i Crvenog križa i drugih ta brojka bi bila puno veća i puno strašnija“, rekla je Sedmak.

Jedna među više od 12.000 djece koje je spasila Dijana Budisavljević bila je i Brigita Knežević koja je u to vrijeme imala samo dvije godine. U dirljivom obraćanju prisutni-

Vijence Koordinacije židovskih općina u Hrvatskoj polažu predsjednik Koordinacije Ognjen Kraus, Mirjana Radman, Sanja Zoričić Tabaković i Željko Beissmann

ma Knežević je podsjetila da su mnoge porodice u Hrvatskoj spašavale djecu, a ovo mjesto mora ostati kao opomena i kao svetište za sve pale i nedužne žrtve.

Spoznati istinu

Predsjednik Vlade Zoran Milanović obratio se skupu riječima kako je ovo „jedna od situacija u kojoj ne znate da li da čitate govor ili da govorite iz glave, iz srca. Ako govorite iz glave, reći će da improvizirate, a ako govorite iz srca, uvijek vam se može potkrasti neka pogreška. No mislim da danas neće biti pogrešaka“ rekao je Milanović koji je dolazio u Jasenovac kao predsjednik SDP-a, a sada prvi put kao premijer.

Milanović je zatim rekao po čemu se ovo mjesto razlikuje od ostalih: „Ono što ovo mjesto razlikuje od ostalih je to što se ovdje zločin nije dogodio na mah, kao trenutna mržnja, nego je to bio sustavni proces koji je trajao gotovo četiri godine. Ovdje se ubijalo planski“.

Milanović ne očekuje da će njegov govor promijeniti što ljudi misle o Jasenovcu. „Ljudi koji su danas došli ovdje ili gledaju na televiziji imaju o Jasenovcu čvrste i jasne stavove, ništa što mi kažemo neće njihovo mišljenje promijeniti. Ali, oni koje moramo educirati su mladi koji idu u školu ili su upravo izašli iz škole. Oni moraju učiti o ovakvim mjestima, znati što se ovdje događalo i što je dovelo do ovoga i da se to nikad više ne smije dogoditi. U današnjem vremenu, u kojem se odluke donose brže nego ikad dosad, mladi ljudi nemaju vremena za povijest. Zato je glavni zadatak ovog skupa da mlade učimo što se stvarno dogodilo, da spoznaju istinu, ne da ih indoktriniramo, i da im kaže-

nastavak na sljedećoj strani

mo punu istinu. Gledamo ovih dana ispade netolerancije i nacionalne mržnje, pa i u centru Zagreba, prema dječacima koji idu u srednju školu druge kršćanske konfesije. To su loše stvari, tome treba reći ne! Na mladima svijet ostaje, na mladima sadašnjost ostaje i na njih moramo djelovati i utjecati“, zaključio je Milanović.

Povijesni revizionizam u medijima

Predsjednik Sabora Boris Šprem malobrojnima je preživjelim logorašima zahvalio što su pomogli očuvanju uspomena na žrtve ustaškog režima i utvrđivanju povijesne istine o logoru Jasenovac. „Bez istine nema pravde, a bez pravde nema ni života u miru i slobodi“.

Spomenuvši brojku od više od 80 tisuća žrtava, Šprem je rekao da su to najvećim dijelom bili Srbi, Romi i Židovi, ali ondašnja tobože prohrvatska politika nije se ustručavala da u ovom logoru zatvara i ubija i Hrvate, poput pjesnika i istaknutog člana Hrvatske seljačke stranke Mihovila Pavleka Miškine, zato što su se usprotivili Anti Paveliću i njegovim ustaškim sljedbenicima. Sve to, po njegovim riječima, dovoljno govori o opakom, protuhrvatskom, karakteru ustaškog režima. Bio je to režim neslobode, mržnje i smrti. Bio je to režim koji zaslužuje apsolutni prezir i osudu.

U nastavku Šprem je naglasio da, kao što se ni za jedan narod ne može reći da je genocidan, jer je krivnja individualna, tako ni današnje generacije ne snose odgovornost za zločine počinjene u Jasenovcu. Ali svi mi u Hrvatskoj danas imamo obvezu da se zločini u ime rasne, vjerske, nacionalne i ideološke pripadnosti više nikada ne ponove. Naš odnos prema prošlosti, odnos je nas samih prema sebi samima. Suočavanje s vlastitom prošlošću, čak i kad je ona neugodna, osnovna je pretpostavka civilizacijskog sazrije-

vanja i iskoraka u budućnost. Istaknuvši da je pripadnost današnje Hrvatske europskim civilizacijskim vrijednostima neupitna, Šprem je dodao da smo nedavno „bili svjedoci skupa nacionalističke internacionale u Zagrebu, kao što već tjednima na jednoj televiziji možemo pratiti emisiju u kojoj se pod krinkom tobože objektivnog prikaza događaja riječ daje filofašističkim povijesnim revizionistima. Iako ovakve pojave u hrvatskom društvu imaju slab odjek, one su ipak jasna opomena svima nama da su mir, sloboda i demokracija krvavo izborneno naslijeđe koje neprestano treba štititi i čuvati“, zaključio je Šprem.

Zaborav i negiranje najveće su opasnosti

Prema riječima predsjednika Hrvatske Ive Josipovića, vjerojatno nema ni jednoga mjesta koje bi bolje svjedočilo o onome što se dogodilo u Drugom svjetskom ratu. Nepregledni niz imena koja se ovdje čuju, pokazuje kolika je strahota zločina ustaša u ime ideologije nacizma i fašizma koju su prigrlili. Hrvatski narod, srpski narod, Bošnjaci, Romi, Židovi su bili ovdje žrtve. S druge strane su bili oni koji su tu žrtvu osvetili, koji su toj žrtvi dali dignitet i koji su ovoj zemlji donijeli slobodu i pripadnost civiliziranom krugu Evrope.

Josipović je siguran da će se „i onda kada više neće biti preživjelih zatočenika ovdje učiti povijesna lekcija svake godine iznova, jer se pokazuje da čovječanstvo iz ovakvih tragičnih događaja često nije naučilo ništa. I to zato što se uvijek iznova javljaju ljudi, ideologije, pokreti i politike koji bi opet da nekoga zatru, da pogaze ljudskost, slobodu i demokraciju. Ni jedno društvo nije od toga imuno. Zaborav i negiranje najveće su opasnosti demokracije, slobode i ljudskosti, zato se ne smije dopustiti da se zaboravi što je bilo u Jasenovcu. Većina hrvatskog stanovništva bila je ipak na strani svjetla, slobode i demokracije, borila se

Na jasenovačkoj komemoraciji ove je godini sudjelovao cijeli državni vrh

NEKOREKTNO PONAŠANJE UPRAVE SPOMEN PODRUČJA

Prilikom svečane komemoracije 22. travnja u Spomen području Jasenovac predsjednica Savjeta Spomen područja Katica Sedmak i voditelj komemoracije Dubravko Sidor u nekoliko su navrata - u najavi delegacija i prigodom polaganja vijenaca - prešutjeli ili krivo predstavili delegaciju Koordinacije židovskih općina u Republici Hrvatskoj predvođenu njezinim predsjednikom prof. dr. Ognjenom Krausom.

Odmah nakon završetka komemoracije, delegacija Koordinacije izrazila je zbog toga svoje negodovanje ravnateljici Spomen područja Nataši Jovičić i predsjednici Savjeta Katici Sedmak. Istodobno s delegacijom Koordinacije, svoje je negodovanje nad takvim postupkom prema njoj, čelnicama Spomen područja izrazio i veleposlanik Izraela u Hrvatskoj Josef Amrani. Odmah sutradan veleposlanik Amrani uputio je tim povodom i pismo hrvatskoj ministrici kulture Andrei Zlatar Viočić, izražavajući svoje zgražanje nad time da se na mjestu kakvo je Spomen područje jasenovačkog logora, i to u vrijeme komemoracije, događaju takvi postupci te zaključio da bi, ako je do njih došlo propustom ili greškom, trebala uslijediti isprika, a u slučaju da je predsjednik Koordinacije židovskih općina bio smišljena meta, realno bi bilo očekivati poteze Vlade.

Usljedila je – „isprika“. Naime, ravnateljica Spomen područja Jasenovac Nataša Jovičić uputila je predsjedniku Koordinacije židovskih općina u Hrvatskoj dr. Ognjenu Krausu pismo (kopije je poslala veleposlaniku Amrani-

ju i ministrici Andrei Zlatar) u kojem se, u ime Javne ustanove Spomen područja Jasenovac, ispričava što „prijavi gostiju i polaganju vijenaca“ nije bio pročitan „sastav Vaše delegacije“. Do propusta je došlo, napominje zatim Nataša Jovičić, budući da „nismo zaprimili podatke o sastavu Vaše delegacije“.

Predsjednik Koordinacije Ognjen Kraus odmah je odgovorio, ističući da „isprika kojom nas okrivljujete za pogrešku koju ste učinili, upravo pokazuje da greška nije bila nenamjerna i stoga ispriku ne prihvaćamo“. Kraus zatim navodi da on osobno na komemoraciji u Jasenovcu svake godine predvodi delegaciju Koordinacije židovskih općina u Republici Hrvatskoj, pa da nije bilo razloga da to ne učini i ove godine, a ako je ravnateljica imala bilo kakvih dilema o njegovu ovogodišnjem sudjelovanju, mogla ih je vrlo lako otkloniti.

No, dodaje, Kraus, nije također nimalo slučajno da se rabina Luciana Mošu Prelevića i na prošloj i na ovogodišnjoj komemoraciji predstavlja kao rabina Židovske općine Zagreb, iako je Upravi Spomen područja dobro poznato da ga je Koordinacija imenovala glavnim rabinom Republike Hrvatske. Prema tome, zaključuje Kraus svoje pismo Nataši Jovičić, spomenutim se postupcima na komemoraciji željelo omalovažiti Koordinaciju židovskih općina u Hrvatskoj, i to je bilo toliko očito da je potaklo i „veleposlanika Države Izrael Yosefa Amranija da Vam pred predsjednikom Republike Hrvatske Ivom Josipovićem iskaže svoje negodovanje“.

protiv ustaštva i pobijedila. Negiranje je neprepoznavanje onih simptoma koji pokazuju da uvijek i u svakom društvu ima onih koji bi kotač povijesti okrenuli unatrag, a mi to ne smijemo dopustiti“.

Josipović je istakao da se „moramo sjetiti da u našim udžbenicima danas nije napisana puna istina o Drugom svjetskom ratu. Ovdje su ljudi koji to mogu promijeniti. Moramo se sjetiti da unatoč ustavnoj odredbi, unatoč našem poštivanju boraca NOR-a, prava partizana, sudionika antifašističke borbe nisu onakva kakva bi trebala biti, to moramo promijeniti“.

Ni predsjednik Josipović nije propustio spomenuti ono što je prisutno u medijima. „Moramo se sjetiti da vrlo često u našim medijima, pa i javnim medijima, možemo slušati pa i rekao bih cjelovečernje emisije u kojima revizionisti mijenjaju povijest, želeći time promijeniti našu budućnost. Ali, naša budućnost se neće promijeniti. Hrvatska ima dovoljno razumnih ljudi, Hrvatska ima dovoljno pameti, dovoljno povijesnog sjećanja, dovoljno snage i poštenja da nikada više ne dopusti da se ideje kakvo je bilo ustaštvo razvijaju i da prevladaju“.

Predsjednik Josipović govor je završio porukom: „Siguran sam da i ovaj skup ovdje predstavlja veliko, duboko sjećanje, poštovanje prema žrtvama Jasenovca. Ali, predstavlja i jasnu poruku: u Hrvatskoj nikada više fašističke, nacističke, ustaške ideje neće proći!“.

Nakon govora najviših predstavnika vlasti molitve su izgovorili predstavnici vjerskih zajednica u Hrvatskoj - pakrački paroh SPC protonamjesnik Đorđe Teodorović, glavni rabin u Republici Hrvatskoj Luciano Moše Prelević, rabin vjerske zajednice Bet Israel Kotel Da-Don, glavni imam sisački Alem efendija Crnkić i župnik Župe Jasenovac Mario Cimbalo.

Komemoracija ja završena polaganjem vijenaca podno spomenika Kameni cvijet. U ime Koordinacije židovskih općina u Hrvatskoj vijenac su na kriptu položili predsjednik Koordinacije Ognjen Kraus, Mirjana Radman, Sanja Zoričić Tabaković i Željko Beissmann. ✨

Mladen Mali

RABINOVI STUPCI

PRED PESAH SKUP U BIZOVAČKIM TOPLICAMA

ROŠ HAŠANA JE ROĐENDAN SVIJETA, A PESAH
ROĐENDAN ŽIDOVSKOG NARODA

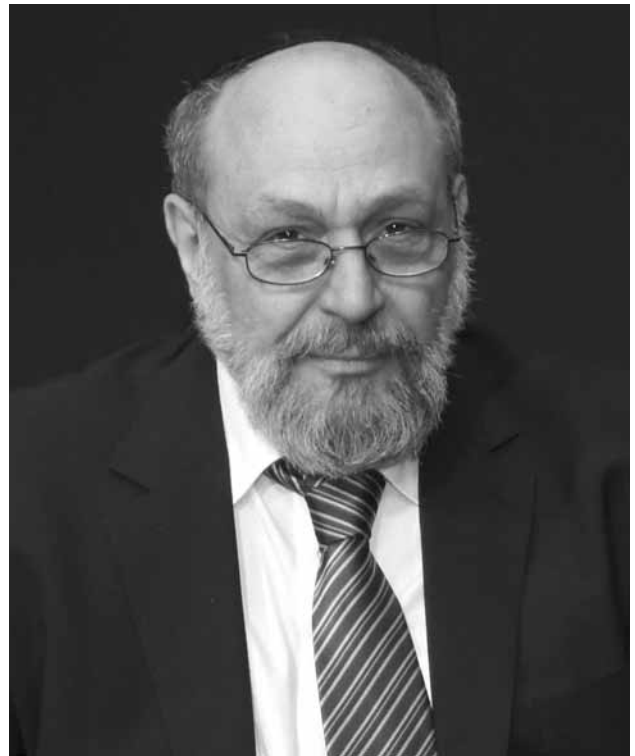
Piše Luciano Moše Prelević, glavni rabin u Republici Hrvatskoj

Ovaj je tekst posvećen u spomen na Radoslava (Efraima) Akermana i Branku (Rahelu) Akerman, rođenu Hercog, povodom njihovog jorcajta (Radovan, 3. svibnja, Branka 20. svibnja), od strane njihovih dviju kćeri Dine Blašković Akerman i Darie Breyer.

Pesah je, uz Šavout i Sukot, jedan od tri hodočasna blagdana, kada je u vrijeme postojanja Hrama, cijeli Izrael običavao hodočastiti u Jeruzalem. Blagdan Pesaha se obično povezuje sa slobodom i puno govorimo o značenju slobode u svim njenim aspektima, s naglaskom na židovsko shvaćanje slobode. Ali, o tom smo ove godine dosta govorili, te bih sada iskoristio priliku da naglasim jedan drugi aspekt Pesaha.

U židovstvu imamo dva početka, dva berešita. Roš Hašana, židovska Nova godina slavi prvi berešit, stvaranje fizičkog svijeta, točnije čovječanstva. Prvi berešit, prvo stvaranje, ima više veze s fizikom, astronomijom, stvaranjem svijeta, ali nema ništa s poviješću. Pesah slavi početak, stvaranje (berešit) židovske nacije, opisuje kako su Židovi postali nacija. Dok je Roš Hašana rođendan svijeta, Pesah je rođendan židovskog naroda.

Svaki blagdan ima svoju političku pozadinu i da bismo razumjeli bit i važnost nekog blagdana, moramo prvo razumjeti njegovu političku pozadinu. Pesah je, kažemo,

„Zman Herutenu“, vrijeme naše slobode. Želio bih naglasiti dvije veoma važne stvari koje ljudima olako promaknu. Prva je da je židovski narod bio prvi narod u povijesti koji je stekao nacionalnu slobodu. Takav pojam slobode bio je posve stran u antičkom svijetu. Druga stvar je da cijelo čovječanstvo nije razumjelo značenje riječi sloboda (a ne razumije je ni danas), ponajmanje židovsku definiciju slobode. Židovski narod je autor čuda, možda većeg od deset udaraca kojima je Bog pogodio Egipat, većeg od razdvajanja Crvenog mora. Svrha je druge Mojsijeve knjige Šemot (Knjiga izlazaka), a i Hagade, da nas nauči kako smo postali nacija. Počinje činjenicom da smo bili robovi u Egiptu i tada se desilo čudo, najveće čudo u povijesti ideja. Da, bili smo robovi, ali i svi ostali u Egiptu također su bili robovi (svi osim Faraona, koji je bio bog). Ropstvo je bilo dio ekonomskog sistema. Ekonomije antičkih država (Grčke, Rima) bazirale

Osječki organizatori uspjeli su ove godine u Bizovačkim toplicama okupiti članove židovskih općina iz svih dijelova bivše države

su se na ropskom radu. Možemo postaviti pitanje: no, kada su svi robovi, u čemu je onda problem? Zašto se Židovi žale, pa svi su robovi?

Najveće čudo u ljudskoj povijesti desilo se prije božje intervencije, u trenutku kada je židovski narod shvatio da je u robovlasničkom društvu nešto pogrešno, da je pogrešno da jedan čovjek posjeduje drugog i nakon te spoznaje okrenuli su se Bogu. To je bio prvi korak u stvaranju civilizacije kakvu znamo. Uvijek moramo imati na umu da je, prilikom davanja Deset zapovijedi (Aseret Dibrot), Bog sebe, u prvoj zapovijedi predstavio ne kao Tvorca svijeta, nego kao Oslobodioca, koji nas je izveo iz Egipta, kuće ropstva.

U Egiptu smo postali narod („i biti ćete mi narod“). Ali ono što nas čini „posebnim narodom“, kako nas Bog naziva u Tori, nije ni krv nisu to ni geni, nego iskustvo - Bog je učinio sve nas da iskusimo čitav niz čuda (fenomena), koja su promijenila našu osobnost. Iskustvo nas mijenja i stvara nas kroz našu povijest. Zašto se razlikujemo od drugih naroda (iako je svaki narod poseban i jedinstven), što nas čini tako jedinstvenim? Naše povijesno iskustvo, mi svi dijelimo isto povijesno iskustvo. Ono što se desilo njemu, njoj, meni, sve to postaje zajedničko iskustvo židovskog naroda. Nisam morao biti ni u Španjolskoj niti u Portugalu da iskusim inkviziciju, ili u Poljskoj ili Rusiji da iskusim kozačke pogrome, ili u Holokaustu - zato što svi mi dijelimo isto povijesno iskustvo. Mi akumuliramo to povijesno iskustvo u svakoj generaciji, u svakoj generaciji iznova izlazimo iz Egipta, iz kuće ropstva.

Jedno od takvih iskustava je i naše tradicionalno hodočašće na manifestaciju Pred Pesah u Bizovačkim toplicama u organizaciji Židovske općine Osijek i njezinih vrijednih članova na čelu s predsjednikom Damirom Lajošem (starijim), Željkom Beissmannom (novim) i tajnikom Dragom Kohnom. Svake godine ta se manifestacija održava tjedan dana prije Pesaha, kada se članovi židovskih općina s područja bivše države, a i šire, okupe da zajedno proslavimo rođendan židovskog naroda. Pošto je Pesah ove godine pao na 7. travnja, mi smo našu proslavu u Bizovcu održali u subotu, 31. ožujka. Jedna grupa, uključujući i mene, stigla je dan ranije, u petak, te smo održali Kabbalat Šabat i uz šabatnu večer proslavili jedan zakašnjeli rođendan. To je bilo dobro zagrijavanje za sljedeći dan.

Već od ranog jutra počeli su pristizati autobusi i osobni automobili sa svih strana. Bilo je tu registracija iz skoro svih krajeva bivše države. Dok su se neki smještali u sobe, drugi su odmah odjurili u bazene. Manifestacija je službeno trebala početi u 17 sati, pa je bilo dovoljno vremena za druženje. Bilo je lijepo vidjeti stare prijatelje i upoznati nove.

U 17 sati okupili smo se u predvorju hotela na koktel i govor dobrodošlice i zahvale. Posluženi su aperitivi i kiflice. Kao što priliči Židovima, oko kiflica je bila puno veća gužva, iako su i aperitivi ubrzo nestali. Sve okupljene je prvo pozdravio Drago Kohn i zaželio svima dobru zabavu i druženje, te pozvao predsjednike ili predstavnike op-

Već tradicionalni gosti iz Kulturnog društva Bizovac oduševili su svojim plesom i bogatim nošnjama

ćina, čiji su članovi stigli u Bizovac. Bilo nas je odasvud, čak iz daleke Makedonije, a prvi put su stigli članovi općina i iz Crne Gore. Na kraju je okupljene pozdravio i novoizabrani predsjednik Židovske općine Osijek Željko Beissmann. Nakon koktela svi smo se uputili u hotelsku blagovaonicu na svečani program. Čim smo zauzeli naša mjesta za stolovima, obratio nam se gradonačelnik Bizovca, Srećko Vuković i najavio naše, već tradicionalne drage goste iz Kulturnog društva Bizovac, koji su oduševili svojim plesom i bogatim nošnjama. Program je nastavljen izraelskim folklorom plesne grupe Židovske općine Osijek „Haverim Shel Israel“, pod vodstvom Nives Beissmann. Osobito me se dojmio njihov ples Kabbalat Šabat, kada su nam glazbom i kretnjama dočarali svu ljepotu Šabata. Kao uvod za glavne zvijezde programa, jedna njihova članica je na klarinetu, uz pomoć kućnog benda, zagrijala sve nas izvedbama nekoliko popularnih klezmer skladbi. I na kraju je nastupio „Shabbat Song“, izvrsna klezmer grupa iz Budimpešte, koja je što virtuoznošću svoje svirke, što izborom pjesama, ali ponaj više karizmom svog pjevača i glasovnim mogućnostima svoje pjevačice razgalila sve prisutne i potakla nas da im se pridružimo u pjevanju.

Nakon završetka koncerta, naš dobar prijatelj i dragi gost, izraelski ambasador Josef Amrani obratio nam se toplim riječima i s puno emocija, govoreći o važnosti ovakvih okupljanja i ističući koliko mu je drago što je s nama. Dolaskom mraka napravio sam Havdala (razdvajanje Šabata od tjedna) i iznio neke svoje misli o Pesahu, te izgovorio blagoslove za večer. Druženje se uz jelo, piće, pjesmu i ples nastavilo do duboko u noć. Nedjelju ujutro smo također proveli u druženju, a poslije ručka je došlo ono neizbježno, rastanak.

Seder završavamo molitvom da sljedeće godine budemo u ponovno izgrađenom Jeruzalemu. Spoznaja da u svakodnevnom životu imamo raznih problema i nevolja, ne sprječava nas zahvaliti Bogu za Njegovu milost, za Njegovu obećanja, kako ona ispunjena, tako i ona još neispunjena. Zato sam i ja svoj pozdravni govor završio molitvom da se i sljedeće godine opet svi skupa nađemo u Bizovcu, kao prvoj stepenici na našem putu u Jeruzalem.

LEŠANA HABA BEJERUSALEM! ✨

HRVATSKA – IZRAEL

RAZGOVORI ŠPREM - AMRANI

OBOSTRANA ŽELJA ZA INTENZIVIRANJEM PARLAMENTARNE SURADNJE I INTERES ZA PROŠIRENJE SURADNJE NA PODRUČJU GOSPODARSTVA

Predsjednik Hrvatskoga sabora Boris Šprem primio je potkraj veljače u nastupni posjet izraelskog veleposlanika u Hrvatskoj Yosefa Amranija. U razgovoru je obostrano istaknuta želja za intenziviranjem parlamentarne suradnje i interes za proširenjem suradnje na području gospodarstva.

Predsjednik Sabora Šprem i veleposlanik Amrani suglasili su se u ocjeni da su politički odnosi između Hrvatske i Izraela zadnjih godina dosegli najvišu razinu, a tome je, prema ocjeni dvojice dužnosnika, bitno pridonio i nedavni posjet hrvatskog predsjednika Ive Josipovića Izraelu.

Predsjednik Sabora izrazio je zadovoljstvo povećanjem opsega robne razmjene između dviju zemalja kao i visinom dosadašnjih izraelskih ulaganja u Hrvatsku, te izrazio uvjerenje da ima prostora za daljnje proširenje suradnje na području gospodarstva. Kao područja u kojima Hrvatska može unaprijediti suradnju naveo je prehrambenu industriju, izvoz pitke vode, energetiku, graditeljstvo i brodogradnju.

Izraelski je veleposlanik Amrani kazao da je Izrael iz financijske i ekonomske krize, s kojom je bio suočen između 2001.

i 2003. godine, izašao upravo zahvaljujući tome što je smanjio subvencije i povećao inozemna ulaganja. Amrani smatra da postoji golem potencijal za suradnju Hrvatske i Izraela na području gospodarstva, a kao područja interesa izraelskih poslovnih ljudi naveo je u prvom redu infrastrukturne projekte, sustave navodnjavanja, energetiku i farmaceutsku industriju.

Izraelski veleposlanik izrazio je i zanimanje za proširenje suradnje na području obrane i vojne industrije kao i znanosti i istraživanja. Potrebno je stvoriti dobru investicijsku klimu, kazao je izraelski veleposlanik, misleći pritom na uklanjanje birokratskih prepreka, pogotovo na lokalnoj razini, a predsjednik Sabora pružio je uvjerenja da hrvatska vlada već poduzima mjere u tom smjeru.

Na kraju razgovora veleposlanik Amrani je izrazio želju za nastavkom uspješne suradnje Hrvatskog sabora i Kneseta. "Parlamentarne skupine prijateljstva mnogo su pridonijele bilateralnim odnosima", ocijenio je izraelski veleposlanik. ☆

N.B.

AMRANI U DUBROVNIKU

PERSPEKTIVE IZRAELSKIH INVESTICIJA

Izraelski veleposlanik u Republici Hrvatskoj Yosef Amrani krajem ožujka boravio je u Dubrovniku. Mogućnosti izraelskih ulaganja u Dubrovačko-neretvanskoj županiji bile su glavne teme razgovora koje je tom prilikom održao s dubrovačko-neretvanskim županom Nikolom Dobroslavićem.

Amrani je najavio da će u srpnju ove godine Hrvatsku posjetiti izaslanstvo izraelskih poduzetnika među kojima će biti i oni koji su izuzetno zainteresirani za ulaganja u Dubrovačko-neretvansku županiju.

Govoreći o planovima za privlačenje investitora, Nikola Dobroslavić najavio je da će Dubrovačko-neretvanska županija uz ostalo sudjelovati na prvom međunarodnom sajmu investicijskih projekata i komercijalnih nekretnina za jadransku regiju REXPO, koji će se 19. i 20. travnja održati u Zagrebu te da županija planira organizirati i vlastiti investicijski forum u Dubrovniku.

Dubrovnik je jedno od omiljenih odredišta izraelskih turista, koji iz godine u godinu u sve većem broju posjećuju Hrvatsku. ☆

T.R.

VIROVITICA

SVIJEĆE ZA ŠEST MILIJUNA ŽRTAVA

U povodu Dana stradanje i junaštva, u Virovitici je 19. travnja na židovskom groblju položen vijenac i zapaljeno šest svijeća u spomen na šest milijuna žrtava Holokausta. Na komemorativnoj svečanosti, kojoj je prisustvovao i

tajnik Skupštine Virovitičko-podravske županije Ivan Horvat, govorio je predsjednik Židovske općine Virovitica Željko Weiss. ☆

Ž.W.

MEĐUNARODNI SUSRET OMLADINSKIH KLUBOVA ŽIDOVSKIH OPĆINA TRODNEVNO DRUŽENJE U ZAGREBU

ZAGREBAČKI SUSRET MLADIH IZ ŽIDOVSKIH OPĆINA U HRVATSKOJ, SRBIJI I BOSNI I HERCEGOVINI, U KOJEM SU SUDJELOVALI I PREDAVAČI IZ ENGLJSKE I IZRAELA, BIO JE ISPUNJEN RAZNOVRSNIM ZANIMLJIVIM AKTIVNOSTIMA

U Zagrebu je od 2. do 4. ožujka 2012. održan međuklupski susret omladinskih klubova židovskih općina s područja bivše Jugoslavije. Organizatori su bili predsjednik Omladinskog kluba Židovske općine Zagreb Jakov Berger, voditelj sportskog kluba Makabi u ŽOZ-u Saša Cvetković i predsjednik židovske omladine Srbije u Jevrejskoj općini Beograd Danijel Bogunović. Uz dvoje predavača iz Engleske i Izraela i domaćine iz Zagreba, okupilo se 37 gostiju iz Srbije i Bosne i Hercegovine. Susret je započeo u petak navečer službom za Šabat i predavanjem „Znanost vs. Tora“ glavnog rabina u Hrvat-

skoj Luciana Moše Prelevića. Poslije večere i smještaja u hostel, sudionici su dobili priliku doživjeti noćni život Zagreba.

Idući je dan bio ispunjen raznim zanimljivim aktivnostima, od pokaznih vježbi iz samoobrane, koje su demonstrirali Saša Cvetković i Predrag Jukić iz zagrebačkog Makabija, preko izleta na Sljeme, do predavanja Roberta Cohena o aktiviranju omladine i dvije radionice koje je održala Mihal Levi, predstavnik svjetskog Makabija za Istočnu i Srednju Europu. U prvoj je predstavila Makabi projekt za područje bivše Jugoslavije, a u drugoj mogućnosti koje pruža svjetska Makabi Unija. Nakon toga je nastupila plesna skupina Or haŠemeš, pod vodstvom Nede Wiesler. U nastup skupine kasnije se uključio i dio publike. Navečer je bio organiziran tulum za sve učesnike, koji je potrajao do ranih jutarnjih sati.

U nedjelju je, nakon doručka i kratkog razgledavanja centra grada u društvu s rabinom Prelevićem, nažalost, već došao trenutak rastanka. Susret je pokazao koliko su takva regionalna okupljanja mladih svima nama korisna i potrebna.

Kada bih ovaj susret trebala opisati u jednoj rečenici, rekla bih: bilo je kratko, ali slatko! ☆ Sara Nikšić

VIROVITICA: SKUPŠTINA ŽIDOVSKJE OPĆINE

ŽELJKO WEISS PONOVO PREDsjedNIK

Željko Weiss

Prema najnovijim istraživanjima u Virovitici i okolici živjelo je 1941. godine 295 Židova. Od njih su, za Holokausta, 259 bili žrtve ustaša i nacista te „folksdojčera“. Očuvanje sjećanja na Židove stradale u Holokaustu bila je ključna djelatnost vodstva Općine u proteklom mandatu, a to je i zadatak za naredno razdoblje, naglašeno je na Skupštini Općine održanoj 6. ožujka ove godine, kojoj je prisustvovalo dvadesetak što redovnih, što pridruženih članova. U predstojećem razdoblju posebna pažnja posvetit će se židovskom groblju i restauriranju mrtvačnice, što su danas zamalo jedini materijalni tragovi nekadašnje cvatuće židovske zajednice u virovitičkom kraju. Uz to, i u školama Županije će se odgovarajućim sadržajima podsjetiti na one koji su nestali u vihoru Drugog svjetskog rata, a koji su nekada gradili i Viroviticu, dajući svoj doprinos njezinu razvoju.

Veći dio te povijesti zabilježen je u knjizi Željka Weissa „Židovi Virovitice i okolice 1790 – 2011.“, objavljivanje koje je

bio najzapaženiji rezultat djelovanja Općine u proteklih godinu dana.

Izvještaj o radu, osim usmeno, prisutni su vidjeli i na ekranu televizora u kratkom filmu. Podnijeto je i financijsko izvješće, prema kojem je Židovska općina Virovitica prošle godine imala po raznim osnovama prihode od 86.233,22 kune i rashode od 85.161,64 kune.

Židovska općina Virovitica dodijelila je i veći broj zahvalnica kulturnim institucijama, pojedincima te predstavnicima medija koji su pomagali ostvarenje programa rada Općine.

Na Skupštini su razriješena dužnosti dosadašnja tijela upravljanja i izabrana nova. Zaključeno je također da se mijenja Statut Općine i u upravljanje uvede Upravno vijeće član kojeg će biti, po položaju, predsjednik Židovske općine. Na tu dužnost jednoglasno je izabran Željko Weiss, dosadašnji predsjednik, koji je u proteklom razdoblju u rad Općine uložio mnogo vremena.

Sjednicu Skupštine vodio je član Općine Ljubo R. Weiss. Nakon službenog dijela nastavljeno je druženje, uz pjesmu, zvukove gitare i posluženje. ☆ Lj.R.W.

TJEDAN IZRAELSKJE KUHINJE

UŽIVANJE U NETIPIČNIM JELIMA

ZAGREPČANIMA JE PRUŽENA PRILIKA DA SE UPOZNAJU S JEDNOM OD RAZNOVRISNOŠĆU NAJBOGATIJIH KUHINJA, KUŠAJUĆI JELA KOJA OKUSIMA SPAJAJU DALEKE DIJELOVE SVIJETA

Izraelsko veleposlanstvo u Zagrebu organiziralo je od 19. do 26. ožujka u Gradskoj kavani u Zagrebu manifestaciju Tjedan izraelske kuhinje, na kojoj je mladi izraelski chef Avi Bitton predstavio šaroliku i zanimljivu izraelsku kuhinju.

Zagrepčani su mogli tjedan dana uživati u jednoj od najzanimljivijih kuhinja svijeta, upoznati se s pravilima košer prehrane i isprobati jela koja okusima spajaju istočnu Europu, Bliski istok, Afriku i mnoge druge dijelove svijeta.

Osim uživanja u dobroj hrani, Zagrepčani su mogli uživati i u glazbi fantastičnog Amira Gwirtzmana, maestra na dvadesetak puhačkih instrumenata, koga je hrvatska publika imala priliku upoznati prošle godine u Novalji, na manifestaciji "Čarolija ljeta - Izrael u Novalji".

Izraelska je kuhinja netipična i ustvari je kombinacija šarolike i zanimljive mješavine ukusnih jela koja dolaze iz različitih krajeva svijeta. Stjecajem povijesnih okolnosti izraelska se kuhinja razvijala pod utjecajem prehranbenih navika mnogih podneblja i kultura u kojima su Židovi živjeli.

Osnovna podjela današnje izraelske kuhinje mogla bi biti na onu aškenasku, sefardsku i orijentalnu. Kuhinja aškenaskih Židova temelji se na jelima iz njihovih bivših "domovina", a oni su izraelsku kuhinju obogatili juhama, ribama, gulašima, složencima, ukiseljenim povrćem, pečenjem i sl. S druge pak strane, sefardski Židovi, potomci Židova protjeranih s Pirinejskog poluotoka u 15. stoljeću, izraelskoj su kuhinji dali pečat kulinarske tradicije Španjolske, Italije, Grčke, Turske, Egipta, Indije, Maroka, Libije i Tunisa. Orijentalni Židovi u Izrael su sa sobom donijeli prehranbene navike iz Jemena, Iraka, Irana, Afganistana te nekih azijskih zemalja.

U Izraelu se mnogi, osobito konzervativni i ortodokсни Židovi, u svakodnevnom životu strogo pridržavaju vjerskih pravila koja se odnose na hranu, koja mora biti košer, odnosno, u skladu sa zakonom o jelu koje dopušta Tora. To znači da se jela spremaju, kuhaju i kombiniraju točno na određeni način. Kašrut zakon o jelu propisuje što se može, kada, kako i na koji način spremati, kuhati i u kojim kombinacijama jesti.

Za doručak se u Izraelu uglavnom jedu salate od nasjeckanog povrća, namazi, sirevi, masline, pecivo i kruh. Glavni obrok je u podne i vrlo je obilan. Za razliku od podnevnog, večernji obrok je vrlo lagan i temelji se na mliječnim proizvodima, salatama i jajima. Vrlo su popularna mala jela, posebno okruglice od slanutka (falafel), koje se jedu u

Veleposlanik Amrani otvara zagrebački Tjedan izraelske kuhinje

lepinji (pita) s pasiranim slanutkom (humus), pastom od sezama (tahini) te salatama ili ukiseljenim povrćem.

Mladi izraelski chef Avi Bitton, koji je vlasnik nekoliko restorana u Izraelu i autor stalne kulinarske emisije na televiziji, za svoje je goste u Hrvatskoj među ostalim spremio: baklavu od guščjih jetara, toplu kremu od kestena i tartufova, file kirnje na podlozi od zapečenih patlidžana, rižoto s tartufima i deserte slasnih naziva – baršun od rožate s krokantom i tartufima, kadramon fudge espresso te sladoled sa sezamom i izraelskim datuljama.

Uzvanike i visoke goste na otvaranju Tjedna izraelske kuhinje pozdravio je izraelski veleposlanik u Hrvatskoj Yosef Amrani. Čari izraelske kuhinje među prvima su željeli iskušati predstavnici političkog, kulturnog i javnog života Hrvatske, među kojima i supruga hrvatskog predsjednika Tatjana Josipović. ✨ N.B.

Chef Avi Bitton s jednim od svojih specijaliteta

OSMI ZAGREBAČKI FESTIVAL DOKUMENTARNOG FILMA

IZRAELSKI „DJEČAK DUPIN“ OTVORIO ZAGREBDOX

UZ NIZ DRUGIH ZANIMLJIVIH DOKUMENTARACA ZAGREBAČKOJ JE PUBLICI OVE GODINE PONUĐENA I RETROSPEKTIVA RADOVA ISTAKNUTOG ŽIDOVSKOG UMJETNIKA I NEOVISNOG FILMSKOG REDATELJA IZ SJEDINJENIH DRŽAVA JAYA ROSENBLATTA

Čast da otvori Osmi zagrebački festival dokumentarnih filmova ZagrebDox, održan potkraj veljače i početkom ožujka, pripala je filmu izraelskog autorskog dvojca Danija Menkina i Yonatana Nira “Dječak dupin”, čime je nastavljena praksa da ZagrebDox otvara djelo nekog od novih, mladih, zanimljivih dokumentarista.

“Od prvog izdanja prije osam godina i šest tisuća gledatelja, pa sve do danas, kada našu ‘svečanost dokumentaraca’ posjeti njih dvadesetak tisuća, željeli smo približiti dokumentarce svima, a u tome smo i uspjeli”, rekao je na otvorenju direktor festivala Nenad Puhovski.

Uz mnoge osobe iz hrvatskog filmskog i javnog života, na otvorenju su bili ministrica kulture Andrea Zlatar Viočić, predsjednik HAZU-a Zvonko Kusić, te zagrebački gradonačelnik Milan Bandić koji je otvorio Festival, poželjevši dobrodošlicu festivalskim gostima.

Film “Dječak dupin” priča o oporavku 17-godišnjaka koji je prestao govoriti nakon što ga je pretukla skupina vršnjaka otvorio je 8. ZagrebDox.

Otvorenju je prisustvovao jedan od redatelja filma, Yonatan Nir. Publiku su također pozdravili središnji lik u filmu tinejdžer Arapin Morad Azbo i njegov liječnik dr. Ilan Kutz, specijaliziran za posttraumatski stres.

Filmska priča zbiva se u centru koji provodi terapije s dupinima, u gradu Eilat na obali Crvenog mora, gdje tinejdžer Morad, koji ne komunicira s ljudima, počinje druže-

nje s dupinima. U novom prijateljskom okruženju počinje ponovno govoriti i pokazivati emocije, ali proces oporavka je dug, traje četiri godine. Njegov psihoterapeut dr. Kutz pomaže mu da vrati potisnuta sjećanja kako bi se u potpunosti oslobodio trauma.

Suprotno stereotipima, nasilje nije bilo potaknuto vjerskim razlozima, već nevinom SMS-porukom koju su braća inkriminirane djevojke uz nekoliko prijatelja protumačila dovoljno neprikladnom da mladića cijelu noć zatvore u nekoj šupi i nad njim se brutalno izživljavaju. Morad nakon toga gubi kontakt sa stvarnošću i njegovu priču počinjemo pratiti otkad je došao doktoru Kutzu.

Film je sniman četiri godine, a kako je poslije projekcije gledateljima u Zagrebu objasnio redatelj Yonatan Nir, nastao je gotovo isključivo zahvaljujući doktoru Kutzu i samom Moradu. Dr. Kutz je uvjetovao da nastajanje filma traje koliko god bude trebalo, da on sudjeluje i u scenariju te da film, nakon montaže, bude pušten u distribuciju samo ako Morad to odobri.

Na ovogodišnjem ZagrebDoxu prikazana je i retrospektiva radova židovskog umjetnika Jaya Rosenblatta, koji je tom prigodom i doputovao u Zagreb.

Rosenblatt je međunarodno priznati umjetnik koji radi kao neovisni filmski redatelj od 1980. godine. Dosad je napravio više od 25 filmova, a u svojim djelima istražuje našu emocionalnu i psihološku srž. Djela su mu, smatraju kritičari, osobna po sadržaju, ali univerzalna po privlačnosti. Njegovi filmovi osvojili su više od sto nagrada i prikazivani su širom svijeta.

Izabrani filmovi prikazivani su u njujorškom Filmskom forumu, muzeju MoMa i kinima po cijeloj zemlji. Jay Rosenblatt dobitnik je stipendije Guggenheim i USA Artists Rockefeller. Njujorčanin je koji već godinama živi u San Franciscu. Više od 20 godina predavao je produkciju filma i videa na raznim školama na području San Francisca, uključujući Stanford, Državno sveučilište u San Franciscu i Umjetnički institut u San Franciscu. Trenutačno je programski direktor Festivala židovskog filma u San Franciscu. Ugledni redatelj ima i magisterij iz psihologije, a u “prijašnjem životu” radio je kao terapeut.

Neki od naslova Rosenblattovih filmova otkrivaju židovske teme : “Četiri pitanja za rabina” (2008), “Molitva” (2002) i “Kralj Židova” (2000). ✨

T.R.

IZRAELSKI NOVI VAL

REVIJA FILMOVA AMOSA GITAIA

U GOTOVO 40-GODIŠNJOJ KARIJERI AMOS GITAI, NAJISTAKNUTIJI PREDSTAVNIK „IZRAELSKOG NOVOG VALA“, REŽIRAO JE VIŠE OD OSAMDESET FILMOVA, OD KOJIH JE ŠEST, NASTALIH OD 1986. DO DANAS, UVRŠTENI U CIKLUS KOJI JE POTKRAJ OŽUJKA PRIKAZAN ZAGREBAČKOJ PUBLICI

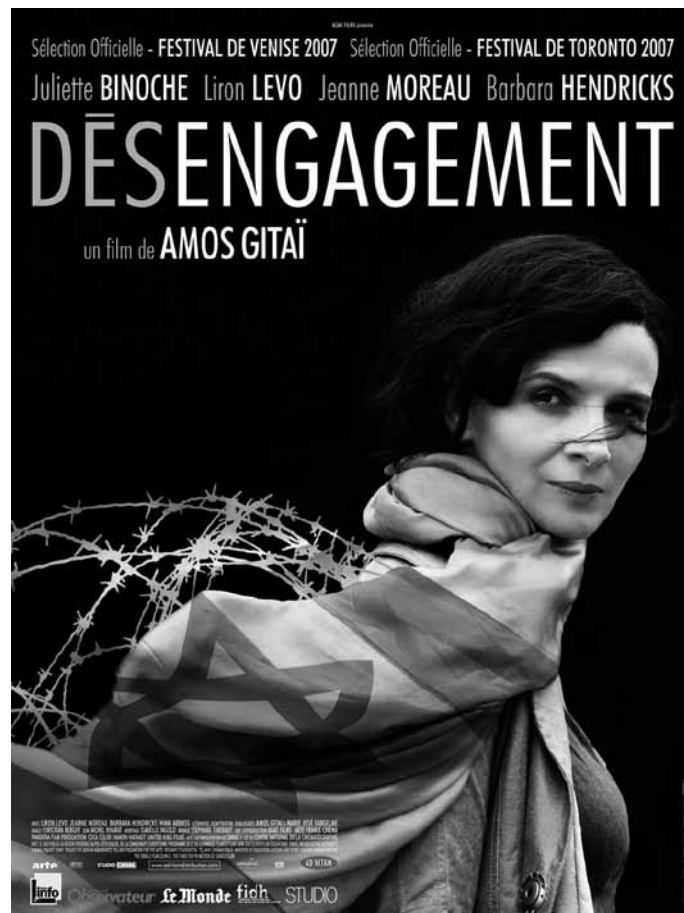
Francuski institut u Zagrebu i Hrvatski filmski savez organizirali su krajem ožujka u Zagrebu prikazivanje ciklusa filmova izraelskog redatelja Amosa Gitaija.

Ciklus je započeo političkom dramom „Oslobođenje“ iz 2007. godine, dirljivom pričom o obitelji i sudbini, s francuskom glumicom Juliette Binoche u glavnoj ulozi.

U gotovo četrdesetogodišnjoj karijeri Amos Gitai režirao je više od osamdeset filmova, a 2008. godine primio je nagradu Leopard of Honor na međunarodnom filmskom festivalu u Locarnu, koja se dodjeljuje za životno djelo redateljima čija je kreativnost imala neupitan utjecaj na suvremeni film.

U okviru zagrebačkog ciklusa prikazano je šest njegovih filmova nastalih od 1986. do danas. Nakon „Oslobođenja“ prikazan je nagrađivani film „Esther“ (1986.), utemeljen na starozavjetnoj priči o Esteri koja stoji iza židovskog blagdana Purima i film „Kippour“ (2000.), redateljevo osobno iskustvo kao člana helikopterske spasilačke ekipe u Jomkipurskom ratu 1973. godine, kada su Sirija i Egipat napali Sinaj i Golansku visoravan.

Zagrebačka publika mogla je pogledati i film „Alila“ (2003.) o svakodnevicu nekolicine stanara u jednoj stambenoj zgradi u današnjem Tel Avivu, dok je „Jednom ćeš razumjeti“ (2008.) snimljen prema autobiografskoj knjizi Jerome Clementa, u kojoj pisac istražuje priču svoje majke i njene židovske obitelji u Drugom svjetskom ratu. Posljednji u ciklusu bio je film „Ruže na kredit“ iz 2010. go-

Plakat za „Oslobođenje“, političku dramu snimljenu 2007.

dine, koji je u potpunosti snimljen u Francuskoj, a prati mladi bračni par u vrijeme četrdesetih godina prošloga stoljeća kada se Francuska još oporavljala od posljedica rata.

Izraelska publika nije uvijek oduševljena kontroverznim Gitaijevim filmovima i oni su znatno popularniji u Europi nego u Izraelu.

Dok mu neki izraelski filmski kritičari prigovaraju da je ‘preeuropski’ i da je njegovo prikazivanje izraelske stvarnosti prepojednostavljeno za izraelsku publiku, kritičari magazina Village Voice nazivaju ga ‘izraelskim novim valom’.

Amos Gitai rođen je 1950. godine u Haifi. Njegov otac Munio Weinraub bio je arhitekt u pokretu Bauhaus u Nje-

mačkoj, a obitelj je dolaskom u Izrael promijenila prezime u Gitai. Amos Gitai diplomirao je arhitekturu na sveučilištu u Haifi, te doktorirao na sveučilištu u Kaliforniji. Jomkipurski rat prekinuo je njegovu karijeru u arhitekturi, a dok je bio u ratu ušao je u svijet filma kada je počeo snimati borbe.

Osamdesetih godina Gitai se seli u Francusku, gdje ostaje deset godina i snima filmove, većinom dokumentarce. Sredinom devedesetih godina, vraća se u Izrael i tada započinje najplodonosniji dio njegove karijere. ✨ N.B.

S FESTIVALA SUVREMENOG BRAZILSKOG FILMA

“OLGA” – ISTINITA ŽIVOTNA PRIČA NJEMAČKE ŽIDOVKE

OLGA BENARIO, JUNAKINJA BRAZILSKOG FILMA “OLGA”, ROĐENA 1908. U ŽIDOVSKOJ OBITELJI U MÜNCHENU, OD NAJMLAĐIH SE DANA SVESRDNO ANGAŽIRALA U MEĐUNARODNOM KOMUNISTIČKOM POKRETU U NJEMAČKOJ, SOVJETSKOM SAVEZU I BRAZILU, DA BI U PROLJEĆE 1942. BILA MEĐU ONIM ŽIDOVSKIM ZATOČENICIMA KOJI SU UBIJENI U PLINSKIM KOMORAMA RAVENSBRÜCK

Nagrađivanom biografskom dramom “Olga” redatelja Jaymea Monjardima sredinom travnja u zagrebačkom kinu “Tuškanac” otvoren je ciklus suvremenoga brazilskoga filma, u okviru kojega je prikazano pet filmova nastalih u proteklih sedam godina.

Film “Olga”, snimljen 2004. godine, istinita je životna priča njemačke Židovke Olge Benario, supruge brazilskog komunističkog vođe Luisa Carlosa Prestesa, od njezinih bezbrižnih tinejdžerskih dana do smrti u koncentracijskom logoru.

Olga Benario Prestes rođena je 1908. u obitelji židovske srednje klase u Münchenu. Njezin otac Leo Benario bio je socijal-demokrat i radio je besplatno kao odvjetnik za siromašne tvorničke radnike, te je svoju kćerku naučio da se brine za siromašne i ponižene. Radikalnija od svoga oca, Olga se priključila mladeži Komunističke stranke u dobi od 15 godina.

Nakon što je započela romantičnu vezu s komunističkim čelnikom Ottom Braunom, napustila je dom i počela se baviti revolucionarnim aktivnostima. Godine 1926., kada je imala 18 godina, prvi put je uhićena, zajedno s Braunom. Puštena je na slobodu nakon tri mjeseca samice. Zatim je organizirala Braunov bijeg iz zatvora. Zajedno s njim, pobjegla je u Moskvu, gdje je izabrana u Središnji odbor Mladeži komunističke internacionale. Prekinula je vezu s Braunom, otišla u Pariz na zadatak i, nakon povratka u Moskvu, prošla vojnu obuku i imenovana članicom predsjedništva Komunističke internacionale.

Godine 1934., kada je imala 26 godina, izabrana je da prati brazilskog komunistu Luisa Carlosa Prestesa na putu u Brazil, kako bi tamo organizirali revolucionarne aktivnosti. Kad pokušaj revolucije u Brazilu nije uspio, Olga je uhićena. U međuvremenu su se ona i Prestes zaljubili i Olga je bila trudna. U doba neuspjele Prestesove revolucije, na vlasti u Brazilu je bio predsjednik Getulio Vargas, koji je održavao prijateljske odnose s Hitlerovim režimom. Kako bi se osvetio Prestesu, Vargas je u rujnu 1936., uz oružasnu pratnju, otpremio Olgu u nacističku Njemačku. Odmah nakon dolaska u Njemačku, Olga je odvedena u ženski zatvor u Berlinu, gdje je 27. studenoga rodila kćerku Anitu. Baka ju je uspjela izvući iz zatvora, kad je Anita imala 14 mjeseci.

U veljači 1938. Olga je prebačena u Lichtenburg i u toj srednjovjekovnoj tvrđavi stavljena u samicu. U proljeće 1939. pr-

Olga Benario Prestes

vim je transportom prebačena u koncentracijski logor Ravensbrück. Olga je i tu bila heroína. Usprkos vlastitoj patnji, brinula se za duhovni život svojih supatnica i učila ih kako da sa što manje loših posljedica podnose uvjete života u logoru. Kao prisilna radnica radila je u tvornici Siemens u Ravensbrücku. U siječnju 1940., zajedno sa 79 žena, zatvorena je u bunkeru logora, gdje je ostala trideset dana.

Olga je bila među židovskim političkim zatvorenicima koji su zimi i ranog proljeća 1942. ubijeni u logorskim plinskim komorama. Njezino je ubojstvo bilo dio nacistički naredjenih ubojstava pod kodnim imenom “14f13”.

Ime Olge Benario Prestes poznato je u Brazilu, a bila je i velika heroína u Istočnoj Njemačkoj. Njezin posljednji čin duhovnog otpora bilo je pismo upućeno supruhu i kćeri, koje je do njih stiglo s velikim zakašnjenjem. Olgina kći Anita Leocadia Prestes povjesničarka je i živi u Rio de Janeiru.

O Olgi Benario Prestes napisani su mnogi članci, pa i knjige. Jedna ulica u Berlinu danas nosi njezino ime.

Film “Olga” dobio je do sada dvadesetak nagrada, a gledalo ga je diljem svijeta više od tri milijuna ljudi. ☆ T.R.

PRAVEDNICI MEĐU NARODIMA

ŠMIDLEHNERI SPASILI DANA FLESCHA

BRAČNOM PARU ŠMIDLEHNER IZ LUDBREGA, KOD KOJIH JE ZA VRIJEME HOLOKAUSTA BIO SKLONJEN DJEČAK DAN FLESCHE, ČIJI SU RODITELJI STRADALI U LOGORIMA SMRTI, POSMRATNO JE DODIJELJENO PRIZNANJE PRAVEDNIKA MEĐU NARODIMA

U strašnim vremenima Drugog svjetskog rata kada je ljudski život vrijedio vrlo malo, bilo je ljudi koji nisu prihvaćali zabrane, protuzidovske odredbe i naredbe, ni po cijenu progona.

Dan Flesch (Shelef) rođen je 1936. godine i živio je u Zagrebu sa svojim roditeljima Juliškom i Matijom kao i sa sestrom Dinom, rođenom 1941. Fleschovi su bili imućni ljudi, živjeli su u bogato uređenom stanu u središtu grada. Ubrzo nakon izbivanja rata i proglašenja NDH saznali su da su na popisu Židova koji će biti odvedeni u logore. Nema točnih podataka o tome što se dogodilo toga dana. Tek, Danu su roditelji rekli da pričuva malu sestricu dok se oni ne vrate. Ali, nikada se nisu vratili. Nakon rata saznalo se da je Juliška Flesch ubijena u Staroj Gradišci, a Matija u Jasenovcu. Uplakani Dan satima je čekao svoje roditelje, a zatim je otišao susjedima koji su djecu odveli u crkvu. Nakon nekoliko dana provedenih na Kaptolu, Nadbiskupija im je pronašla udomiteljske obitelji.

To su bile dvije seoske obitelji iz Selnika kod Ludbrega koje su prihvatile djecu. Drago i Draga Šmidlehner, bračni par u četrdesetim godinama bez djece, prihvatili su Dana. Prema njemu su se odnosili kao prema svom djetetu i on ih je doživljavao kao svoje druge roditelje. Šmidlehnerovi su imali malo imanje i Dan im je mogao pomoći jer je bio visok i razvijen za svoju dob. Upisali su ga u osnovnu školu i brzo se sprijateljio s djecom svojega uzrasta. U školi je pohađao katolički vjeronauk te odlazio na nedjeljne mise. Dnevni raspored mu je izgledao ovako: ujutro škola i učenje, a popodne rad na imanju. Imali su svinje, krave, kokoši, malo zemlje. O svemu se moralo brinuti. Po zimi je Dan išao u lov na divlje guske i patke, te u nabavku drva. Po ljeti se kupao u Plitvici koja je Selnik okruživala sa sjeverne strane.

Bilo je, doduše, i teških trenutaka kada je razmišljao o svojim roditeljima te da li će se vratiti. Ponekad bi dobio grdnih batina zbog neposlušnosti, Dan je svoje udomitelje smatrao dobrim ljudima. Uz to, znao je da njegova sestra živi u istom selu u

Drago i Dragica Šmidlehner, Selnik, 1945.

drugoj obitelji i da joj je dobro. Viđao ju je vrlo rijetko.

Selnik je u toku rata nekoliko puta prelazio iz ruku Nijemaca i ustaša u ruke partizana i obrnuto. Iako je cijelo selo znalo da je među njima židovski dječak, Dan, nitko ga nije odao. Da su Nijemci ili ustaše saznali za njega, stradali bi i on i Šmidlehnerovi.

Nakon rata pojavio se Danov i Dinin stric, koji je želio povesti djecu sa sobom. Dan se u početku protivio jer se u selu osjećao kao kod kuće i ujaku je dugo trebalo da ga nagovori na odlazak. Ujak ga je poslao u židovsko sirotište u Beogradu, a Dina je otišla obitelji Adamović, rođacima s očeve strane koji su živjeli u Rumi. Oboje su 1949. otišli u Izrael u sklopu programa

omladinskog useljavanja i odrasli su u kibucima. Dan je postao časnik i napravio vojnu karijeru u izraelskoj vojsci.

Sa svojim spasiocima Dan sve do 1990. godine nije imao nikakvih kontakata. Tada je sa suprugom doputovao u Hrvatsku i u Selnik te se predstavio kao Danko Flesch prvoj osobi koju je sreo i koja ga je odmah prepoznala. Stanovnici sela došli su vidjeti Dana; neki su ga se sjećali. Odveli su ga Dragi Šmidlehner u Hrastovsko (selo u kojem je tada živjela) koja je

Veleposlanik Yosef Amrani uručuje Ivici Šmidlehneru priznanje Pravednika među narodima

tada već bila udovica. Susret je bio izuzetno emotivan. U selu je proveo nekoliko sati i to mu je bio jedini susret sa svojom spasiteljicom jer je Draga preminula godinu dana kasnije. Tijekom te posljednje godine života Dan joj je poslao nekoliko paketa i nešto novaca.

Godine 2000. Dan Shelef dao je detaljan intervju za arhiv Yad Vashema. Tu je opisao svoje djetinjstvo, kako je ostao bez roditelja, kako je proživio rat u Selniku. O Hrvatskoj i Ludbregu imao je samo najljepše riječi. Potkraj života zamolio je sestru Dinu da pokrene postupak proglašenja „Pravednika među narodima“ za njegove spasitelje. Nakon godina čekanja i istraživanja, izraelski Vrhovni sud potvrdio je zahtjev i Yad Vashem je dodijelio to visoko priznanje supružnicima Šmidlehner.

Na dan 14. ožujka, na prekrasnoj svečanosti u Gradskoj vijećnici u Ludbregu, Yossi Amrani, veleposlanik Države Izrael u Hrvatskoj uručio je priznanje pranećaku supružnika Šmidlehner, Ivici Šmidlehneru.

„Čast mi je u ime mojih pokojnih rođaka primiti ovo priznanje. Još otkada sam bio mali, slušao sam prabakine priče o tome. Baba Draga, kako sam je zvao, to nije učinila zbog interesa, nego zbog ljudske dobrote. Njihova velikodušnost trebala bi nam biti poticaj da pomažemo jedni drugima“, rekao je tom prilikom Ivica Šmidlehner.

Dragica Šmidlehner i Dan Flesch prilikom susreta 1990.

Prigodni program izveli su učenici Osnovne škole Ludbreg i Glazbene škole. Svečanosti su prisustvovali Marijan Krobot, gradonačelnik Ludbrega, Predrag Štromar, župan Varaždinske županije, Saša Skenžić, predstavnik Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta, dr. Andrej Pal, predsjednik Židovske općine Čakovec te mnogi ludbreški uglednici. ☆

Milivoj Dretar

AMRANIJEVI RAZGOVORI U LUDBREGU

Povodom svečanosti proglašenja supružnika Šmidlehner „Pravednicima među narodima“, koju su zajednički organizirali Veleposlanstvo Države Izrael i Grad Ludbreg, veleposlanik Yosef Amrani je iskoristio priliku da razgovara s ludbreškim čelnicima i razgleda grad. U prostorijama Grada dočekali su ga predstavnici Ludbrega predvođeni gradonačelnikom Marijanom Krobotom. Razgovaralo se o prošlosti Ludbrega, njegovom gospodarstvu, turističkim projektima. Pritom je iznijeta ideja da u skoro vrijeme jedan od izraelskih gradova postane novi grad-prijatelj Ludbrega te da se pločica s njegovim imenom pričvrsti na krugove u legendarnom Centru svijeta. Podsjetilo se i na ludbrešku židovsku zajednicu koja je gotovo nestala u Holokaustu. S Mirjanom Šlaj, kulturnim atašeu Veleposlanstva, Amrani je razgledao znameniti dvorac

Batthyany. Dvorac je danas u potpunosti obnovljen te se u njemu smjestio Restauratorski centar. Izraelski veleposlanik posjetio je i tvornicu „Oprema – strojevi d.d.“ te se upoznao s njenim programom rada. Ponudio je pomoć u povezivanju te poznate ludbreške tvrtke s izraelskim tvrtkama, osobito u pogledu intelektualne razmjene i promidžbe Opreminih proizvoda u Izraelu. Upriličen je i zajednički ručak u Hotelu „Amalia“, nekadašnjem svratištu, koje su dugi niz godina vodili ludbreški Židovi. Veleposlanika su pozdravili i Stanka Lapter i Branko Dobec, posljednji predstavnici ludbreške židovske zajednice. Razveselio se i poklonima među kojima je bila i nedavno objavljena knjiga „Židovi u ludbreškom kraju“ povjesničara Milivoja Dretara. ☆

M. D.

DVORAC KAO GALERIJA

Uoči Dana Ludbrega u dvorcu Batthyany upriličena je izložba fotografija mađarskog umjetnika Tama Lászla. Šezdeset fotografija svjedoči o mjestima koje je ovaj umjetnik posjetio na svojim putovanjima. Putujući, Laszlo je pronalazio inspiraciju u ljudima, pustinjskim pejzažima, sakralnim građevinama, svakodnevnom životu. Među fotografijama nalaze se prizori iz Jeruzalema, Betlehema, Nazareta, Mrtvog mora, rijeke Jordan, Cezareje, Sinajske gore. Prvi koji je imao čast pogledati izložbu bio je veleposlanik Države Izrael Yosef Amrani, koji je bio ugodno iznenađen fotografijama.

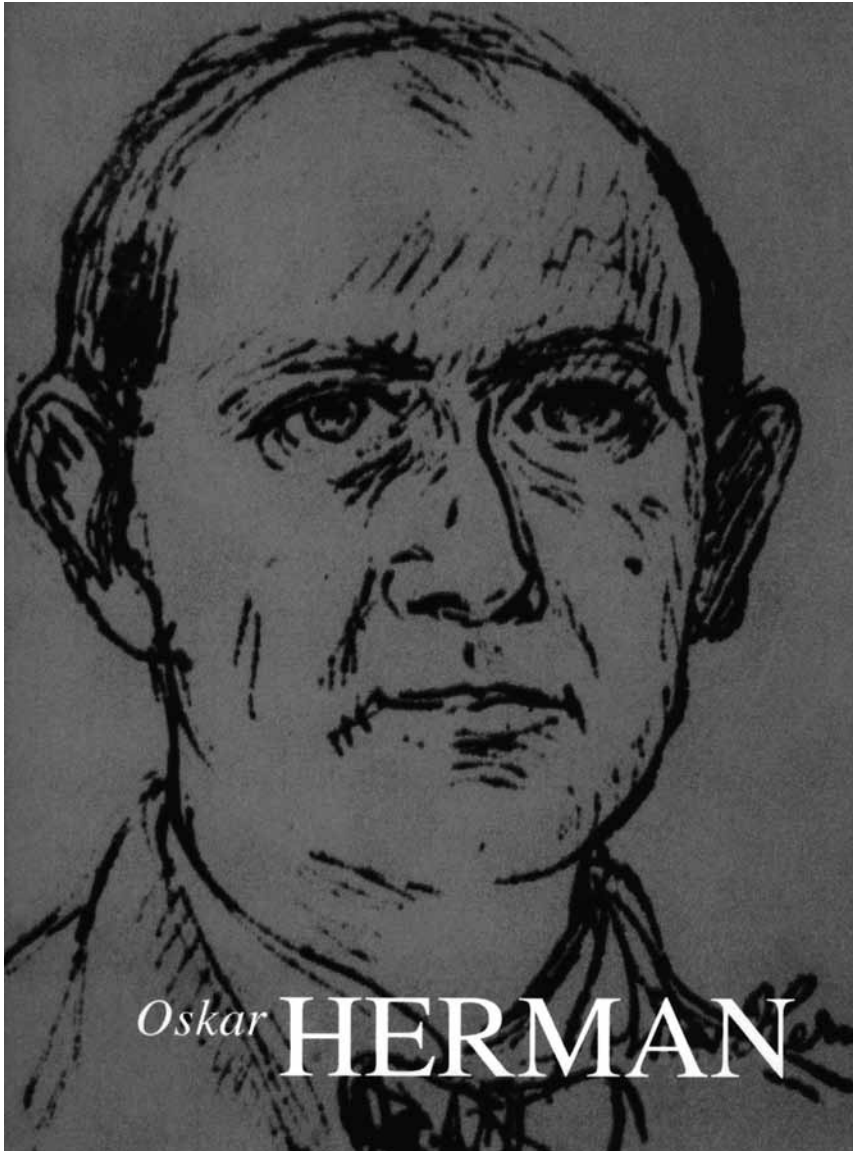
Tám László rođen je 1940., a od 1963. amaterski se bavi fotografiranjem. Osvojio je više od sto nagrada na raznim natjecanjima, festivalima i izložbama te je dobitnik Zlatne kazete za životno djelo. Već je nekoliko puta posjetio Ludbreg i o ovom gradiću napravio više od tisuću fotografija i snimio kratkometražni dokumentarni film koji je podario Gradu. ☆

M. D.

LIKOVNA UMJETNOST

IZLOŽBA OSKARA HERMANA U ROVINJU

U ROVINJSKOJ GALERIJU ADRIS IZLOŽENO JE 27 DJELA VELIKOG SLIKARA, ČLANA GLASOVITOG MINHENSKOG KRUGA, NASTALIH U RAZDOBLJU IZMEĐU 1904. I 1973. GODINE

Naslovna strana kataloga rovinjske izložbe

Od 12. travnja do 27. svibnja u Galeriji Adris u Rovinju održava se izložba slika Oskara Hermana, uz Becića, Račića i Kraljevića, člana glasovite hrvatske likovne „Minhenske četvorke“. Autor izložbenog postava od 27 slika, nastalih u razdoblju od 1904. (Pejzaž iz okolice Zagreba) do 1973. (Dva stabla pod brijegom), ponajbolji je suvremeni poznavatelj Hermanova opusa – Igor Zidić.

Oskar Herman rođen je Zagrebu 1886. Kao osamnaestogodišnjak odlazi na studij slikarstva na minhensku Akademiju i, s kratkim prekidima, ostaje u Münchenu - čineći s Becićem, Račićem i Kraljevićem glasoviti hrvatski slikarski Minhenski krug – sve do dolaska nacista na vlast u Nje-

mačkoj, 1933. godine, kada se vraća u Zagreb.

Prvi put je izlagao u Zagrebu, još 1908., a za boravka u Münchenu sudjelovao je na nizu izložbi, dva puta samostalno.

Nakon izbijanja Drugog svjetskog rata i proglašenja NDH, u bijegu od rasnih zakona i logora smrti, sklanja se u talijansku okupacijsku zonu i ubrzo bude interniran u talijanskom logoru u Ferramonti. U drugoj polovici 1943., nakon kapitulacije Italije, pridružuje se jugoslavenskom partizanskom pokretu.

U desetljećima koja slijede sudjeluje na mnogim izložbama u zemlji i inozemstvu, među ostalim, 1954. ima samostalnu izložbu u Parizu. Umro je u Zagrebu, 1974.

Pišući o njegovu opusu likovni su kritičari mahom isticali da mu „slike imaju značenje simboličnih viđenja“. Pa i Igor Zidić u, za naše prilike, raskošnom katalogu rovinjske izložbe, u eseju pod naslovom „O Hermanu, opet“, među ostalim, ističe: „Simboli, kojima se Herman služi, mogu se evidentirati kao simboli samoće, simboli traženja puta, simboli čežnje, simboli ljubavi, simboli nemoći, simboli patnje, simboli prostora... Nemoguće je to istraživati, a zanemariti židovsku predaju; njezini su korijeni

u Hermanovu djelu duboki i stvarni. Treba reći da je slikar našao načina kako da tu materiju, ekskluzivnu i donekle hermetičnu, učini dostupnom ili univerzalno čitljivom, ne uskraćujući joj ni prošlosnu dubinu ni trajan religijski žar. Posebno bi zanimljivo bilo ispitati likove, koji se u slikama javljaju kao običnici i kao suvremenici, a zapravo su tek nove personifikacije pradavnih modela: tako, primjerice, Osamljenik, Prosjak, Šetač, Putnik, pa čak i Slikar predstavljaju projekcije Sina razmetnoga, Ahasvera, vječnog Lutaoca.“ ☆

K.D.

DR. SNJEŠKA KNEŽEVIĆ: TRAGANJA ZA PROŠLIM

LAVOSLAV HARTMAN – KNJIŽAR, NAKLADNIK, UREDNIK I AUTOR

UZ OBRAZOVANJE I KULTURU, HARTMAN JE OČITO POSJEDOVAO IZRAZITU SOCIJALNU INTELIGENCIJU, KOJA MU JE OMOGUĆILA DA SE TAKO BRZO INTEGRIRA U ZAGREBAČKU SREDINU I DRUŠTVO, O ČEMU SVJEDOČI I UGLED KOJI JE STEKAO I KOJI GA JE NADŽIVIO

Ime Lavoslava Hartmàna održalo se dugo nakon njegove smrti u imenu Knjižara Lavoslava Hartmàna (Kugli i Deutsch), očito zato što su njegovi nasljednici i bivši suradnici Stjepan Kugli i Albert Deutsch svoje razvojne planove gradili na ugledu što ga je Hartmàn uživao kao knjižar i nakladnik, poslovni čovjek i građanin. U nekrolozima, što su ga 13. lipnja 1881. objavila tri najvažnija zagrebačka dnevna lista, Narodne novine, Obzor i Agramer Zeitung, o Hartmànu, njegovu radu i doprinosu kulturi govori se najljepše. Ni povjesničari ga nisu zaboravili, tako da se njegovo ime nalazi u svim povijesnim prikazima knjižarstva i izdavaštva, od Antuna Cuvaja, Vjekoslava Klaića, Ivana Ulčnika, Josipa Horvata sve do Berislava Majhuta. Dva povjesničara židovstva u Zagrebu i Hrvatskoj Lavoslav Gleisinger i Miroslava Despot posvetila su mu veće tekstove, dok ga Gavro Schwarz spominje u svim prikazima povijesti zagrebačkih Židova u 19. stoljeću.

Hartmàn pripada pionirima u obje spomenute grane koje se počinju razvijati sredinom, a pun razvoj doživljavaju potkraj tog stoljeća. Za razliku od napisa isključivo koncentriranih na Hartmànovu djelatnost, karijeru i doprinos, u ovoj ćemo skici pokušati spojiti vrijeme i prostor, podsjetiti na mjesta gdje se zadržavao i putanje kojima se kretao, ali i na osobe koje je susretao ili čak bio blizak s njima.

Knjižar u najživljem dijelu Zagreba

Poput velikog dijela doseljenika i on dolazi iz Mađarske: rođen je 1813. u Nagy Varádu, školovao se u Nagy Kanizsi, radio kao učitelj na tamošnjoj uglednoj židovskoj školi, otvorio i manju knjižaru, no ubrzo se odselio u Zagreb. U Nagy Kanizsi očito je upoznao braću Schwarz, bilježnika

ZAGREB U DOBA HARTMANA: sjeverna fronta Jelačićeva trga, oko 1860.

tamošnje židovske općine Horama i kantora Meira Leba, čiji su se sinovi odselili u Zagreb i zasnovali tu obitelj i egzistenciju. Sinovi Meira Leba, Ber (umro 1842.) i Salomon (umro 1849.) pripadnici su prve doseljeničke generacije, dok je Horamov sin Vilim u Zagreb došao sredinom 19. stoljeća, već u doba kad su Židovi imali veće slobode i mogli se kao vitalni soj potvrditi na više područja. Hartmàn je oženio kćerku Meira Leba, Elizabetu, a sa svojim šurjacima u Zagrebu održavao veze, najviše s Vilimom, koji ga je najposlije pozvao i nagovorio da se doseli. Čini se, da se ubrzo snašao i na poslovnom planu i u Izraelitskoj općini.

Neposredno nakon što je prispio, kupio je Narodnu knjigarnicu Ljudevita Gaja u Dugoj (Radićevoj) ulici 12, na adresi dulje tradicije. Tu je, naime, od 1797. sjedište imala Typographia Novosel, odnosno tiskara biskupa Vrhovca, koju je vodio suprug njegove nećakinje Antun pl. Novosel. Kuću su od 1806. posjedovali trgovci Nikola i Juraj Mirović, pripadnici grčko-pravoslavne kolonije, koji su poput Židova potkraj 18. stoljeća dobili pravo naseljavanja temeljem tzv. tolerancijskih uredbama cara Josipa II., a u to su doba već bili pokupovali ili sagradili niz kuća u Dugoj, tada glavnoj trgovačkoj i poslovnoj ulici. U toj je kući Ljudevit Gaj 1852. otvorio svoju knjigarnicu s prilično ambicioznim programom: od ponude knjiga na glavnim evropskim jezicima, nota, umjetnina i antikviteta, pribora za pisanje i risanje, uspostavljanja suradnje s knjižarama u domovini i srednjoj Evropi te tvornicama svakojakog pribora i galanterije sve do posebnog cilja: promocije književnosti slavenskih naroda. No zbog financijskih problema Gaj je bio prisiljen već 1853. prodati knjigarnicu knjižaru Ferdinandu Romleitneru, zapleo se s njim u spor sve dok Romleitneru nije dozlogrdilo parničenje, pa je knjigarnicu 1856. prodao Hartmànu. Tako se on sticajem okolnosti našao u najživljem i najnapučenijem ambijentu postbidermajerskog Zagreba, a u teško doba neoapsolutizma i krize.

Nedaleko od njega njegov rođak i prijatelj Vilim Schwarz kupit će iduće, 1857. godine kuću na uglu Duge (kbr. 18) i Krvavog mosta (kbr. 2) i urediti tu uskoro najprije špeditersku poslovnicu, a kasnije, već poslije Hartmànovе smrti, i prvu zagrebačku telefonsku centralu. Nasuprot Schwarzove kuće, na adresi Duga 20/Krvavi most 1, bila je potkraj 18. stoljeća, kao u kući Mirović gdje se smjestio Hartmàn, također tiskara. Tu je od 1772. Franjo Cerovšek, Regni Croatiae typographus, imao tiskaru i knjigovežnicu, ali i knjižaru.

nastavak na sljedećoj strani

ZAGREB U DOBA HARTMANA: utok Duge ulice u Jelačićev trg, oko 1870.

Nešto strmije, u Kamenitoj ulici 8, postoji prva zagrebačka knjižara Franje Župana, osnovana još 1808., a uz nju od 1826. i manja tiskara. Ugledna veća knjižara i knjigovežnica Franje Rudolpha, nalazila se od 1824. pokraj Sto stuba, na adresi Duga 68, a nakon Rudolphove smrti 1840. do 1862. vodit će je njegova udovica Klara. Tada najveća Kr. povlaštena narodna ilirska tiskara dra. Ljudevita Gaja nalazi se na Gornjem gradu, na adresi Gospodska (Ćirilometodska) 4 u Gajevoj kući, adaptiranoj 1838. za tiskaru i otpremištvo njegovih novina, Danice i Novina hrvatskih, a i drugih tiskanih ovdje.

Stopama Ljudevita Gaja

Neposredno prije, a napose nakon sloma neoapsolutizma tiskarstvo počinje bujati. Tako će se nešto prije Hartmànova dolaska u Zagreb etablirati litograf Nijemac Karl Albrecht (rođ. 1826.), koji je 1851. preselio svoju litografiju iz Varaždina i uredio u Dugoj ulici 26 tiskaru koju će sustavno proširivati kupnjom manjih tiskara i profilirati se kao jedan od najsvestranijih izdavača sve do smrti 1887. godine. Na adresi Duga 30, poznatoj po glasovitoj gostionici Zur Stadt Wien, bit će na poticaj urednika Narodnih novina Miloša Zeca 1874. osnovana moderna, tzv. Zemaljska tiskara, koja će tu poslovati do rušenja stare kuće i izgradnje palače Prve hrvatske štedionice 1882. godine. Također u Dugoj nešto će kasnije Emanuel Mučnjak i Hinko Senftleben osnovati novu knjižaru, koja će biti otvorena do 1891. godine.

To je u grubim crtama bio dinamični kontekst, obilježen smjenama ideja i ljudi, ali i određen tradicijom mjesta, u kojem je počeo djelovati Leopold Hartmàn. Sam položaj knjižare na početku Duge ulice, u susjedstvu ugledne apoteke Jurja Augustina i omiljene pekarnice Zeininger te slastičarnice Dragutina Šolca, „najveće i najkusknije uređene“ u Dugoj 7, nije mogao biti bolji. Zahvaljujući vezi Vilima Schwarz s Ljudevitom Gajem, koji mu je 1856. povjerio vođenje svoje tiskare i uređivanje Danice, u kojoj je Schwarz čak objavio nekoliko novela, Hartmàn je od Gaja preuzeo nakladu preostalu u knjižari i, kako utvrđuje Miroslava Despot, nastavio njegovim stopama, zadržavši i ime: Narodna knjigarnica. Već 1860. otvorio je posudbenu biblioteku u katalogu koje je od 2000 naslova do 1865. narasla do 3000, uglavnom djela njemačkih, francuskih i

engleskih klasika. Ponesen uspjehom osnovao je posudbenu biblioteku i u Sisku.

Izrada kataloga, ne samo za posudbenu biblioteku koja je nosila određen stalan prihod, nego napose za knjižaru, bila je uvjet dobrog poslovanja i suradnje s knjižarama u drugim centrima. Katalog knjižare na njemačkom jeziku Hartmàn je sastavio sam i izdao 1866. godine. Iz njega se vidi da je uz strane knjige i prijevode prodavao i hrvatske knjige, a uz beletristiku školske knjige i slikovnice, koje je sam pisao i opremao. Ugled mu je pribavila luksuzna spomen-knjiga Prve gospodarsko-šumarske izložbe, održane u Zagrebu 1864. godine.

Upravitelj knjižare – Ignatz Granitz

Budući da se posao razgranao, Hartmàn je 1869. pozvao iz Nagy Kanizse Ignatza Granitza, učitelja na istoj onoj školi, gdje je nekada i sam bio namješten. Granitza je postavio kao upravitelja knjižare. Iste se godine odlučio upustiti i u nakladništvo, to jest tiskarstvo i prekupio bivšu karlovačku tiskaru Abela Lukšića. Iste je godine temeljem natječaja dobio pravo izdavanja školskih knjiga i time postao prvi hrvatski nakladnik udžbenika. Granitza je postavio kao upravitelja tiskare, a 1878. osnovao s njim i veletrgovinu papira pod imenom Hartmàn & Granitz. No u svim poduzećima glavni ortak bio je Vilim Schwarz, koji je očito kao poduzetnik već stekao imetak. O uskoj povezanosti te trojice govori i to, da je Granitz živio u Schwarzovoj kući na Krvavom mostu od 1875. do 1882., dakle, još godinu dana poslije Hartmànovе smrti.

Hartmàn je, kako svjedoči oglas iz 1869., želio da se striktno odijele Knjigarna Leopolda Hartmàna i Knjigovežnica Leopolda Hartmàna i ujedno objavio da su mu ravnopravni partneri Schwarz i Granitz. Proizvodnja se povećava na svim razinama: u izdavaštvu, u tiskari, a knjižara ima sve bogatiju ponudu, od učila do muzikalija i slika, do djela na glavnom jezicima: njemačkom, mađarskom i hrvatskom. Među veće pothvate pripadaju velik njemačko-hrvatski rječnik, globusi svijeta i Evrope, a najavljeni su zemljovidi Austro Ugarske i kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije.

ZAGREB U DOBA HARTMANA: u jeku obnove nakon potresa, 1882.

Sve intenzivnija suradnja s velikim knjižarskim centrima kao što su bili Leipzig i Berlin, Beč i Prag navodi Hartmàna na suradnju u bibliografijama, koje služe najprije trgovini, a objavljuju ih stručni časopisi, da bi kasnije bili uključeni u Brockhausove leksikone, glavno vrelo znanja u to doba. Preuzima izradu bibliografija na srpskom, hrvatskom, slovenskom i bugarskom, no zbog slabog odaziva prisiljen je sam skupljati podatke. Nije uspio izdati hrvatsku bibliografiju za razdoblje 1866-1876., što je najavljivao, ali je za slovensku bibliografiju ipak izradio popis hrvatskih književnih djela. Bibliografije nisu imale samo kulturnu vrijednost, nego i poslovnu važnost, prema njima su se ravnali svi naručitelji: privatne osobe, knjižare, obrazovne i znanstvene institucije, bilo da su nabavljali njegova vlastita, bilo tuđa izdanja.

Svestrani talent

U dvadeset i pet godina djelovanja Hartmàn se pokazao kao svestrani talent – kao poduzetnik i trgovac, izdavač, urednik i autor. Kao prigodom Prve gospodarsko-šumarske izložbe 1864., kad je objavio luksuznu spomenicu, tako se i na velikoj izložbi Društva umjetnosti, održanoj potkraj 1879. u tek dovršenoj palači baruna Dragutina Vranyczanyja na

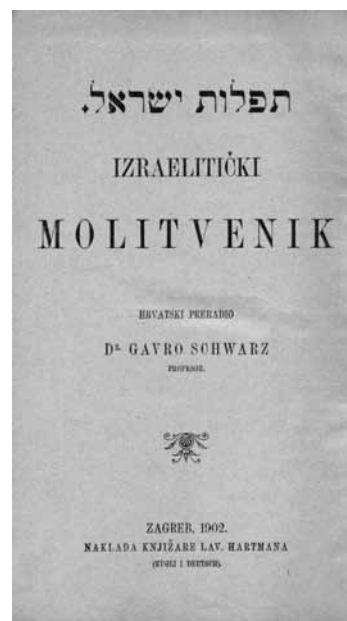

Vodič Zagreba, 1899.; izdali Hartmanovi nasljednici S. Kugli i A. Deutsch, na novoj iličkoj adresi

Zrinjvcu (danas Arheološki muzej), mogao pohvaliti divot-izdanjem Miltonova Izgubljenog raja i nizom umjetničkih monografija.

Čini se da se od 1880. njegova kronična plućna bolest pogoršala, a teško zdravstveno stanje ga je prisililo da knjižaru sredinom 1881. proda svojim pomoćnicima, knjižarima Stjepanu Kugliju i Albertu Deutschu, nakon što ju je iz Duge ulice preselio na novu adresu: Gajeva 4, a u sklopu bolnice Milosrdne braće. Dva tjedna poslije Leopold/Lavoslav Hartmàn preminuo je u svom stanu u Kukovićevoj (danas Hebrangovoj) ulici. Prema prikazu u Narodnim novinama, što ga donosi Miroslava Despot, tamo se sakupila „samo ne čitava občina izraelska“, a pridružilo joj se „mnogo kršćanskog svijeta“. Govor je održao rabin dr. Hosea Jakobi, a potom je povorka s lijesom prekrivenim vijencima poslovnih drugova i prijatelja na četveropregu krenula Gajevom, preko Jelačićeva trga na Mirogoj. „Njegov trud uro-

dio je lijepim plodom. Najveća uspomena ostati će mu u izdanim hrvatskih knjigah“, zaključuje se u izvještaju Narodnih novina. Zahvalnost su mu izrazili njegovi pomoćnici i nasljednici čuvajući njegovo ime godinama, dok je Granitz s Vilimom Schwarzom oplodio kapital znanja što im ga je darovao Hartmàn već 1882. kupnjom i reorganizacijom njegove tiskare. Ona će do Granitzove smrti 1908. poslovati pod imenom Granitz & Comp., a od 1919. kao Tipografija d. d. izdavati najvažnije novine: Obzor, Jutarnji list i Večer sve do 1941. kad se gasi uspostavom NDH, što melakolično i s empatijom evocira Josip Horvat u Zapiscima iz nepovrata 1900 - 1941.

Molitvenik za Izraelitsku općinu u izdanju knjižare Kugli & Deutsch

Uz opće obrazovanje i književnu kulturu Hartmàn je očito posjedovao izrazitu socijalnu inteligenciju, koja mu je omogućila da se tako brzo integrira u zagrebačku sredinu i društvo, o čemu svjedoči ugled koji ga je preživio. Mnogo manje o njemu se zna kao pripadniku izraelske općine, u koju je ušao najvjerojatnije posredovanjem rođaka Vilima Schwarza, predstojnika općine od 1860. do 1873.

No Hartmàn je u Zagreb stigao nešto prije, upravo u jeku razmirica, uzrokovanih secesijom male i bučne vlašakoulične ortodoksne grupe, ali i u doba odluke o gradnji novog hrama. Svoj tribut zajednici dao je kao ravnatelj škole, ukinute 1852. „zbog nestašice sredstava poradi razdora u općini“, kako piše Gavro Schwarz 1939., i ponovno otvorene 1855. godine. Čini se, da se Hartmàn smjesta, čim se doselio uključio da doprinese konsolidaciji, kojoj je trebalo vremena. No o tome nema izravna svjedočenja, kao što se gotovo ništa ne zna o njegovu djelovanju u općini.

Stoga preostaju nagađanja: kako je pratio svog rođaka, prijatelja i ortaka, nadasve aktivnog i ekstenzivnog Vilima Schwarza, kako je doživio izgradnju i posvećenje sinagoge, kako objavu zakona o ravnopravnosti 1873., s kime je bio blizak osim sa Schwarzom i Granitzom? Kako bilo, njegova karijera i uspjeh nalik su onima koje su sredinom 19. stoljeća ostvarili njegovi vršnjaci Jacob Betlheim, Leopold Baumgärtner i Daniel Herman, sva trojica trgovci sukna i konfekcije, Israel Rosenfeld, draguljar ili najuspješniji Jakov Weiss de Polna, veletrgovac, komorni savjetnik i predstavnik grada Zagreba za podizanje industrije i trgovine, mecen i filantrop – o kojima hrvatska historiografija zna ponešto, malo ili ništa. ☆

NOVE EDICIJE

OBJAVLJENI SINAGOGALNI NAPJEVI NATKANTORA GRÜNERA

IZDAVANJE SINAGOGALNIH NAPJEVA NATKANTORA BERNARDA GRÜNERA (1888. – 1955.), KOJI SU UPRAVO PREDSTAVLJENI NA TRIBINI KULTURNOG DRUŠTVA MIROSLAV ŠALOM FREIBERGER, IZRAZ JE TEŽNJE DA SE SAČUVA SPOMEN NA SINAGOGALNO PJEVANJE, KAO DIO HRVATSKE RELIGIJSKE I KULTURNE BAŠTINE

Naslovna strana Sinagogalnih napjeva

Na tribini Kulturnog društva Miroslav Šalom Freiburger 6. ožujka predstavljeno je notno izdanje Sinagogalnih napjeva natkantora Bernarda Grünera, koje je priredila Udruga za proučavanje i promicanje kulturne baštine „Tamar“. Nakladnik Sinagogalnih napjeva je Muzičko informativni centar Koncertne direkcije Zagreb. Izdanje je realizirano sredstvima Ministarstva kulture RH.

Zbirku napjeva predstavili su Ivan Živanović u ime nakladnika i Tamara Jurkić Sviben, pijanistica i muzikolog-kroatolog koja se u sklopu svog doktorskog rada iz kroatologije bavi istraživanjem i proučavanjem židovske glazbene baštine na području sjeverne Hrvatske. Ona je i predsjednica Udruge za proučavanje i promicanje kulturne baštine „Tamar“ koja je priredila ovo izdanje.

Glazbenu ilustraciju sinagogalnih napjeva Mechalkel hajim, Weschomru i Mim'komo predstavio je mladi bariton Borina Bukojević uz klavirsku pratnju pijanistice Tamare Jurkić Sviben.

Svoja sjećanja na natkantora Grünera tom su prilikom iznijeli njegov sin dr. Teodor Grüner i jedna od najstarijih i najaktivnijih članica Židovske općine Zagreb Lea Kriesbacher.

Bernard Grüner rođen je 1888. u Poljskoj, a umro 1955. u Zagrebu. Školovao se u Budimpešti, a u Szatmaru je stekao svjedodžbu ortodoksnog rabina. Prije dolaska u Zagreb, 1929. godine, obavljao je službu natkantora u Nitri (Slovačka), Budimpešti (Dohany sinagoga) i Székesfehérváru (Mađarska).

Od samoga početka svog djelovanja u službi natkantora, počeo je zapisivati napjeve koji su korišteni u sinagogalnim službama. Napjeve je objedinio u pet rukopisnih knjiga. U njima je više od 500 napjeva za sinagogalne službe prigodom raznih židovskih blagdana.

Natkantor Grüner služio se napjevima reformiranog židovskog bogoslužja koje je nastalo u Njemačkoj u 19. stoljeću. Naglašavajući ljepotu molitve i njezinu važnost, u želji za što većom koncentracijom na važnost riječi Tore, u 19. stoljeću došlo je do promjena u sinagogalnoj službi: skraćivala se grđa, uvodile su se molitve na govornom jeziku kako bi službe bile što brojnije, a radi naglašavanja važnosti i ljepote riječi reformirala se zbarska glazba i uvele se orgulje po uzoru na kršćansko bogoslužje.

Grünerova zbirka sadrži takve reformirane sinagogalne napjeve autora iz 19. stoljeća koji su skladali glazbu za reformiranu sinagogalnu službu.

Pored napjeva renomiranih europskih sinagogalnih kantora - Salamona Sulzera iz Beča, Louisa Levandovskog iz Berlina, Salamona Naumbourga, Hirscha Weintrauba, Moritza Fri-

Tamara Jurkić Sviben i Ivan Živanović

edmanna - u Grünerovoj zbirci se nalazi i poznati napjev „Etz Hajim“ Gioacchina Rossinija ili „Psalam 92“ Franza Schuberta, kojima se kantor Grüner koristio.

U zbirci se nalaze 74 napjeva potpisanih imenom Bernard Grüner ili pseudonimom Sienavaj, prema nazivu pokrajine odakle potječe obitelj Grüner. Riječ je o napjevima koje je kantor Grüner skladao ili na vlastitu melodiju ili se u pojedinim slučajevima radi o mjestimično izmijenjenim melodijama gore navedenih kantora, u smislu izmijenjenog melizmatičkog pjeva uz ponešto promijenjenu harmonizaciju.

Izdanje koje je priredila Udruga za proučavanje i promicanje kulturne baštine „Tamar“ sastoji se od 34 naslova iz Službi za subotu (Šabat), vjenčanja, Tri hodočasna blagdana (Pesah, Šavuot i Sukot), Hanuku i Roš Hašanu, koje je Grüner pjevao u Zagrebu, vodeći sinagogalnu službu od 1929. do 1955. godine. Napjevi su pisani suvremenom zapadnom notacijom u crtovlju sa pet crta, dok je tekst ispod nota zapisan transliteriranim hebrejskim jezikom.

Kako je cilj Udruge za proučavanje i promicanje kulturne baštine „Tamar“ čuvanje, upućivanje i osvješćivanje na kulturnu baštinu, ovo tiskano izdanje dijela zbirke Bernarda Grünera doslovno prenosi notni i tekstovni materijal kako je u rukopisu zapisan. Cijela zbirka tretirana je kao povijesni dokument koji se u tisak prenosi sa svim pojedinostima, koje uključuju i poneke greške, koje su dokaz živog i brzog prepisivanja i zapisivanja rukom notnog materijala i korištenja same zbirke u razdoblju njezina nastanka.

Napjevi iz ove zbirke korišteni su u Zagrebu do 1955. godine kada je smrću kantora Grünera prestala tradicija ovakvog sinagogalnog pjevanja na ovim prostorima.

U ostalim hrvatskim gradovima, poput Križevaca, Koprivnice, Bjelovara, Slavonske Požege, Siska, Varaždina, Čakovca i Osijeka, takva se služba pjevala u sinagogama do 1941. godine, do Holokausta.

Dobro sačuvana zbirka Bernarda Grünera je posebno vrijedna za židovsku zajednicu u Hrvatskoj, ali i za cjelokupnost hrvatske kulture.

Europska etnografska vrijednost ove zbirke je što zbirku čine napjevi europskih židova Aškenaza, koji su prikupljeni u gra-

Uz klavirsku pratnju pijanistice Tamare Jurkić Sviben, nekoliko sinagogalnih napjeva predstavio je mladi bariton Borna Bukojević

Sjećanja na natkantara Bernarda Grünera iznio je njegov sin dr. Teodor Grüner

LEA FÜRTH KRIESBACHER: BIO NAM JE OTAC, UČITELJ, PRIJATELJ

Sudjelujući u raspravi, Lea Fürth Kriesbacher je, između ostalog, rekla: „Poslije Holokausta ovdje nas je dočekaao i zbrinuo jedan divan čovjek - natkantor Grüner. Bili smo mladi, gotovo djeca, zbudjeni i prestrašeni, bez jednog ili oba roditelja. Grüner nas je sve prigrlio, u svoj odnos prema nama unio je svoju dušu, svoje veliko ljudsko srce. Bio nam je otac, učitelj, prijatelj. Prenosio je na nas svoje veliko znanje o židovskoj povijesti, tradiciji, vjeri. Bio je pun topline i razumijevanja. Ostala sam mu zahvalna cijeloga života. Kada gledam sjajne zvijezde na nebu, znam da si ona najsjajija ti, dragi onkel Bernard! Hvala ti puno, puno za sve!“ ☆

dovima Rusije, Ukrajine, Rumunjske, Mađarske, Austrije i Hrvatske, gdje je natkantor Grüner službovao.

Ovim izdanjem želi se široj javnosti osvježiti sjećanje na dio židovske kulture koji je sačinjavao neodvojivi dio suživota različitih zajednica, kultura i religija na području sjeverne Hrvatske do Drugog svjetskog rata. Grünerova zbirka je dokaz postojanja tradicije sinagogalnog pjevanja u Hrvatskoj do 1955. godine, kada smrću natkantara Grünera ta tradicija nestaje. Pored Grünerove zbirke, danas postoje sačuvane pjesmarice požeškog kantora Josipa Weissmana (1872. – 1941.), koji se kasnije pridružio Grüneru u Zagrebu i zagrebačkog kantora Isaka Hendela (1883. - 1944.). Grünerova zbirka znatno je brojnija napjevima, te obuhvaća službe za sve židovske blagdane.

Ovim izdanjem želi se sačuvati spomen na sinagogalno pjevanje kao dio hrvatske religijske i kulturne baštine i potaknuti njegovo ponovno oživljavanje. ☆

Tamara Jurkić Sviben

DARKO FISCHER:

THEODOR HERZL - NEPOZNATO O POZNATOME

USPRKOS RATOVIMA I NEPRIJATELJSKOM OKRUŽENJU, ŽIDOVSKA JE DRŽAVA IZRASLA U MODERNU, DRUŠTVENO I TEHNOLOŠKI SNAŽNU I NAPREDNU DRŽAVU, ČIME SE OSTVARILA VIZIJA NJEZINA ZAČETNIKA THEODORA HERZLA

Pisati o Theodoru Herzlu prilično je nezahvalan posao.* O njemu se mnogo zna, barem svaki Židov zna dosta činjenica o tom značajnom i najistaknutijem začetniku cionizma. S druge strane, priča o porodici Theodora Herzla vrlo je tužna: on i članovi njegove obitelji umrli su svi u vrlo ranoj dobi, neki od njih u tragičnim okolnostima. No realizacija Herzlove vizije o stvaranju židovske države daje ovoj temi i optimistično obilježje.

Theodor Herzl

Za bolje poznavanje Theodora Herzla i njegove vizije potrebno je upoznati i njegove radove na temu cionizma. Njegovo kapitalno djelo na tu temu "Židovska država" do sada nam je bila dostupna na njemačkom originalu i engleskom prijevodu. Prošle (2011.) godine izašao je i prijevod na hrvatskom jeziku, prvi prijevod te knjige na jednom od jezika bivše Jugoslavije. To daje mogućnost da čitatelji kojima njemački ili engleski jezik nisu dovoljno poznati, mogu upoznati to djelo a kroz njega i Herzlove ideje i viziju židovske države.

Theodora Herzla se ukratko najčešće označava kao začetnika modernog i političkog cionizma. Cionizam je židovski nacionalni pokret koji je imao cilj stvaranje židovske države. I danas se pojam "cionizam" koristi za potporu židovskoj državi Izrael koja je nastala kao posljedica cionističke ideje i dugotrajne čežnje židovskog naroda da ponovo uspostavi svoju državu na tlu nekadašnjeg obitavališta Židova. Pojam "cionizam" nastao je u 19. vijeku, prvi ga je koristio Nathan Birnbaum i potječe od imena Cion, što je naziv jednog brežuljka u Jeruzalemu. Na tom brežuljku stajala je u vrijeme kralja Davida utvrda. Kralju Davidu se pripisuje osvajanje te utvrde i osnivanje grada oko nje. Tako se ime Jeruzalema obično poistovjećivalo s imenom Cion. Ime Cion kao simbol židovske države spominje se u Bibliji oko 150 puta.

Većina ljudi, osobito Židova, zna da je Theodor Herzl živio u drugoj polovici 19. stoljeća. Rođen je u Budimpešti u obitelji emancipiranih Židova. Studirao je pravo u Beču

te radio kao novinar. Kao dopisnik bečkog lista Neue Freie Presse, u Parizu je prisustvovao Dreyfusovom suđenju i to ga je potaklo da se pozabavi "Židovskim pitanjem". Napisao je vizionarsku knjigu "Židovska država". Pokrenuo je i vodio prvi cionistički kongres koji je održan u Baselu.

Pored ovih osnovnih i opće poznatih podataka o Herzlu, ima još niz činjenica vezanih za njegovu porodicu, život, cionističku aktivnost i nasljeđe.

Theodorov djed živio u Zemunu

Preci Theodora Herzla došli su iz Moravske. Njegov djed Simon Leib Herzl živio je u Zemunu. Oženio se s Rebeccom Biliz te je njihov sin Jakob Herzl bio Theodorov otac. Theodorova majka bila je Jeanette Diamant, čiji roditelji su bili Hermann Diamant i Johana Abeles. Obitelj je poštovala židovske običaje i osjećala pripadnost židovstvu, no nije se strogo pridržavala svih vjerskih židovskih pravila. Bila je to tipična emancipirana židovska porodica. Herzlovi roditelji preselili su se u Budimpeštu još prije Theodorovog rođenja. Theodor je imao godinu dana stariju sestru Paulinu koja je u 19. godini života umrla od tifusa. Theodor Herzl oženio se Julijom Naschauer, osam godina mlađom djevojkom iz dobro stojeće obitelji židovskog poduzetnika i tvorničara iz Budimpešte. Oni su imali troje djece: kćer Paulinu, sina Hansa i drugu kćer Trudu. Ni Theodor niti njegova žena Julia nisu dugo živjeli. Theodor je umro s 44 a Julija s 39 godina. Bolje sreće nisu bila ni njihova djeca, koja ni psihički nisu bila zdrava. Paulina je umrla od pretjeranog uzimanja lijekova i alkohola. Sin Hans je prešao na katoličku vjeru no razočaran i potresen sestriinom smrću počinio je samoubojstvo. Mlađa Herzlova kći Truda bila je udata za Richarda Neumanna i imala sina Stephana. No ni ta obitelj nije bila sretna. Truda je isto bila psihički bolesnik a život je završila u nacističkom koncentracijskom logoru. Njen sin i jedini Herzlov unuk također je rano i tragično završio svoj život u Americi.

Theodor Herzl rodio se 2. svibnja 1860. godine u Budimpešti, u Duhanskoj ulici (Dohány utca) u zgradi do velike peštanske sinagoge koja je sagrađena godinu dana prije Herzlova rođenja. U kući se govorilo njemački i mađarski. Theodor je najprije pohađao židovsku osnovnu školu, a kasnije mješovitu mađarsko-njemačku školu. Privrženost Herzlovih roditelja židovstvu, ali i istovremena težnja za asimilacijom, dobro se očituju u načinu proslave njegovog 13. rođendana. Proslavu, na koju su bili pozvani mno-

gi prijatelji porodice, roditelji nisu zvali Bar Mitzva, već “konfirmacija”.

Mladi Theodor bio je zadivljen tehničkim napretkom kojem je bio svjedok on i njegova generacija. Brzi razvoj željeznica, veliki gađevinski pothvati, kao izgradnja Sueskog kanala, te korištenje telegrafa ostavili su na Herzla duboki dojam, pa je i sam maštao da će jednoga dana i on postati poduzetnikom koji će doprinosti tehničkom napretku. S takvim motivima Herzl nastavlja školovanje u peštanskoj tehničkoj školi. Takav njegov zanos tehničkim znanostima brzo se istopio, a dodatni poriv da napusti tehničku školu bile su i naznake anitisemitizma kojem je u toj školi bio izložen. Theodor prelazi u školu s pretežno židovskim đacima, školu u kojoj su se učili klasični i strani jezici. U ovoj školi se Herzl ističe više kao organizator književnih susreta nego kao dobar đak.

U godini 1878. Herzl se s roditeljima seli u Beč i započinje studij prava. Tokom četiri godine studija Herzl je aktivan u studentskim organizacijama koje imaju nacionalistički značaj i u kojima se očituje neslaganje Nijemaca i Austrijanaca. U studentskom društvu Albia, Herzl doživljava neugodnosti zbog svog židovskog porijekla te napušta tu organizaciju, ali i postaje svjestan “židovskog pitanja”.

Mladi književnik i novinar

Po završetku studija i kasnije, doktorata na pravu, Herzl vrlo kratko radi u državnoj službi te odlučuje da se bavi pisanjem, kao književnik i novinar. On piše feljtone koji se pojavljuju u bečkim i berlinskim novinama. Piše komedije i drame, koje se izvode na pozornicama europskih gradova, ali bez nekog zapaženog uspjeha s kojim bi Herzl bio zadovoljan. Bavi se sve više novinarstvom i postaje dopisnik bečkih novina Neue Freie Presse. Kao dopisnik ovih novina iz Pariza, Herzl prisustvuje Dreyfusovom procesu koji ga navodi na misao da je rješenje “židovskog pitanja” samo u stvaranju židovske države. Preostali dio svog života Herzl posvećuje toj zamisli, mnogo putuje i dolazi u dodir s mnogim utjecajnim ličnostima. Prvi cionistički kongres u Baselu 1897. godine rezultat je njegovih nastojanja da okupi Židove privržene zamisli stvaranja židovske države. Izmoren i bolesnog srca Herzl umire 1904. u jednom austrijskom sanatoriju.

Prve spoznaje o “obećanoj zemlji” Theodor Herzl je vjerojatno stekao još u djetinjstvu i to zahvaljujući svom djedu po ocu. Simon Leib Herzl je u Zemunu bio dobar prijatelj s rabinom Judom Alkalejem. Ovaj rabin putovao je u Palestinu i o tome napisao knjigu od koje je jedan primjerak završio kod Herzlove porodice. Vrlo je vjerojatno da je mladi Herzl pročitao tu knjigu.

Cionistička aktivnost Theodora Herzla postaje vrlo intenzivna 1895. godine, odmah nakon Dreyfusovog procesa. On je svjestan teškoća i pritisaka kojima su Židovi izloženi kako u zapadnoj Europi, tada već razmjerno demokratskom društvu, tako i na istoku, u primitivnoj sredini

carske Rusije, što tjera Židove da traže sigurnije mjesto za svoje obitavalište. “Ekonomске nedaće, politički pritisci i društvena klevetanja gone nas iz naših domova i s naših grobova. Židovi se stalno pomiču s jednog mjesta na drugo” njegova su razmišljanja iz toga doba. Herzl se zanosi idejom da učini nešto za “židovsko pitanje”. Vrlo brzo postaje svjestan da je židovska država u kojoj će Židovi moći slobodno i neometano raditi za svoju dobrobit jedino pravo rješenje. “Ono što želimo osigurati našem nesretnom narodu je marljivi rad. Samo upornim radom nadamo se postići našu fizičku i moralnu rehabilitaciju. Iz ovih razloga poduzeli smo okupljanje naših ljudi oko naših ideala”, njegova su dalja razmišljanja.

Veliki odjek „Židovske države“

U jesen 1895. Herzl počinje pisati knjigu “Židovska država” Nekoliko mjeseci potpuno je posvećen pisanju i razvija misli o načinu preseljenja Židova iz postojećih mjesta boravka u novu zemlju. Knjiga izlazi u Beču u veljači 1896. godine, štampa se u 3000 primjeraka i sadrži 86 stranica. S knjigom Herzl postiže veliki uspjeh, ona je vrlo zapažena i ubrzo se prevodi na hebrejski, engleski, francuski i španjolski jezik.

U knjizi se još točno ne određuje gdje bi nova židovska država mogla ili trebala biti. U to vrijeme postojali su pokušaji da se stvori židovsko naselje u Argentini, što je podupirao židovski filantrop Moris de Hirsch. Također se razmatrala mogućnost da se u tada britanskoj koloniji Ugandi stvori temelj za židovsku državu. No Herzl je odlučan u tome da “Mi želimo Židovima dati domovinu. Ne da ih grubo izvučemo iz njihovog održivog tla, već da ih pažljivo, zajedno s korijenom prebacimo na bolje mjesto”. Herzl smatra da će preseljenje Židova biti općenito prihvaćeno kako od strane zemalja i ljudi odakle će Židovi otići, tako i od strane domorodaca zemlje u koji bi se Židovi uselili. Prema njegovoj zamisli, Židovi, koji su razvili obrte i industriju, ostavili bi uz naknadu svoja postrojenja u zemlji iz koje odlaze. To bi pogodovalo lokalnom stanovništvu jer bi im se smanjila konkurencija, a došli bi u posjed moderne tehnologije. Herzl zato očekuje da će

U Tel Avivu 14. svibnja 1948: Ben Gurion, ispod portreta Theodora Herzla, proglašava židovsku državu Izrael

nastavak na sljedećoj strani

lokalne vlasti i stanovništvo poduprijeti iseljavanje Židova. Također, nažalost pogrešno, Herzl pretpostavlja dobar prijem Židova od lokalnog stanovništva u zemlji useljenja, tamo gdje će nastati nova židovska država. On smatra da će to stanovništvo uvidjeti dobrobiti židovskog useljavanja, donošenja kapitala i nove, naprednije tehnologije.

Herzl zagovara osnivanje dviju institucija: židovske kompanije i židovskog društva. Zadatak židovskog društva bio bi da planira i organizira preseljenje Židova iz ranije domovine u novu državu, da planira i organizira privredni razvoj i rad u novoj državi. Židovska kompanija bi obavljala praktične poslove vezane za svakodnevne probleme rada i života. O tim stvarima Herzl piše vrlo detaljno. Donekle je čudno da se u cijeloj knjizi gotovo ne spominju, po današnjim kriterijima, osnovni nositelji vlasti: vlada, parlament, izborni sustav, zakonodavna i sudska vlast. Sve je to preneseno u nadležnost "Židovskog društva". Zamisao je da će Židovi u novoj državi živjeti na način kako su živjeli ranije ("...zajedno s korijenom prebačeni na bolje mjesto"), da će sa sobom donijeti i jezik svoje ranije domovine te da hebrejski jezik, suprotno onome što se stvarno dogodilo, ne će ući u upotrebu. Država bi, također, trebala biti socijalna, sa sedamsatnim radnim danom i pravima radnika za dostojnim životom i pravednom naknadom za njihov rad.

Prvi cionistički kongres

Nakon izdavanja knjige i njenog dobrog prijema u široj židovskoj javnosti, Herzl usmjerava svoje snage i energiju na cionistički kongres. Prvi kongres trebao se održati u Münchenu, no odluka je promijenjena i on se održava u Baselu i to od 29. do 31. 8. 1897. godine. U drugoj polovici 19. stoljeća Židovi, ali i njihovi nežidovski sugrađani bili su svjesni "židovskog pitanja" i potrebe njihovog rješavanja. Na istoku Europe, u carskoj Rusiji, živio je veliki broj Židova, većinom u krajnje oskudnim materijalnim prilikama, neprestano izloženi maltretiranju i fizičkom uništenju od strane svojih nežidovskih susjeda. Za njih je promjena njihovog statusa bila pitanje života ili smrti. Na zapadu Europe nisu vladali tako drastično loši uvjeti za opstanak Židova. No i tamo su se oni osjećali obespravljenima i ugroženima.

Zbog toga je ideja o okupljanju Židova i razmatranju rješavanja njihovih problema među njima dočekana s velikim odobravanjem. Na Prvi cionistički kongres u Baselu odazvalo se oko 200 sudionika iz 16 zemalja Europe, sjeverne Amerike, sjevera Afrike i Palestine. Za nas je zanimljivo, da su tri učesnika bila iz Hrvatske - rabini Kaminika (Osijek), Ehrenpreiss (Đakovo) i Lazarus (Rijeka) - te da je Ehrenpreiss sastavio i tiskao pozivnice za kongres. Treba također reći, da nisu svi učesnici u potpunosti podupirali Herzlova stajališta, bilo je različitih mišljenja i napuštanja potpore Herzlu.

Kongres je ipak polučio znatan uspjeh, okupio je veliki broj Židova oko ideje osnivanja židovske države. Herzl je

u svoj dnevnik zadovoljan napisao: "U Baselu sam utemeljio židovsku državu. Možda će mi se neki danas smijati, ali, ako ne za pet godina, onda za pedeset, svatko će to uvidjeti". Uzmemo li u obzir da je država Izrael osnovana 1948., dakle 51 godinu nakon Prvog kongresa u Baselu, Herzlove riječi zvuče stvarno proročanski.

Nakon Prvog kongresa Herzl i dalje nastavlja svoje djelovanje, putuje po Europi i u Palestinu, organizira narednih pet cionističkih kongresa u Baselu i osniva Cionističku organizaciju, kasnije nazvanu Svjetska cionistička organizacija, kojoj je on prvi predsjednik. U utopističkoj knjizi "Stara nova zemlja" Herzl daje neka svoja utopistička viđenja o državi koju će Židovi osnovati u Palestini.

Da bi ostvario svoju zamisao, Herzl se sastaje s nizom istaknutih židovskih i cionističkih aktivista, a također odlazi na razgovore s nekoliko utjecajnih vladara i političara toga vremena. Uskoro je ojačala zamisao da židovsku državu treba stvoriti u Palestini, staroj domovini Židova, odakle su oni bili prognani prije 2000 godina. Herzl zapisuje: "Cionizam traži javno priznatu pravno osiguranu domovinu za židovski narod u Palestini. Ove osnove su nepromjenjive".

Chaim Weizmann bio je Herzlov bliski suradnik. Istaknuti cionist, ali i ugledni kemičar i znanstvenik, bitno je pridonio ostvarenju cionističke ideje. Weizmann je naslijedio Herzla kao predsjednik Cionističke organizacije, pod njegovim utjecajem donesena je Balfourova deklaracija kojom Britanci obećavaju stvaranje židovskog "nacionalnog doma" u Palestini te 1948. Weizmann postaje prvi predsjednik države Izrael.

Herzl je u vezi s dva bogata Židova, Mauricom de Hirschom i Edmondom James de Rothschildom od kojih dobiva samo slabu potporu za svoje zamisli. Od istaknutih Židova toga vremena Herzl je bio u dogovorima s Maxom Nordaom, Leonom Pinskerom, Ahadom Ha'amom, Martinom Buberom, Davidom Wolffsohnom i mnogima drugima. Neki od ovih židovskih vođa su u potpunosti podržavali Herzla, dok su neki imali i ponešto različite stavove.

Herzlov grob je u novom dijelu Jeruzalema, na brdu koje nosi Herzlovo ime

Od vladara i političara Herzl je tražio potporu od Stephena Chamberlaina, britanskog ministra kolonija, tražeći pomoć za naselje u Ugandi. Prilikom posjeta Palestini njemačkog cara Wilhelma 2., Herzl se tamo s njim sastaje tražeći njemačku podršku. Palestina je u to vrijeme bila u sastavu turskog carstva. Herzl je pokušao nagovoriti sultana Abdul Hamida 2. da Židovima ustupi Palestinu, dok bi za uzvrat Židovi pomogli posrnuoj Turskoj da se izvuče iz financijskih teškoća. Sultan, međutim, nije imao sluha za takve Herzlove prijedloge.

Ostvarena vizija

Herzlovu aktivnost prekida njegova rana smrt godine 1904. Ona je zaprepastila i rastuzila njegove sljedbenike i prijatelje. Herzl je pokopan Beču. Njegova smrt nije obeshrabrila cioniste, njegove sljedbenike. Cionistički kongresi nastavljaju se održavati svake druge godine. Sedmi cionistički kongres, prvi bez Theodora Herzla, održan je također u Baselu. Na njemu je odana počast Theodoru Herzlu, govor o njemu održao je njegov suradnik Max Nordau. S aktivnošću nastavlja i Cionistička organizacija. Njen prvi predsjednik nakon Herzla postaje Chaim Weizmann, a nakon njega tu dužnost obavljaju mnogi drugi Herzlovi suradnici. Porazom u Prvom svjetskom ratu Turska ostaje bez Palestine i taj teritorij dolazi pod upravu

Engleza. Balfourova deklaracija daje nadu Židovima da će se židovska država ostvariti u Palestini. Nastavlja se alia, odlazak židova u Palestinu. Usprkos Holokaustu, Židovi su odlučni stvoriti svoju državu. Rezolucijom broj 181 Opće skupštine Ujedinjenih naroda od 29. studenog 1949. predlaže se ukidanje engleskog mandata nad Palestinom i podjela tog teritorija na arapsku i židovsku državu. 14. svibnja u Tel Avivu, u dvorani ispod portreta Theodora Herzla, David Ben Gurion proglasio je židovsku državu Izrael, 50 godina staru viziju Theodora Herzla.

Posmrtni ostaci Theodora Herzla preneseni su iz Beča u Jeruzalem 1949. i pokopani na brdu Herzl u novom dijelu Jeruzalema. Jedan grad u Izraelu nosi ime Theodora Herzla – Herzlia. Gotovo svako mjesto u Izraelu ima ulicu imenovanu po Theodoru Herzlu.

U 64 godine postojanja, usprkos ratovima i neprijateljskom okruženju, vizija Theodora Herzla, židovska država Izrael izrasla je u modernu, društveno i tehnološki snažnu i naprednu državu. Židovska država ispunila je i nadmašila očekivanja svog začetnika Theodora Herzla.

*) Tekst je sažetak predavanja koje je prof.dr. Darko Fischer održao 20. ožujka u Židovskoj općini Zagreb, na tribini Kulturnog društva „Miroslav Šalom Freiburger“ ☆

S TRIBINE KD „MIROSLAV ŠALOM FREIBERGER“

BRODSKI KNJIŽEVNI DVOJAC

UZ SAMOGA AUTORA STRIBORA UZELCA SCHWENDEMANN, NJEGOV KNJIŽEVNI DVOJAC „ŽIDOVSKI BROT“ I „LEKSIKON MRTVIH“, PREDSTAVILE SU POVJESNIČARKE UMJETNOSTI, SPISATELJICE I PREVODITELJICE DR. ŽELJKA ČORAK I DR. SNJEŠKA KNEŽEVIĆ

Književni dvojac „Židovski Brod“ i „Leksikon mrtvih“, u kojima je njihov autor Stribor Uzelac Schwendemann na osoben i originalan način izložio povijest židovske zajednice u Slavonskom Brodu, predstavljen je u utorak 27. ožujka na tribini Kulturnog društva „Miroslav Šalom Freiburger“ u auditoriju Židovske općine Zagreb. Uz samoga autora u predstavljanju su sudjelovale povjesničarka umjetnosti, spisateljica i prevoditeljica dr. Željka Čorak, inače vrsna poznavateljica cjelokupnog Schwendemannova opusa i povjesničarka umjetnosti, novinarka, publicistkinja i prevoditeljica dr. Snješka Knežević, poznata i kao suautorica nedavno objavljene srodne knjige „Židovski Zagreb“.

Stribor Uzelac Schwendemann, politolog i sociolog, ali i publicist, književni i politički kritičar, iza sebe ima vrlo bogatu i zanimljivu karijeru i, uz to - 19 napisanih i objavljenih knjiga! Prema ocjeni Željke Čorak i Snješke Knežević, dvojac «Židovski Brod» i «Leksikon mrtvih», na kojem je radio petnaestak godina, kruna je njegovog dosadašnjeg opusa.

Zaboravljeni građanski svijet

Ideju za pisanje knjige „Židovski Brod“ autor je, prema vlastitim riječima, dobio upravo u auditoriju Židovske općine Zagreb 1996. godine, kada je, u povodu njezine dvjestogodišnjice, održan simpozij na kojem su prezentirani prilozi o povijesti židovske zajednice u Hrvatskoj.

Zbog premalo raspoloživih izvora i literature pokrenuo je veliki projekt u Slavonskom Brodu pod nazivom Promjene vlasništva i podrijetlo zgrada u staroj gradskoj jezgri Slavenskog Broda. Kao orijentacija mu je poslužila gruntnica s prebogatim povijesnim materijalom. Želja mu je bila izučiti staru gradsku jezgru, kojom se dotad nitko nije bavio i u kojoj je zapravo potonuo sav nekadašnji građanski svijet. Utvrdio je da se u zacrtanim gabaritima gradske jezgre nalazilo, i još uvijek se nalazi, oko 250 zgrada. Istraživanje se sastojalo u tome da se iz gruntnice izvade povijesni izvaci za svaku od tih 250 zgrada te da se analizira njihovo vlasništvo. Bilo je vidljivo da se vlasnik pojedina

nastavak na sljedećoj strani

Željka Čorak, Stribor Uzelac Schwendemann i Snješka Knežević

ne zgrade u prosjeku promijenio deset puta u periodu od osnutka gruntnice 1886. do današnjih dana. Konačni rezultat istraživanja bio je sadržan na oko tisuću stranica teksta i otprilike tisuću ilustracija. Upravo je pomoću te analize Schwendemann pronašao i locirao zaboravljeni građanski svijet, među njima i Židove.

Plemeniti cilj

Druga knjiga, „Leksikon mrtvih“, prema autorovim je riječima, nastala sasvim slučajno. Naime, u televizijskom prilogu o jednoj izložbi u državnom arhivu, kameraman je nasumce fokusirao jednu knjigu. Bila je to „Matica rođenih, umrlih i vjenčanih Židova od 1874. – 1898.“. Kada je s njom savnio svoje rezultate dobivene iz gruntnice, nastao je prvi i jedini leksikon Židova u Hrvatskoj.

Novac od prodaje „Židovskog Broda“ i „Leksikona mrtvih“ skuplja se za obnovu zapuštenog i zaboravljanog židovskog groblja u Slavonskom Brodu. Želja je izdavača i autora da se sredstvima od prodaje knjiga židovska kultura u Slavonskom Brodu bar malo istragne iz zaborava.

Predstavljajući autora, njegova dugogodišnja prijateljica dr. Željka Čorak napomenula je da on potječe iz dobrostojeće brodske obitelji: unuk je poznatog broskog zlatara koji je prijateljevao sa slikarima minhenskog kruga - Becićem, Kraljevićem i Račićem. Iako je pred sobom imao otvorenu diplomatsku karijeru, jednoga se dana okrenuo od nje i vratio u Brod, u svoj zavičaj. Posve neuobičajena odluka posve neobičnog čovjeka, konstatala je Željka Čorak. Vrativši se u zavičaj, želio je obnoviti svijest o građanskom svijetu u sredini koja je tu svijest izgubila.

Prema Željki Čorak, dvije Schwendemannove knjige nevjerojatna su kombinacija povijesti, povijesti umjetnosti i kulturologije. Za razliku od onih monografija gradova koje se bave istraživanjima bezličnih spomenika i ambijentata lišenih ljudi, u ovoj je knjizi autor svakoj kući izno-

va pripisao njene ukućane i stvorio svojevrsni herbarij sudbina. U „Leksikonu mrtvih“ sabrana su imena 1600 Židova, od onih prvih doseljenika pa do jedne integrirane i cvatuće zajednice uoči Drugog svjetskog rata i Holokasta. Knjiga započinje 1873. godine, kada je Sabor donio zakone po kojima su Židovi postali građani, a nastavlja se izgradnjom sinagoge između 1895. i 1897. godine.

Svoje izlaganje Željka Čorak je zaključila riječima: „Iako nosi židovsko prezime, Stribor nije Židov i to je doista zanimljiva činjenica kada se zna da je 15 godina života potrošio na svoj „židovski zavičaj“.

Mozaik kojem nedostaju dijelovi

Povjesničarka umjetnosti dr. Snješka Knežević u svom se izlaganju usredotočila na nemogućnost postizanja cjelovitosti u pisanju takvih knjiga. Međutim, naglasila je da je Schwendemann ovim knjigama u tome ipak uvelike uspio upravo zahvaljujući svom konceptu dvodijelnosti i svjesnom odustajanju od cjeline. Cjelina se naslućuje, ali cjelina se ne zna, niti će se ikada znati. To je jedna slika, jedan mozaik kojem nedostaju dijelovi koji se mogu zamisliti, kazala je Snješka Knežević. U toj fragmentarnosti i razdijeljenosti na dva dijela, knjige su upravo postigle pravi smisao i cjelinu. Treba ih čitati zajedno kako bi se postiglo jedinstvo. „Leksikon mrtvih“ predstavlja ljude koji su živjeli u gradu, koji su ga stvarali i ostavili svoje tragove, dok je „Židovski Brod“ biografija grada i cjelokupne atmosfere.

Snješka Knežević na kraju se osvrnula na sličnosti i razlike između „Židovskog Zagreba“, kojem je ona suautorica, i „Židovskog Broda“. Te se knjige, istakla je, bitno razlikuju, jer je „Židovski Zagreb“ ponajprije album, u kojem je težište na slici, koji nema narativnu dimenziju. Zaključila je da je od svih knjiga u kojima je riječ o povijesti židovskih zajednica u pojedinim općinama u Hrvatskoj, Schwendemannov dvojac najoriginalniji. ✨ Ozren Kobsa

OGNEN BOJADŽISKI

DIMITAR VLAHOV – VELIKI PRIJATELJ I SAVEZNIK ŽIDOVA

ČOVJEK VRLO BURNE BIOGRAFIJE, DIMITAR VLAHOV, JOŠ JE PRIJE PRVOG SVJETSKOG RATA, KAO ČLAN PARLAMENTA OTOMANSKOG CARSTVA, ODIGRAO ODLUČUJUĆU ULOGU U SPREČAVANJU DONOŠENJA ZAKONSKIH IZMJENA KOJIMA BI SE OTEŽAO POLOŽAJ ŽIDOVA U TOM DIJELU SVIJETA I ISTODOBNO USPOSTAVIO PRIJATELJSKE ODNOSI S NAJISTAKNUTIJIM CIONISTIMA TOGA DOBA, DA BI VIŠE OD POLA STOLJEĆA KASNIJE, JEDNA ULICA U TEL AVIVU DOBILA NJEGOVO IME

Prošlo je sto godina od jednog izuzetnog događaja u Otomanskom parlamentu (1911.) koji je sudbonosno utjecao na useljavanje i naseljavanje Židova u staroj Judeji i Palestini.* U njemu je značajnu ulogu odigrao mladi solunski parlamentarac Dimitar Vlahov, suprostavljajući se usvajanju Rezolucije o zabrani useljavanja i naseljavanja Židova te obranivši njihova prava na dom i kupovinu zemlje odnosno prava na vlasništvo.

Mlađi naraštaji ne znaju mnogo o svemu tome, ponajmanje pak o životu i djelu Dimitra Vlahova, solunskog parlamentarca, ilindenskog borca za slobodnu i samostalnu Makedoniju, djelatnika Balkanskog komiteta Kominternne, zatočenika zloglasne Lubjanke u Moskvi, potpredsjednika Avnoja 1943.-1945., osobnog prijatelja Ben Guriona i Ben Cvija, kome tadašnje jugoslovenske vlasti nisu dozvolile da 1948. sudjeluje na svečanom proglašenju države Izrael, a danas jedna ulica u središtu Tel Aviva nosi njegovo ime.

Dimitar Vlahov rođen je 1872. u obrtničkoj obitelji, u gradiću Kukušu u solunskoj okolici. Školovao se u Solunu, Sofiji i Italiji te još kao gimnazijalac postao članom legendarne organizacije VMRO i sudionikom Ilindenske epopeje makedonskog naroda i 1903. stvaranju Kruševske Republike. Kao mladi socijalist aktivno sudjeluje u djelovanju znamenite solunske Socijalističke federacije od njenog utemeljenja 1906./08. do raspada Otomanskog Carstva i, kao takav, na izborima 1910. postaje jedan od pet članova solunske delegacije u Otomanskom parlamentu.

Poznanstvo s Ben Gurionom

Zahvaljujući solunskom advokatu i jednom od najznačajnijih lidera Mladoturske revolucije 1908. u Solunu, Emanuelu Carraskou, Dimitar Vlahov 1911. upoznaje mlade lidere Cionističke organizacije - Ben Guriona, Ben Cvija i prof. Kaplanskog, koji lobiraju za preseljavanje Židova u njihovu staru domovinu. Malo je poznato da je, zahvaljujući advokatu Emanuelu Carraskou, velikog vezira Abdula Hamida već 1904. u Carigradu posjetio utemeljitelj modernog cionizma Theodor Herzl i razgovarao s njim o mogućnosti stvaranja židovske države u Makedoniji. Otomanska imperija imala je još iz razdoblja Tanzimata pozitivan odnos prema naseljavanju Židova u njihovoj staroj domovini, neovisno od permanentnog pritiska arapskih feudalaca i zamljoposjednika da se to zaustavi ili zabrani. Nakon Hürriyeta 1908. ovi pritisci su se zaoštrili, pa je tako 1910. u Otomanskom parlamentu podnesen prijedlog rezolucije u tom smislu, međutim, zahvaljujući solunskom delegatu i parlamentarcu Dimitru Vlahovu, prijedlog je odbačen, pa je na snazi ostao stari, liberalniji zakon. Inozemni dopisnici iz Carigrada, osobito evropski i židovski tisak, pozdravili su nastup mladog Vlahova.

Kao što je poznato, tek 1917., donošenjem Balfourove deklaracije, ovo je pitanje stavljeno na svoje mjesto, čime se stvorio prostor za stvaranje države Izrael. Vlahovu je tada ponuđeno da s jednom delegacijom Parlamenta posjeti Tel Aviv, kako bi na licu mjesta vidio izrastanje židovskih naselja, međutim zbog nadolazećih događaja do toga nije došlo. Ali, prijateljstvo i osobne veze ostali su zauvijek.

Raspadom Otomanske Imperije, Balkanskim ratovima, podjelom Makedonije na tri dijela, a osobito nakon Prvog svjetskog rata, cijeli se balkanski prostor znatno promijenio, a egzodus više od dva milijuna stanovnika i oko sto tisuća Židova iz Makedonije i Soluna, doveo je i Vlahova s obitelji u apatridski status kao stanovnika Varne u Bugarskoj.

Zahvaljujući svojoj afirmaciji i obiteljskim vezama Dimitar Vlahov uspijeva se uklopiti u bugarsko društvo te isposlovati nešto povišljiji status. Međutim, sudbina ga, zbog njegove političke pripadnosti socijalistima, 1924. godine dovodi u Beč i to po dva osnova: kao pripadnika

nastavak na sljedećoj strani

razbijenog VMRO-a i delegata Bugarske socijalističke partije, bliske komunistima u Balkanskom komitetu Kominterne u Beču. Njegov angažman na pomirenju struja u VMRO-u, i pored formalnih uspjeha, zapravo propada, dok u Balkanskom komitetu uspijeva skoro deset godina tiskati časopis "Makedonsko delo", afirmirajući nacionalnooslobodilački pokret Makedonije i animirajući evropsku i svjetsku javnost o tome. Međutim, zbog velikih previranja u Kominterni 1934.-1937., na intervenciju Georgija Dimitrova časopis prestaje izlaziti, a Vlahov s obitelji odlazi u Moskvu.

Iz Lubjanke na Slobodnu Jugoslaviju

Moskovski dani za Vlahova su veliki izazov, osobito u radu Odjela za jugoistočnu Evropu, i posebno na pripremi i izradi rezolucije o makedonskom pitanju, koja je usvojena 1937./38. Međutim, u unutarnjim obračunima u Kominterni Vlahov stradava, pa je skoro dvije godine zatočen u Ljubljanki, da bi iznenada, 1941., nakon napada Njemačke na Sovjetski Savez, bio ne samo oslobođen već i postavljen za jednog od potpredsjednika Sveslavenskog komiteta, a 1943. predložen i prihvaćen za delegata Makedonije u Vijeću Avnoja u Jajcu. Zajedno s Veljkom Vlahovićem radi na organiziranju i emitiranju programa Radija Slobodna Jugoslavija iz Moskve, sve do povratka u Beograd 1944., gdje postaje Titov suradnik.

Biografija Dimitra Vlahova zaista je neobična: od parlamentarca u Otomanskom Carstvu, preko Balkanskog komiteta vraća se u domovinu, da bi 1945. postao jedan od pet potpredsjednika Prezidija Demokratske Federativne Jugoslavije, ni ne sluteći kakva ga razočaranja još očekuju.

S Titom dogovara nastup o makedonskom pitanju na Mirovnoj konferenciji u Parizu 1946., međutim, za vrijeme bo-

ravka u Parizu, Edvard Kardelj, jugoslavenski ministar vanjskih poslova, zabranjuje njegov nastup na Konferenciji, obrazlažući to zahtjevom Molotova. Uz to, ne dopušta mu susret s Ben Gurionom i Ben Cvijem, što ga izuzetno pogađa.

Još veći je udarac doživio 1948., kada unatoč osobnom pozivu Ben Guriona i Odbora za svečano proglašenje Države Izrael, Edvard Kardelj energično zabranjuje ne samo službeno već i privatno sudjelovanje Dimitra Vlahova na ovom povijesnom događaju.

Godine 1952., u 75. godini života, Vlahov je umirovljen. Sljedeće je godine, nakon kratke bolesti, umro u Beogradu i bio sahranjan u Aleji velikana u Skopju.

Židovski prijatelji nikad nisu zaboravili Dimitra Vlahova, pa je tako 1964., na inicijativu novinara Buce Pitija i Arona Ase, jedna ulica u Tel Avivu dobila njegovo ime. Tom događaju prisustvovali su i predstavnici Židovske općine Skopje, ali mu nije mogao prisustvovati njegov sin Gustav Vlahov, koji je tada bio jugoslavenski ambasador u Meksiku.

* Ovaj tekst je sažetak predavanja Ognena Bojadžiskog održanog 17. travnja na tribini Kulturnog društva „Miroslav Šalom Freiburger“ ✨

Dimitar Vlahov

NOVE KNJIGE

SARIN KLJUČ

U OSNOVI ROMANA „SARIN KLJUČ“ TATIANE DE ROSNAY STVARNI JE DOGAĐAJ IZ SRPNJA 1942., KOJI JE DESETLJEĆIMA BIO SVOJEVRSNA TABU-TEMA FRANCUSKOG DRUŠTVA: SUDJELOVANJE FRANCUSKE POLICIJE U DOVOĐENJU 13.000 PARIŠKIH ŽIDOVA, MEĐU KOJIMA 4.000 DJECE, NA GRADSKI BICIKLISTIČKI STADION, ODAKLE SU ODVEZENI U AUSCHWITZ

Da bi roman "Sarin ključ", novinarka i književnica Tatiane de Rosnay (1961.), rođene u Francuskoj, a odrasle u Sjedinjenim Državama, dospio na police knjižara, trebalo je ukupno pet godina. Godinu dana istraživala je povijesnu građu, razgledavala nekadašnje logore smrti i razgovarala s preživjelima Holokausta. Potom je dvije godine pisala roman, a još su joj dvije godine trebale da pronađe nakladnika, pa je knjiga objavljena tek 2007. U njoj je riječ o stvarnom događaju iz srpnja 1942. na tadašnjem pariškom zimskom biciklističkom stadionu Vél d'Hiv. Suradujući s njemačkim okupatorom, francuska je policija na

stadion dovela pariške Židove, njih 13.000, među kojima više od 4.000 djece, da bi otuda bili odvezeni u Auschwitz, u smrt. Preživjelo ih je tek dvije tisuće, među njima tek pokoje dijete.

Tragedija na Vél d'Hiv desetljećima je bila tabu tema francuskog društva. Za nju, nazvanu operacijom „Proljetni vjetar“, a izvedenu od njemačkog okupatora u suradnji s francuskom policijom, Židovima se tek 1995., dakle 53 godine nakon sramnog događaja, ispričao francuski predsjednik Jacques Chirac.

Julijana Matanović, Zoran Maljković i Tatjana Smojver

Čim je ugledao svjetlo dana, „Sarin ključ“ je postao hit: prodan je u više od pet milijuna primjeraka u četrdesetak zemalja, a 2010. po njemu je snimljen film sa zvijezdom Kristin Scott Thomas u naslovnoj ulozi. Tatjana de Rosnay danas je peta najprodavanija autorica u Francuskoj.

Predstavljanje knjige „Sarin ključ“, koji je u hrvatskom prijevodu objavila nakladnička kuća „Mozaik-knjiga“, održano je 21. veljače na tribini Kulturnog društva „Miroslav Šalom Freiberg“ u Židovskoj općini Zagreb. Uz urednika „Mozaik-knjige“ Zorana Maljkovića, o romanu i autorici govorile su prof. dr. sc. Julijana Matanović, knji-

ževnica i profesorica na Filozofskom fakultetu u Zagrebu i Tatjana Smojver, prevoditeljica, a ulomke iz knjige čitala je spikerica Vlatka Bjegović.

„Ovo nije knjiga znanstvenice koja proučava povijesni događaj već autorice koju zanima kako se dijete, židovska djevojčica Sara, osjećala u tom razdoblju, kakav je bio njen odnos s majkom i drugim članovima obitelji. Uz osnovnu priču autorica opisuje dvije paralelne sudbine koje se međusobno prožimaju, dajući na taj način romanu, uz povijesnu, i suvremenu notu. S jedne strane tu je sudbina Sare, a s druge lik novinarku Julije i njena priča u kojoj se, između ostaloga, otkriva da je ona, obavljajući svoj profesionalni zadatak, došla do spoznaje da je i njen svekar na bolan i strašan način povezan sa Sarinom sudbinom“, rekla je među ostalim, prilikom predstavljanja, Julijana Matanović. „Ova velika tema“, istakla je, „ispričana je s namjerom da se ovako užasni događaji nikada ne zaborave, jer zaborav ne smije biti zaštitna. Unatoč teškoj tematici, knjiga je pisana na lak i pitak način pa je stoga pristupačna i privlačna širokoj, ali i zahtjevnoj publici“. Prevoditeljica Tatjana Smojver u svom je izlaganju među ostalim naglasila da je riječ o emotivno sugestivnom romanu u osnovi kojeg je događaj vrlo malo poznat u javnosti. ☆

Ozren Kobsa

DR. IVAN BAUER: OD GERSHWINA DO DYLANA – ŽIDOVSKI GLAZBENICI U AMERIČKOM JAZZU I POPULARNOJ GLAZBI

PJESMOM KROZ DUR I MOL

U DEVETOM PRILOGU CIKLUSA O AMERIČKIM GLAZBENICIMA ŽIDOVSKIH KORIJENA RIJEČ JE O PJESMAMA KOJE SU U 20. STOLJEĆU BILE MEĐU NAJPOPULARNIJIM MELODIJAMA U SJEDINJENIM DRŽAVAMA, A NEKE OD NJIH OSVOJILE SU SRCA LJUBITELJA VOKALNE GLAZBE ŠIROM SVIJETA

Kad sam kao veliki ljubitelj jazz-a i američke popularne glazbe 2008. godine došao na pomisao da na tribini Kulturnog društva „Miroslav Šalom Freiberg“ pokušam održati jedno predavanje o američkim glazbenicima židovskih korijena i njihovoj ulozi u stvaranju i izvođenju takve glazbe, nisam ni slutio da će se jedno predavanje do veljače 2012. pretvoriti u ciklus od devet predavanja. S obzirom na brojnost tih glazbenika - skladatelja, instrumentalnih i vokalnih solista, dirigenata, pisaca tekstova, aranžera - i njihov vrlo važan doprinos tim glazbenim stilovima od početaka 20. stoljeća pa sve do današnjih dana, tema je, očito, gotovo neiscrpna.

Deveto predavanje u okviru moga ciklusa Od Gershwin-a do Dylana, koje je održano u auditoriju zagrebačke Židovske općine 28. veljače 2012., posvetio sam pjesmama i to onima koje su prema mnogim anketama našle mjesto među najpopularnijim melodijama skladanama u Sjedinjenim Državama tijekom 20. stoljeća, neke od njih osvajajući srca ljubitelja vokal-

ne glazbe širom svijeta. To sam nazvao – „Pjesmom kroz dur i mol“. Pjesma je bitan sastavni element popularne glazbe. Tu glazbu karakteriziraju skladbe često vrlo pjevne melodike, stoga u najvećoj mjeri i namijenjene vokalnoj izvedbi. Ovdje bih spomenuo i termin song koji se rabi za pjesmu američke provenijencije, s obilježjima ne samo zabavne već često i jazz glazbe. A song je u velikoj mjeri obilježio svjetsku glazbenu scenu proteklih stotinu godina.

Jednim kratkim pogledom u prošlost u uvodnom dijelu izlaganja rekao sam ponešto o načinima prezentacije i medijima koji su doprinijeli velikoj popularnosti američke zabavne glazbe općenito, a posebno pjesme i njenih vokalnih, ali i instrumentalnih izvođača. Uz nastupe glazbenika na koncertnim podijima, u plesnim dvoranama i klubovima, u popularizaciji pjesama prvih je dvadesetak i tridesetak godina prošlog stoljeća najznačajnija bila uloga brodvejskog mjuzikla te sve zapaženijeg muzičkog filma. Neke od nezaboravnih pjesama koje

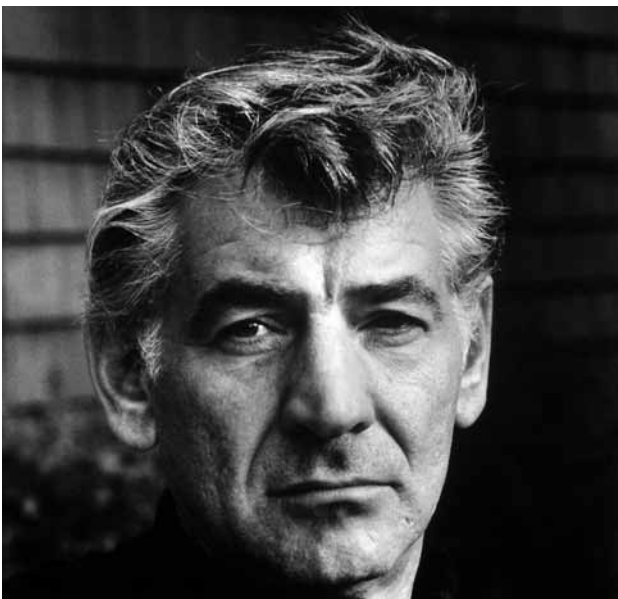
nastavak na sljedećoj strani

sam odabrao za prezentaciju skladane su upravo za mjuzikl i muzički film. Od 1925. godine naglo raste i važnost gramofonskog medija; te godine, naime, američke tvrtke Columbia i Victor izdaju prve ploče snimljene električnim postupkom, a istovremeno se pojavljuju i prvi električni gramofoni. Tridesetih i četrdesetih godina neprocjenjiva je, pak, uloga radija. Mnogi pjevači i instrumentalisti imaju redovite nastupe na radiju, neki u okviru svojih vlastitih emisija, među njima i glazbenici o kojima sam već govorio u svojim predavanjima: Dinah Shore, Helen Forrest, Kitty Kallen i Mel Tormé i orkestri koje su vodili Benny Goodman i Arti Shaw.

Kad televizija potiskuje radio

Kasnih četrdesetih televizija sve više potiskuje radio. Dinah Shore bila je prva žena koja je vodila vlastiti TV show, od 1951., The Dinah Shore Show. Pedesetih i posebno šezdesetih godina nekoliko je televizijskih programa imalo ključnu ulogu u promicanju američke zabavne glazbe. Dva oblika televizijskih programa bila su šezdesetih u tom smislu bitna: (1) variety shows, u kojima su prevladavale glazbene točke i skečevi, te (2) late-night talk shows, u kojima su, uz razgovore voditelja programa s gostima, gotovo svake večeri nastupali i glazbeni umjetnici. Od variety shows spomenuo bih The Perry Como Show, The Ed Sullivan Show i The Dean Martin Show, Perry Como i Dean Martin, dakako, poznata pjevačka imena, a Ed Sullivan bivši boksač i športski novinar. Nije na odmet podsjetiti da su Perry Como i Ed Sullivan ugostili najveće, po meni, ime hrvatske zabavne glazbe, Ivu Robića. Variety shows uglavnom nestaju devedesetih godina.

Od programa druge vrste, pretežno razgovornog karaktera, našu pažnju zaslužuju The Tonight Show Starring Johnny Carson, daleko najpopularniji američki show te vrste, i The Joey Bishop Show. Pozivajući na svoj show muzičare, i one na vrhuncu slave i one još u usponu, i Carson i Bishop također su pridonosili popularnosti novih melodija i izvođača. Joey Bishop, svestrani zabavljač i šarmer židovskog podrijetla, pravim

Leonard Bernstein

Irving Berlin

imenom Joseph Abraham Gottlieb, bio je članom čuvenog Rat Packa, Sinatrinog Štakorskog klana. Članovi klana, Dean Martin, Sammy Davis Jr. i Peter Lawford bili su povremeni gosti njegova programa.

Kad je riječ o showu Eda Sullivana i njegovim gostima, ponudio sam jedno vrlo živo sjećanje iz vremena moga života u Americi. U svibnju 1968. nizom je manifestacija obilježena 80. obljetnica rođenja jednog od nedvojbeno najvećih i najplodnijih američkih skladatelja popularne glazbe, Irvinga Berlina. Moji su me prijatelji, veliki poklonici Berlinove glazbe, upozorili da će Ed Sullivan svoj show posvetiti upravo slavljeniku. Prateći televizijski prijenos, bio sam impresioniran nastupom Berlina, vitalnog osamdesetgodišnjaka, koji je, u pratnji dječjeg mješovitog zbora, glasovno vrlo korektno i nadasve emotivno otpjevao svoju patriotsku skladbu God Bless America.

U kontekstu televizijskih programa tih godina valja svakako spomenuti i Leonarda Bernsteina, kompozitora, dirigenta i glazbenog pedagoga židovskih korijena, i njegov glasoviti ciklus Leonard Bernstein's Young People's Concerts, namijenjen glazbenoj poduci mladih, i to pretežno u domeni tzv. ozbiljne glazbe. Nakon razdoblja šezdesetih, od sedamdesetih pa do danas javlja se toliki broj američkih televizijskih programa u kojima dominira popularna glazba da bi svaki pokušaj nabiranja samo onih najznačajnijih bio nemoguća misija. Neki od vokalnih interpreta koje sam te večeri najavio i danas su česti gosti američkih televizijskih mreža. Ovaj sam uvod o promociji zabavne glazbe završio napomenom da su šezdesetih godina prošlog stoljeća postali vrlo popularni i nastupi na otvorenim prostorima, mnogi od njih privlačeći ogromne mase gledatelja. Spomenuo sam tek legendarni Woodstock Festival (Woodstock Music & Art Fair), koji se zbio u kolovozu 1969. na jednoj farmi 60-tak kilometara od grada Woodstocka u državi New York, gdje je trodnevni nastup četrdesetak individualnih izvođača i grupa pratilo nekih 500.000 obožavatelja.

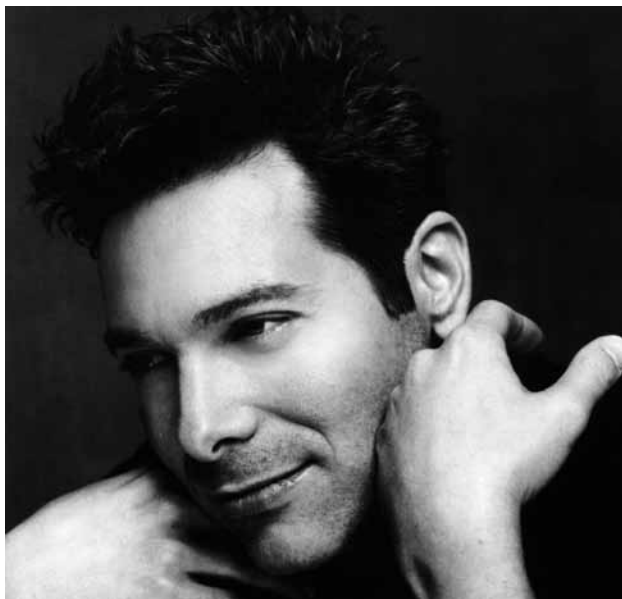
Ovjekovječen američki song

U duhu ciklusa Od Gershвина do Dylana svaki glazbeni broj moga odabira obilježili su ili izvođači, vokalni i instrumentalni, ili skladatelji židovskog podrijetla, koji su, svak na svoj na-

čin, ovjekovječili američki song. Kad je riječ o skladateljima, moram ovdje napomenuti da su se komponiranjem pjesama proslavili mnogi, da spomenem tek neke: Jerome Kern, Irving Berlin, George Gershwin, Sammy Fain, Jay Livingston i Burt Bacharach, ali za sve njih u jednoj vremenski vrlo ograničenoj prezentaciji jednostavno nije bilo mjesta.

Od skladatelja, protagonista mojih dosadašnjih predavanja, odabrao sam stoga tri imena: Harold Arlen, Richard Rodgers i Jule Styne. Harold Arlen predstavio se dvjema skladbama iz znamenitoga muzičkog filma *The Wizard of Oz*, snimljenog davne 1939. godine: *Ding-Dong! The Witch Is Dead* i *Over the Rainbow*, ova potonja Arlenovo remek-djelo, rekao bih, za sva vremena. Skladatelji Richard Rodgers i Jule Styne predstavili su se, pak, melodijama od kojih su neke pisane za kazališnu pozornicu, Rodgers pjesmom *Some Enchanted Evening* iz mjuzikla *South Pacific*, a Styne songom *People* iz mjuzikla *Funny Girl*, u vrlo dojmljivoj interpretaciji Barbre Streisand, te pjesmama *Saturday Night Is the Loneliest Night of the Week* i *The Things We Did Last Summer*.

Od ostalih glazbenika o kojima sam dosad govorio svoje su mjesto u mom izlaganju posvećenom pjesmi našle dvije vr-sne vokalne umjetnice, Barbra Streisand i Bette Midler, vokalni sastav *The Manhattan Transfer* te virtuoz na klarinetu i bandleader Benny Goodman. Nastup Goodmanova banda, uz pjevačicu Peggy Lee, izvedbom kompozicije *We'll Meet Again* (autori Ross Parker i Hugh Charles), pokazao je da su elementi jaza, osobito swinga, inkorporirani u svirku velikih jazz orkestara, osobito tridesetih i četrdesetih, bili vrlo važan čimbenik u promicanju novih songova. Bette Midler je otpjevala pjesmu *I'm a Woman*, čiji su autori Jerry Leiber i Mike Stoller, a dio je vrlo cijenjenog albuma u kojem Bette pjeva uspješnice iz repertoara Peggy Lee. Osim izvornih songova i neke su od instrumentalnih skladbi tijekom 20. stoljeća vrlo uspješno pretočene u vokalne izvedbe, čemu je posvjedočio čuveni *In The Mood*, iz pera Joea Garlanda, uz *Moonlight Serenade* i *Chattanooga Choo Choo* jedan od tri najpopularnija

Michael Feinstein

Marvin Hamlisch

standarda orkestra Glenna Millera, također s Bette Midler u glavnoj ulozi, a u pratnji ženskog vokalnog trija. Kvartet *The Manhattan Transfer* otpjevao je svoja dva velika hita *Chanson D'Amour*, skladatelja Waynea Shanklina i *Get Your Kicks on Route 66*, čiji je autor Bobby Troup Jr.

U svom sam izlaganju, međutim, znatno više prostora posvetio glazbenicima židovskih korijena o kojima dosad nije bilo govora: skladatelju Marvinu Hamlischu, pjevačici Cass Elliot te pjevaču i jazz pijanistu Michaelu Feinsteinu.

Marvin Hamlisch – skladatelj, pijanist i dirigent

Marvin Hamlisch (Marvin Frederick Hamlisch, New York, NY, 1944.), vrhunski skladatelj, pijanist i dirigent, rođen je u obitelji židovskih korijena, podrijetlom iz Beča. Otac mu je bio izvrstan harmonikaš i vođa plesnog orkestra. Čudo od djeteta, petogodišnji Marvin je, svirajući na glasoviru, oponašao glazbu koju je čuo na radiju. Sa sedam godina briljirao je na audiciji za nadaleko poznatu Juilliard School of Music i postao najmlađi učenik u povijesti te škole. Njegovoj je glazbenoj karijeri poticaj dao i čuveni komičar Groucho Marx, kojeg je mladi Marvin na klaviru pratio u njegovim brojnim skečevima. Hamlischu su predviđali i sjajnu budućnost koncertnog pijanista, ali nije, nažalost, uspijevao prevladati jaki osjećaj tremе pred nastupe, pa se umjesto toga prihvatio skladanja. Liza Minelli među prvima je prepoznala njegov skladateljski talent i pomogla u njegovu proboju u svijet kazališne i filmske glazbe. Hamlisch je autor glazbe za nekih četrdesetak filmova. On je među rijetkima koji se u okviru jedne ceremonije dodjele Oskara primili čak tri nagrade. 1973. primio je Oskara: (1) za najbolju izvornu pjesmu *The Way We Were*, iz istoimenog filma, u kojem su u glavnim ulogama nastupili Barbra Streisand i Robert Redford; (2) za najbolju izvornu glazbu za isti film; (3) za adaptaciju glazbe Scotta Joplina, legendarnog „kralja ragtimea“, za film *The Sting*. Marvin Hamlisch i Richard Rodgers jedine su dvije osobe koje su osvojile i filmskog Oskara i nagrade Emmy, Grammy i Tony, odnosno televizijske, glazbene i kazališne ekvivalente nagrade Oskar, te Pulitzerovu nagradu za dramsko ostvarenje. Ovu potonju Hamlisch je primio za mjuzikl *A Chorus Line*. Uz to je osvojio i Golden Globe Award, posebnu nagradu za postignuća u filmskom i televizijskom mediju. Kao dirigent povremeno ravna simfo-

nastavak na sljedećoj strani

nijskim orkestrima u Pittsburghu, Dallasu, San Diegu, Seattleu i Pasadeni. The Way We Were Marvina Hamlischa postao je jedan od najvećih hitova u karijeri izvrsne pjevačice, filmske i kazališne glumice koja je već bila gost mojih predavanja, Barbre Streisand.

Cass Elliot – kazališna, filmska i tv-zvijezda

Cass Elliot (Ellen Naomi Cohen, Baltimore, Maryland, 1941. - 1974.), pjevačica i glumica židovskog podrijetla, ostavila je unatoč kratkom životnom vijeku neizbrisiv trag u povijesti američke vokalne glazbe. Kao srednjoškolka glumi u školskim glazbenim predstavama, a početkom šezdesetih, već kao Cass Elliot, pjeva kraće vrijeme u jednom vokalnom sastavu. 1965. Cass Elliot se na Djevičanskim otocima, u Malim Antilima, pridružuje muzičarima koji već neko vrijeme nastupaju zajedno: to su američki braćni par John i Michelle Phillips i jedan Kanađanin, Denny Doherty. John Phillips doduše smatra da je korpulentna pojava Cass Elliot neprimjerena za pozornicu, ali ipak počinju zajedno pjevati - za besplatnu večeru u obližnjem pensionu. Iz tog vremena i jedna zgodna pričica. Jednog je lijepog dana s krova nekog derutnog otočnog kluba na glavu Cass Elliot pala vodovodna cijev. „Nakon dva tjedna glavobolje,“ priča Cass, „ustanovila sam da mi se raspon glasa povećao za tri note, pa sam odjednom mogla pjevati više tonove.“ Vrativši se u New York, grupa odabire ime The Mamas and The Papas, a naša Cass postaje Mama Cass. John Phillips, skladatelj i aranžer, bio je pokretački duh sastava. Nastupaju diljem Sjedinjenih Država i gostuju u Engleskoj, osvajajući publiku pjevnim melodijama, od kojih mnoge žive i danas: Go Where You Wanna Go, pjesma koju sam te večeri ponudio slušateljstvu, te Monday, Monday, I Call Your Name, California Dreamin', Dedicated to the One I Love. Veliki poklonici njihove glazbe bili su i pripadnici tadašnjeg hipijevskog pokreta. Cass Elliot bila je najkarizmatičniji član grupe, a njen alt vrlo prepoznatljiv u njihovim skladnim harmonijama. Za ilustraciju njena vokalnog umijeća odabrao sam i pjesmu Dream a Little Dream of Me, koju su skladali Fabian Andre i Wilbur Schwandt.

Nažalost, zbog čestih razmirica i međusobnih antipatija vokalna grupa The Mamas and The Papas nestala je s američke glazbene scene već 1968. godine. Kasniji pokušaji oživljavanja grupe nisu uspjeli. Mama Cass nastavlja solo karijerom. Snima ploče, nastupa u kazalištu i na filmu, a vodi i vlastite televizijske programe. Na vrhuncu karijere, u srpnju 1974. dva je tjedna nastupala pred rasprodanim gledalištem, često uz ovacije, u londonskom Paladijumu (The London Palladium), glasovitoj kazališnoj pozornici namijenjenoj izvedbama vr-

Cass Elliot

hunskih glazbenika. Noć nakon posljednjeg nastupa Mama Cass umire u snu. Bile su joj 32 godine. 1998. Mama Cass, uz ostale članove grupe The Mamas and The Papas, primljena je u ugledni američki Rock and Roll Hall of Fame. U njeno je ime to priznanje primila njena kći, Owen Vanessa Elliot.

Michael Feinstein – pjevač, pijanist i povjesničar

I, naposljetku, prisutne sam upoznao i s glazbenikom nešto mlađih godina, iz američke židovske obitelji, koji je kod nas prilično nepoznat. To je Michael Feinstein (Michael Jay Feinstein, Columbus, Ohio, 1956.), pijanist, vokalni solist i predani povjesničar američke zabavne glazbe. Kao golobradi mladac svirao je i pjevao u barovima rodnog Columbusa,

a kao dvadesetogodišnjak otisnuo se u Kaliforniju i ondje, na zamolbu Ire Gershwin, sredi i obradio kompletnu muzičku ostavštinu braće Gershwin, između ostalog i neobjavljene notne zapise Georgea Gershwin, otevi ih tako zaboravu. Taj ga mukotrpan rad nije ipak spriječio u stvaranju vlastite karijere pjevača i pijanista, u brojnim kabaretskim nastupima i na koncertnim podijima, primjerice, na Broadwayu, gdje je osamdesetih imao seriju vrlo uspješnih koncerata.

Feinsteinovo prijateljavanje s Irom Gershwinom i Gershwinovom susjedom, pjevačicom Rosemary Clooney, pridonijelo je, međutim, onome što je postalo Michaelov životni poziv, a to je oživljavanje američke glazbene baštine, osobito u okviru onoga što se naziva The Great American Songbook. Taj projekt, započet još ranih sedamdesetih, posvećen je songovima iz razdoblja od 1920. do 1960. te predstavljanju njihovih skladatelja. Uz skladateljska imena kao što su Cole Porter, Hoagy Carmichael, Duke Ellington, Harry Warren i Vernon Duke, od autora iz našeg ciklusa osobito su pažnjom počašćeni Jerome Kern, Irving Berlin, George Gershwin, Richard Rodgers, Harold Arlen, Sammy Fain i Jule Styne. The Great American Songbook ujedno je i nepresušni izvor inspiracija za američke jazz muzičare, koji te skladbe nazivaju jednostavnim imenom – jazz standards. Feinstein je, promičući Songbook, snimio više albuma, svirajući i pjevajući evergreene čiji su autori George Gershwin, Irving Berlin, Jule Styne i Jay Livingston. Posljednjih godina osobito su zapaženi njegov album The Sinatra Project te trodjelni televizijski dokumentarac Michael Feinstein's American Songbook, u kojem se bavi poviješću američke popularne pjesme do šezdesetih. Feinsteina pjevača i pijanista, u pratnji izvrsnog instrumentalnog sastava, predstavio sam u dva glazbena broja: I've Never Been in Love Before, iz mjuzikla Guys and Dolls, skladatelja Franka Loesera, te Taking a Chance on Love Vernona Dukea, iz njegova mjuzikla Cabin in the Sky. ✨

VIŠEGRAD VIĐEN IZ FLORIDE

PRIČA O LJUBAVI IZ
DEVETNAESTOG STOLJEĆA

Na Drini ćuprija

Višegrad leži uz Drinu. Tu je kameni most sa jedanaest lukova.

Višegrad je grad između Istoka i Zapada, na razmeđu nekadašnjega Turskoga carstva koje je ovdje dugo vladalo. O tome je pisao nobelovac Ivo Andrić u knjizi „Na Drini ćuprija“. Pisano je i o dolasku Židova u Višegrad: „... stigla je familija Schreiber, koji su otvorili radnju mješovite robe, kao i familija Gutemplan, koji su otvorili kantu za vojsku...“.

Schreiberovi su moji preci. Moja baka je vodila han (gostionicu i prenočište s nekoliko soba).

Naravno, Židovi - došljaci iz Rusije, Poljske, Slovačke i Ukrajine – donijeli su ovamo svoje vjerske i druge običaje.

Bilo je to osamdesetih godina devetnaestog stoljeća. Potkraj stoljeća u našoj je familiji održano vijeće (Familien Rat), kako bi se odlučilo tko će od djece nastaviti obrazovanje na visokim školama u Beču ili Budimpešti. Izbor je pao na moga oca, Marka. Onda su, naime, muška djeca imala prednost.

Moj otac je zatim otišao na daleki put u Budimpeštu. Tamo se upisao na ekonomske nauke. Problema s jezikom nije imao, jer se tada po židovskim (aškenaskim) kućama u Višegradu govorilo i njemački i mađarski i jidiš. Budimpešta, veliki grad, jedna od prijestolnica Austro-Ugarskog Carstva, postala mu je i ostala inetelektualni magnet cijeloga života.

Na Univerzi se sprijateljio s mađarskim Židovom Andorom Kišom. Zajedno su radili na svojim akademskim zadacima. Moj otac je često dolazio u posjete u lijepi stan familije Kiš.

Andor je imao nekoliko sestara. Uoči Andorovog rođendana, njegovi roditelji i sestre sastavljali su listu gostiju koje će tom prilikom pozvati. Kad je lista gostiju već bila skoro gotova, jedna od sestara, Margita, glasno je zapitala Andora: „Zar nećeš pozvati Marka?“. Nastao je muk. A zatim su Margitine seste uzviknule: „Tebi se sviđa Mark!“. Margita je pocrvenjela, a Mark je bio pozvan na rođendan.

Kako je to već uobičajeno među mladićima, Andor je Marku opisao cijeli taj događaj. Ubrzo, Margit i Mark počeli su ići zajedno. Planula je velika ljubav!

Došao je dan završetka studija. Margitini roditelji su se zabrinuli, jer im je ona rekla da će otići s Markom u Bosnu. Jednoga su dana krajnje ozbiljno, s punim roditeljskim autoritetom, porazgovarali s Margitom i jasno joj i čvrsto rekli da Mark, iako je ozbiljan i nadaren, živi u sredini koja je dio turske civilizacije, a ta je daleko iza mađarske civilizacije u kojoj je ona

odrasla i u kojoj živi. Zato, odlučno su joj rekli, ona se više ne smije vidati s Markom, mora mu reći zbogom, ne smije mu ni pisati, ni održavati bilo kakve veze s njim, mora ga zaboraviti.

Onda, 1904., bio je to obiteljski zakon. Mark se vratio kući i zaposlio se na mostarskoj željezničkoj stanici. Ni on se nije usudio poduzeti bilo što protiv volje Margitinih roditelja.

Margita se tada razboljela. Roditelji su je vodili od doktora do doktora, ali ni jedan nije mogao ustanoviti od čega boluje. Jednoga je dana liječnik, prilikom kućnog posjeta, zamolio roditelje da izađu iz sobe dok on pregledava Margitu. Kad je ostao nasamu s njom, upitao ju je što je boli ili tišti. Ona mu je odgovorila da voli jednoga mladića iz Bosne, ali da joj roditelji ne dopuštaju ni da mu piše - i to je boli.

Liječnik je tada roditeljima rekao da Margita vjerojatno neće ozdraviti ako joj ne dopuste da održava vezu s Markom. Roditelji su popustili, ali s jednim uvjetom: ožene li se i ostane li Margita trudna, na porođaj mora doći u Budimpeštu, jer higijenski uvjeti u Bosni nisu na visini.

Margit i Mark su se vjenčali i živjeli u Sarajevu, gdje je Mark radio na željeznici. Kad je Margit zatrudnila i bila pred porođajem, 1909., otišla je Budimpeštu. Tu se rodila moja sestra Janka.

Prošlo je još devet godina. Završio je Prvi svjetski rat. Osnovana je država Srba, Hrvata i Slovenaca, a veza s Budimpeštom je oslabila. Margit je opet, 1920. godine, bila u drugom stanju, ali, umjesto da, kao što je obećala, ode na porođaj u Budimpeštu, rodila je u Sarajevu. Sina, koji sam ja. Deset dana kasnije je umrla, vjerojatno od infekcije.

O familiji Kiš nikada nisam ništa čuo. Kao da ih je zemlja progutala.

Ostala je samo ova priča o ljubavi iz devetnaestog stoljeća. ☆

Joseph Gottfried
West Palm Beach
Florida, SAD

ZVJEZDARNICA FREDIJA KRAMERA

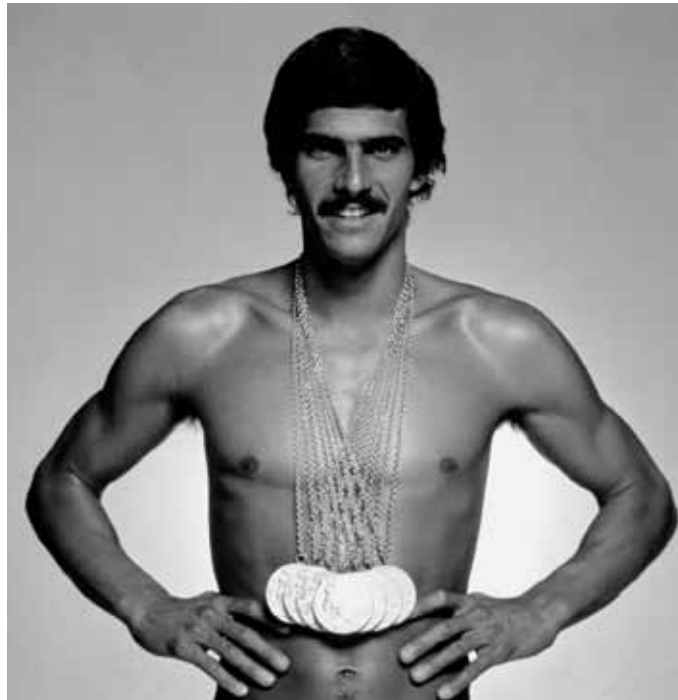
MARK SPITZ – REKORDNI REKORDER

Jedan od najvećih plivača svih vremena Amerikanac Mark Spitz, rođen 1950. u Kaliforniji od oca Židova i majke Portorikanke, bio je deveterostruki olimpijski pobjednik, koji je čak 23 puta postavljao svjetske rekorde u šprinterskim disciplinama slobodnim i delfinovim stilom. Do pojave njegovog sunarodnjaka Michaela Phelpsa, s osvojenih osam zlatnih medalja na Olimpijskim igrama u Pekingu 2008., Spitz je, sa sedam kolajni zlatnog sjaja osvojenim u Münchenu 1972., bio apsolutni rekorder, što znači da je punih 36 godina odolijevao svim napadima na svoj fantastični rekord.

Olimpijada u Münchenu 1972. bila je krvava Olimpijada: grupa od osam terorista, članova skupine „Crni rujani“, uspjela je u rane jutarnje sate ući u Olimpijsko selo, gdje je opkolila i napala izraelski paviljon. Nakon gotovo cjelodnevnih pregovora, ubili su dva člana izraelske delegacije i uzeli devet talaca. U neuspjelom pokušaju spašavanja, ubijeno je devet Izraelaca, jedan njemački policajac i pet terorista. Igre su bile obustavljene. Ali, samo na jedan dan.

Jubilarni Dvadesete olimpijske igre započele su 26. kolovoza 1972. u svečanoj atmosferi kao Igre radosti, srdačnosti i prijateljstva. Nitko nije mogao ni u snu pomisliti da će svečani ugođaj i povijesni sportski rezultati nakon 11 dana postati sporednima, a da će u prvi plan izbiti neviđeni zločin i tragedija. U sve je ušao strah. Ali, kada je Međunarodni olimpijski odbor, s Averyem Brundageom na čelu, odlučio da se Igre, unatoč terorističkom, zločinačkom aktu, moraju nastaviti, sudionici su osjetili i ponos.

Unatoč tom strašnom i tragičnom događanju, sjajni sportski rezultati i rekordi koji su na Igrama ostvareni, pamte se i danas. U prekrasnom bazenu, s revolucionarnim sustavom odvodnih kanala i plutača za označavanje staza, kojim su ublažavani valovi, Mark Spitz je osvojio sedam zlata, rušeći

Mark Spitz

pritom isto toliko svjetskih rekorda. Posljednju, sedmu zlatnu medalju, osvojio je 4. rujna, dan prije upada palestinskih terorista u Olimpijsko selo i najveće olimpijske tragedije.

Svoj veliki talent Mark Spitz je pokazao znatno ranije, pripremajući se da već na Olimpijskim igrama u Ciudad Mexicu 1968. zablista punim sjajem. U želji da osvoji pregršt zlatnih medalja i nadmaši svog sunarodnjaka i velikog uzora Dona Schollandera, koji je četiri godine ranije, na Igrama u Tokiju, osvojio četiri zlatne medalje, Spitz je planirao osvojiti pet zlatnih kolajni. Međutim, nije

uspio. Osvojio je samo dva zlata, i to oba u štafetama, 4 x 100 i 4 x 200 metara slobodno. Tome je dodao srebro na 100 metara delfinovim stilom i broncu na 100 metara slobodno, dok je u finalu utrke na 200 metara delfinovim stilom posve podbacio – stigao je na cilj posljednji – osmi!

Neuspjehom u Ciudad Mexicu bio je vrlo razočaran. Ali nije posustao ni odustao u svojoj nakani. Vrlo mu se brzo vratilo samopouzdanje i počeo je uporno trenirati kako bi u München došao što spremniji. I uspio je.

Na Igrama u Münchenu Spitz je ostvario svoj željeni cilj – osvojio je sedam zlatnih olimpijskih odličja. Bio je to podvig koji prije njega nikome nije uspio. Uz to, u svakoj je finalnoj utrci zlatnoj medalji dodao svjetski rekord! Sedam zlatnih medalja, sedam svjetskih rekorda – bio je to rekord nad rekordima. I mnogi su stručnjaci nakon tog podviga u Spitzu vidjeli doživotnog rekordera.

Ipak, nakon 36 godina, srušen je Spitzov rekord nad rekordima. Michael Phelps nadmašio je Marka Spitzu. Na dan kada je Phelps u pekinškom olimpijskom bazenu osvojio osmu zlatnu medalju, Mark Spitz je iz Detroita, gdje se u to vrijeme nalazio okružen novinarima i prijateljima, iskreno čestitao Phelpsu, poručivši mu da je on za njega ne samo najveći plivač nego i najveći sportaš svih vremena.

Još dok su trajale Olimpijske igre u Münchenu Mark Spitz je najavio da će posljednja finalna utrka na Igrama biti i njegova posljednja utrka u životu. Tako je i bilo. Povukao se iz natjecateljskog plivanja u dobi od 22 i po godine. Vrlo rano, reklo bi se, pogotovu za takvog asa. Na vrhuncu slave otišao je u olimpijsku povijest, među olimpijske besmrtnike. Zahvaljujući svom izrazito privlačnom izgledu, elegantnoj pojavi naočitog muškarca, okušao se najprije, s promjenjivim uspjehom, kao maneken, a zatim, s neznatnim uspjehom, kao filmski i televizijski glumac. Svima je bilo očito da se u bazenu snalazio daleko bolje nego na manekenskim pistama i pred filmskim i televizijskim kamerama.

Tim je više iznenadio svijet kada se, uoči Olimpijskih igara u Barceloni 1992. godine, pokušao kvalificirati za američ-

ku plivačku reprezentaciju! Tada je imao 42 godine! Naravno, nije uspio, izuzev što je ponovno skrenuo na sebe pozornost i podsjetio na svoje legendarne uspjehe. Ostaje činjenica da je ovim nestašlukom konačno ugasla najsajjnija plivačka karijera 20. stoljeća i ujedno jedna od najvećih karijera u povijesti športa i olimpizma.

Danas 62-godišnji Mark Spitz živi u Kaliforniji sa suprugom Suzy i sinovima Matthewom i Justinom, očekujući nestrpljivo jubilarne Tridesete olimpijske igre u Londonu, s posebnim zanimanjem, dakako, za plivačka natjecanja i, jasno, s pitanjem hoće li i Phelpsov rekord biti oboren. ✨

YAD VASHEM

PRAVEDNICI MEĐU NARODIMA

Do kraja 2010. godine Yad Vashem prepoznao je i priznao 23.788 Pravednika među narodima iz 45 različitih zemalja. Često se postavlja pitanje kakve se pouke o općem odnosu spram Holokausta i razmjerima spašavanja mogu izvući iz brojki o Pravednicima i razmjera između različitih država.

Valja naglasiti da broj priznatih Pravednika ne odražava u potpunosti razmjere pomoći što su ih nežidovi pružili Židovima tijekom Holokausta; naime, te se brojke ponajviše temelje na materijalu i dokumentima dostupnima Yad Vashemu. Većina je Pravednika prepoznata i potvrđena slijedom zahtjeva što su došli od spašenih Židova.

Pravednici među narodima – po zemljama i etničkom podrijetlu, 1. siječnja 2011.

Albanija	69	Latvija	129
Armenija	19	Litva	800
Austrija	88	Luksemburg	1
Bjelorusija	555	Makedonija	10
Belgija	1.584	Moldavija	79
Bosna i Hercegovina	40	Crna Gora	1
Brazil	2	Nizozemska	5.108
Bugarska	19	Norveška	47
Čile	1	Poljska	6.266
Kina	2	Portugal	2
Hrvatska	102	Rumunjska	60
Češka Republika	108	Rusija	173
Danska*	22	Srbija	131
El Salvador	1	Slovačka	522
Estonija	3	Slovenija	6
Francuska	3.331	Španjolska	4
Gruzija	1	Švedska	10
Njemačka	495	Švicarska	45
Velika Britanija (uključujući i Škotsku)	14	Turska	1
Grčka	307	Ukrajina	2.363
Mađarska	764	SAD	3
Italija	498	Vijetnam	1
Japan	1		Ukupno: 23.788

* Danski pokret otpora zahtijevao je da se njegove pripadnike, koji su sudjelovali u spašavanju, ne navodi pojedinačno, već da im se oda skupno priznanje.

Ponekad, međutim, preživjelima nije uspijevalo prevladati poteškoće suočavanja s tegobnom i bolnom prošlošću pa se nisu oglašavali niti istupili; drugi, pak, uopće nisu bili svjesni postojanja programa ili uopće nisu mogli postaviti zahtjev, posebice ako je riječ o ljudima što su živjeli iza Željezne zavjese tijekom godina vladavine komunističkih režima u Istočnoj Europi; a dio preživjelih iz Holokausta napustilo je ovaj svijet prije nego bi im uspjelo oglasiti se sa svojim zahtjevom. Dodatni čimbenik: najveći broj priznatih slučajeva posljedica je upravo uspješnih pokušaja, odnosno posrijedi su preživjeli Židovi koji su se oglasili pred Yad Vashemom.

Primjerice: istraživači procjenjuju da se 5000 do 7000 Židova pridružilo pokretu otpora u Berlinu. To su takozvani U-Boote (podmornice), koji su se odlučili za taj teški izbor: odlučili su se za život u ilegali kako ih se ne bi deportiralo u logore. Jedna je četvrtina tih ljudi – oko 1200 do 1500 osoba – preživjela nacističku vladavinu. Ne zna se koliko ih je poginulo tijekom bombardiranja Berlina, ali svi su drugi pohvatani i poslani u logore smrti. Zbog

nedostatka informacija i dokaza, zasluženu počast nisu dobili ni svi Nijemci koji su svoje živote dovodili u opasnost kako bi pomogli Židovima.

Prije nego izvučemo bilo kakve zaključke iz statističkih podataka o razmjerima između različitih zemalja mora se imati na umu da su, premda je Holokaust bio odraz globalnog i totalnog pokušaja da se Židovi iskorijene iz svakog kutka okupirane Europe, postojale velike i važne razlike između pojedinih zemalja – razlike u broju Židova, oblicima provedbe „konačnog rješenja“, vrste njemačke ili neke druge uprave, povijesne pozadine, sastava i značajki židovske zajednice, odnosa Njemačke prema lokalnom pučanstvu te stupnja i ozbiljnosti opasnosti kojoj bi se izlagale osobe koje su pomagale Židovima, kao i mnogo drugih čimbenika što su utjecali na raspoloženje i odnos lokalnog pučanstva, kao i procjenu izvodljivosti samog spašavanja kao operacije. ✨

S engleskog preveo
Zoran Bošnjak

S HEBREJSKOG SVEUČILIŠTA U JERUZALEMU

EINSTEINOVA ARHIVA NA INTERNETU

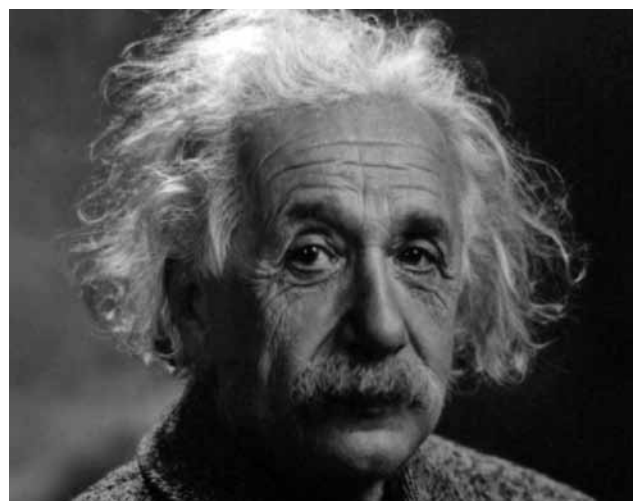
I NAJŠIROJ JAVNOSTI ODSADA JE DOSTUPNA OPSEŽNA ZNANSTVENA I PRIVATNA DOKUMENTACIJA ALBERTA EINSTEINA, ROĐENOG 1879. U ŽIDOVSKOJ OBITELJI U ULMU, A UMRLOG 1955. U PRINCETONU, KOJI JE, PO MIŠLJENJU MNOGIH, NAJVEĆI FIZIČAR SVIH VREMENA

Sve one koje zanima rad i život Alberta Einsteina odsada će sve o životu i radu ovog velikog znanstvenika moći pronaći online. Dokumenti, njegova ljubavna pisma, privatna korespondencija, sve će to biti dio nove online arhive, a među ostalima tu se nalazi i Einsteinovo pismo za rješenje židovsko-arapskog sukoba.

Hebrejsko sveučilište u Jeruzalemu, kojemu je Einstein ostavio svoju dokumentaciju, upravo radi na digitalizaciji navedenih materijala, kako bi oni postali dio online arhive i bili dostupni širokoj javnosti.

Pismo koje je Einstein napisao 1930., a u kojem predlaže da židovski i arapski znanstvenici zajedno rade na pronalazenju rješenja židovsko-arapskog sukoba, sada se može pročitati na internetu, kao dio projekta širenja digitalne verzije Einsteinih arhiva, objavilo je Hebrejsko sveučilište u Jeruzalemu.

Online arhiv sada ima 2.500 dokumenata koji se odnose na Einsteinov znanstveni rad, ali i na njegov javni i privatni život. Zbirka sadrži i 14 knjiga Einsteinih istraživanja, korespondencije s drugim poznatim fizičarima i rukom pisan sažetak njegove teorije relativnosti, pa čak i njegova ljubavna pisma.

“Einstein je svoj arhiv dao u naše ruke tako da sve dokumente možemo podijeliti s vama”, kazao je predsjednik Hebrejskog sveučilišta Menahem Ben-Sasson na konferenciji za novinare. Einstein, dobitnik Nobelove nagrade za fiziku, čija je teorija relativnosti temelj suvremene znanosti, bio je jedan od osnivača spomenutog Sveučilišta u Jeruzalemu.

Uz Einsteinovo pismo o židovsko-arapskom sukobu, koje je bilo upućeno uredniku arapskog lista Falastin, objavljeni dokumenti uključuju i razglednicu poslanu njegovoj bolesnoj majci, pismo bivše ljubavnice Betty Neumann, nakon što je okončana njihova 15-ogodišnja veza, te pozivnicu na vjenčanje Einsteina i njegove prve supruge Mileve.

Einsteinov arhiv prvi se puta pojavio na internetu 2003. godine s katalogom, a javnost je odmah pokazala veliki interes.

Danas se na internetu mogu pronaći brojni arhivi poznatih osoba, ali projekt Einsteinovih dokumenata po mnogo je čemu jedinstven. Digitalizacija je napravljena korištenjem najsofisticiranije tehnologije, te uz najvišu rezoluciju.

Zbirka se može naći na adresi alberteinstein.info i nudi mogućnost pretraživanja po ključnim riječima ili datumima. Cje-

lokupna arhiva trebala bi na internetu biti dostupna sljedeće godine.

Albert Einstein rođen je 14. ožujka 1879. u Ulmu u židovskoj obitelji. Njegov otac bio je Hermann Einstein, po zanimanju trgovac, koji se kasnije bavio elektrokemijskim poslovima, a majka mu je bila Paulina Einstein, djevojački Koch. Einstein je bio teorijski fizičar i, prema mišljenju mnogih, najveći fizičar uopće. Formulirao je posebnu i opću teoriju relativnosti, kojima je revolucionirao modernu fiziku. Uz to je pridonio napretku kvantne teorije i statističke mehanike. Iako je najpoznatiji po teoriji relativnosti, Nobelova nagrada za fiziku dodijeljena mu je 1921. za objašnjenje fotoelektričnog efekta, kao i za doprinos razvoju teorijske fizike. Einstein je preminuo 18. travnja 1955. u Princetonu u New Jerseyju. ☆

T.R.

NJEMAČKA

POVRAT OTETE ZBIRKE RIJETKIH PLAKATA

ZBIRKA OD ČETIRI TISUĆE PLAKATA, DIO GOLEME I VRIJEDNE KOLEKCIJE KOJU JE 1938. GESTAPO ZAPLIJENIO HANSU SACHSU, SADA JE, ODLUKOM NJEMAČKOG FEDERALNOG SUDA U KARLSRUHEU, VRAĆENA AMERIČKOM ŽIDOVU PETERU SACHSU, SINU HANSA SACHSA

Njemački federalni sud donio je odluku da Povijesni muzej Njemačke mora vratiti američkom Židovu tisuće rijetkih plakata koje je njegovom ocu oteo Gestapo, jer bi "njihovo zadržavanje u Muzeju značilo ponavljanje nacističkih zločina". Sud u Karlsruheu presudio je, naime, da je Peter Sachs (74) pravni vlasnik plakata, čija se vrijednost procjenjuje između 4,5 i 16 milijuna eura. Presuda je kraj sedmogodišnje pravne bitke oko velike kolekcije plakata s kraja 19. stoljeća.

"Ne mogu vam opisati koliko mi ovo znači", rekao je Peter Sachs. "Ovo je pravda za mog oca", istaknuo je.

Slučaj je završio na federalnom sudu nakon jedinstvene i burne povijesti plakata koje su nacisti oteali Sachs. Plakati su nakon Drugog svjetskog rata završili u Istočnoj Njemačkoj, a nakon ponovnog ujedinjenja Njemačke u Muzeju u Berlinu.

Ukupno 4.259 plakata koji su pripadali Sachsovom ocu bit će vraćeni njegovom sinu. Ovi plakati bili su dio kolekcije od oko 12.500 plakata koje je Sachs posjedovao, uključujući i plakate izložbi, kabarea, filmske i reklamne plakate kao i plakate političke propagande. Svi su plakati vrlo rijetki, a ne zna se što se dogodilo s ostatkom zbirke.

Plakati su zaplijenjeni iz Sachsova doma 1938. godine po naređenju nacističkog ministra propagande Josepha Goebbelsa, koji ih je želio za svoj muzej.

Hans Sachs, rođen 1881. godine, bio je stomatolog koji je još u školi počeo sakupljati plakate. Do 1905. godine bio je vodeći privatni kolekcionar plakata u Njemačkoj i pokrenuo je umjetničku publikaciju "Das Plakat". Nakon što mu je zbirka zaplijenjena, Hans Sachs je u Kristalnoj noći uhićen i poslan u

Peter Sachs s monografijom vraćene zbirke plakata

logor Sachsenhausen, sjeverno od Berlina. Kada je dva tjedna kasnije pušten, zajedno je s obitelji pobjegao u SAD.

Nakon rata Sachs je mislio da mu je zbirka uništena i prihvaćeno je 1961. godine nadoknada od tadašnje Zapadne Njemačke u vrijednosti od 225.000 njemačkih maraka. Tek je kasnije saznao da je zbirka preživjela rat i da je predana muzeju u Istočnoj Njemačkoj. Od komunističkih vlasti tražio je dozvolu da vidi plakate i priredi izložbu, ali bezuspješno. Preminuo je 1974. godine, a svoje plakate nikada više nije vidio.

Sachsovi plakati postali su dio kolekcije Povijesnog muzeja u Berlinu 1990., nakon pada Berlinskog zida. Sachsov sin saznao je za zbirku 2005. i tada je započeo pravnu bitku. Peter Sachs namjerava vratiti naknadu koju je njegov otac dobio za plakate. Sachsov odvjetnik Matthias Druba kazao je da se njegov klijent nada da će pronaći novi dom za svoju kolekciju, gdje bi rijetke plakate mogla vidjeti i šira javnost. ☆ T.R.

IZLOŽBA U AUSTRIJSKOM MUZEJU

ŠTO STE ODUVIJEK HTJELI ZNATI O ŽIDOVIMA...

INSPIRIRANI MNOGIM STEREOTIPNIM PITANJIMA I PREDRASUDAMA O ŽIDOVIMA, A I NAZIVOM VRLO POZNATOG FILMA WOODYA ALLENA, KURATORI JEDNOGA MUZEJA U AUSTRIJI PRIREDILI SU IZLOŽBU POD NAZIVOM „ŠTO STE ODUVIJEK HTJELI ZNATI O ŽIDOVIMA, A NISTE SE USUDILI PITATI?“

Na izložbi nazvanoj “Što ste oduvijek htjeli znati o Židovima, a niste se usudili pitati” u Židovskome muzeju u Hohenemsu u Austriji, kuratori Hannes Sulzenbacher i Hanno Loewy pokušavaju dati odgovore na mnoga pitanja vezana uz Židove.

“Ako na ovoj izložbi posjetitelji neće saznati puno toga o Židovima, možda otkriju ponešto o sebi samima”, kazao je Loewy.

Sulzenbacher i Loewy godinama su sakupljali pitanja koje ljudi postavljaju o Židovima, te su iz svog iskustva, a i uz malu pomoć interneta, sabrali 23 raznovrsna pitanja, koja su ponekad “glupa, bolna, politički nekorektna, ali ponekad i ozbiljna”, objašnjava Loewy.

Zajedno s autorima iz Izraela, SAD-a i Europe napravljen je projekt pronalazjenja odgovora na ta pitanja. Pregledani su citati književnika, intelektualaca i političara, novinski materijali, ali i brojni povijesni eksponati, te dani odgovori na raznovrsne načine, pa i u obliku umjetničkih instalacija, video-zapisa, medicinskih rekvizita itd.

Zgrada Židovskog muzeja u Hohenemsu

Duhovit je, na primjer, odgovor na pitanje “Imaju li Židovi veliki nos?”. “Nakon 54 godine istraživanja vezanih uz ovu temu, mogu utvrditi da svaki Židov, kojeg sam sreo, ima nos”, stoji u odgovoru, koji je, u stvari, citat američkog znanstvenika, povjesničara kulture i psihijatra, osobito ponatog po radovima o Židovima i židovstvu, Sandera Gilmana. Uz to, umjetnica Tamar Latzman, koja živi u New Yorku, u svojoj video-instalaciji “Memory of a nose”, govori o snu, u kojem se pripovjedačica budi s ogromnim nosom.

Na izložbi je sadržana i tema dijaspore i prava na državu. “Imaju li Židovi povijesno pravo na Izrael?” ili “Trebaju li Izraelci i Palestinci živjeti u jednoj ili u dvije države?”. Posljednje pitanje ilustrirala je umjetnica Zoya Cherkassky s dvije boce Coca-Cole - jedna ima hebrejski, a druga arapski natpis.

Izložba na slične načine daje “odgovore” i na pitanja “Kako izgledaju Židovi?”, “Rađaju li se Židovi s talentom za pravljenje novca?” ili “Zašto je tako teško razgovarati o politici Izraela?”.

U stvaranju izložbe sudjelovao je i poznati redatelj Woody Allen, a i sam naziv izložbe je “prepjevani” naziv njegova filma “Što ste oduvijek željeli znati o seksu, a niste se usudili pitati”.

Židovski muzej u Hohenemsu je regionalni muzej koji čuva sjećanje na židovsku zajednicu Hohenemsa i njegove regije. Muzej se bavi pitanjima današnjeg židovskog života i kulture u Europi, dijaspori i Izraelu, te temama Holokausta i antisemitizma.

Stalni postav muzeja izložen je u vili Heimann-Rosenthal Villa, izgrađenoj 1864. godine, a sastoji se, između ostaloga, od dokumenata koji svjedoče o povijesti židovske zajednice Hohenemsa, koja je tamo živjela više od tri stoljeća sve dok nije uništena za nacističkog režima. ✨

T.R.

23. veljače 2012.

OPREČNA RJEŠENJA: POVRAT IMOVINE ODUZETE U KOMUNIZMU, ČINI SE, IPAK SE NEĆE REGULIRATI SAMO ZAKONOM

VLADA BI USTAVOM SPRIJEČILA POVRAT IMOVINE STRANCIMA?

IZMJENAMA USTAVA TREBALO BI PROPISATI DA JE HRVATSKA DRŽAVA JEDINO HRVATSKIM DRŽAVLJANIMA OBVEZNA VRAĆATI IMOVINU, KAZAO NAM JE VISOKI IZVOR IZ VLADE, KOJI SE OKO TOG PITANJA NADA KONSENZUSU S HDZ-OM

Zagreb – Unatoč tome što promjene Ustava nisu bile u programu Kukuriku koalicije, neslužbeno doznajemo da u Vladi ipak o njima razmišljaju. Razlog je povrat imovine stranim državljanima koja im je oduzeta u vrijeme bivše države. Prema neslužbenim informacijama iz Vlade, trenutačno se razmatraju dva posve oprečna rješenja tog pitanja.

Prva je solucija da se strane državljanke sasvim izuzme iz prava na povrat, odnosno na naknadu oduzete imovine, a to je moguće isključivo promjenama Ustava. U Ustav bi se ugradilo odredbu kojom se to pravo daje samo hrvatskim državljanima.

Smisao državljanstva

Tijekom 90-ih godina povrat imovine bio je uređen upravo na taj način, ali zakonom, a ne Ustavom. Zato je Ustavni sud 1999. godine ukinuo tu spornu odredbu iz zakona jer je bila diskriminatorna. To je razlog zbog kojeg se bilo kakvo izuzeće stranaca ne može provesti samo izmjenama postojećeg zakona.

„Ne mogu strani državljani biti gotovo u potpunosti izjednačeni s hrvatskim jer bi to umanjilo smisao koncepta državljanstva. Spomenuta odluka Ustavnog suda bila je u skladu s Ustavom, ali je njezin sadržaj sporan pa bi izmjenama Ustava trebalo propisati da je hrvatska država jedino hrvatskim državljanima obvezna vraćati imovinu. Vjerujem da bismo oko ovoga postigli konsenzus s HDZ-om čija nam je potpora nužna za promjene Ustava“, kazao nam je visoki izvor iz Vlade.

No, kako doznajemo u Ministarstvu pravosuđa radi se na izmjenama zakona o naknadi za imovinu oduzetu u vrijeme komunizma kojima bi strani državljani bili izjednačeni s hrvatskim državljanima.

Naime, postojeći zakon predviđa da pravo na povrat, odnosno naknadu imaju samo stranci čije su države s Hrvatskom sklopile međudržavni sporazum. Takav sporazum još nije potpisan niti s jednom zemljom.

ŽIDOVIMA KOMPENZACIJA IZGRADNJOM SINAGOGE?

Imovina oduzeta u vrijeme NDH neće biti obuhvaćena izmjenama zakona o naknadi za oduzetu imovinu jer će se izmjene zakona, ako budu donesene, i dalje odnositi samo na razdoblje komunističke vladavine. „Hrvatska nije sljednica NDH, mi nemamo nikakve veze s groznim ustaškim zločinima. U našem Ustavu eksplicitno se navodi da se današnja Hrvatska temelji na antifašizmu i ZAVNOH-u. Oni Židovi koji su preživjeli Holokaust preživjeli su zahvaljujući tome što su pobjegli na teritorij pod kontrolom partizana. S oslobođenjem su se vratili u mjesta u kojima su prije živjeli, ali su im imovinu 1948. godine oduzele komunističke vlasti. To je jedina istina“, objašnjava naš izvor u Vladi.

U Ministarstvu pravosuđa, po uzoru na neke europske države, dogovara se neka vrsta simbolične geste prema židovskoj zajednici koja bi podrazumijevala ili osnivanje fonda iz kojeg bi se financirale aktivnosti te zajednice ili povrat „jedne ili dvije zgrade“ Židovskoj općini. „Želimo pokazati Židovima da suosjećamo s njima, ali moramo misliti i na dostojanstvo naše države koja ne može biti dežurni krivac od kojeg se neprestano nešto traži. Najbolje bi rješenje možda bilo da izgradimo sinagogu i tako zatvorimo ovo mučno povijesno poglavlje“, zaključuju u Vladi.

„Zapele“ izmjene

Ali, u slučaju jene brazilske državljanke Upravni i Vrhovnisud presudili su da njezini nasljednici imaju pravo na naknadu za oduzetu imovinu, bez obzira na to što Brazil s Hrvatskom nema sklopljen bilateralni sporazum koji predviđa zakon koji je donijela Račanova Vlada, temeljem spomenute odluke Ustavnog suda.

I Vlada Jadranke Kosor pokušala je, na osnovu presuda u korist Zlate Ebenspanger, donijeti zakon kojim bi se ukinula odredba o bilateralnim sporazumima, ali su izmjene „zapele“ u Saboru u

prvom čitanju. Sada su, potvrđuju izvori iz Ministarstva pravosuđa, na stolu i promjene Ustava i izmjene zakona. „Kad radite neki zakon, sve su solucije otvorene, pitanje je samo kolike su šanse da neka od njih bude izabrana“, ističe jedan naš sugovornik.

Na kraju će, naravno, presuditi politička volja, a zasad se čini da su izmjene Ustava itekako izgledna opcija. ☆

Dražen Ciglenečki
Irena Frlan

UMRO ROBERT SHERMAN

AUTOR NEZABORAVNIH FILMSKIH GLAZBENIH HITOVA

SIN RUSKIH ŽIDOVSKIH EMIGRANATA, ROĐEN U NEW YORKU 1925., DOBITNIK JE DVAJU OSCARA ZA GLAZBU U DISNEYEVIM FILMOVIM

Oskarovac Robert Sherman, koji je zajedno sa svojim bratom Richardom pisao glazbu za brojne Disneyeve klasike, uključujući „Mary Poppins“ i „Knjigu o džungli“, preminuo je u početkom ožujka u Londonu u dobi od 86 godina.

Autor nekih od najpoznatijih glazbenih brojeva iz brojnih Disneyevih uspješnica, Sherman je među ostalima napisao hit „Supercalifragilisticexpialidocious“ za Disneyev mjuzikl „Mary Poppins“ iz 1964. godine, a autor je i popularne glazbene atrakcije „It’s a Small World (After All)“, koja se nalazi u svim Disneyevim zabavnim parkovima diljem svijeta.

Sin ruskih židovskih imigranata, Robert Bernard Sherman rođen je u New Yorku 1925. godine. Dobitnik je dvaju Oscara, jedne nagrade Grammy, i to upravo za glazbu u

filmu „Mary Poppins“, a zajedno s bratom Richardom, koji potpisuje koautorstvo na većini njegovih ostvarenja, 1976. godine dobio je i zvijezdu na hollywoodskoj Stazi slavnih. Otac im je bio glazbenik koji je pisao hitove za Tommyja Dorseyja, Billie Holiday i Louisa Armstronga, a djed dvorski glazbenik na dvoru cara Franje Josipa.

Dvaput ovjenčani najvažnijom američkom filmskom nagradom te još sedam puta nominirani, braća su i dobitnici prestižne nagrade „National Medal of Arts“ koju im je 2008. uručio bivši američki predsjednik George Bush. Godine 1998. objavljena im je i autobiografija „Walt’s Time: From Before To Beyond“ (Doba Walta: od vremena prije, do vremena poslije). Robert se sa 17 godina priključio američkoj vojsci u Drugom svjetskom ratu, a bio je dio jedinice koja je prva ušla u koncentracijski logor Dachau. Za svoje zasluge u ratu je i odlikovan. Robert je bio i slikar, scenarist i romanopisac.

Braća Sherman autori su niza hitova koji su postali poznati diljem svijeta - za „Knjigu o džungli“ iz 1967. „Trust in Me“, koju pjeva zmija Kaa, „Colonel Hathi’s March (The Elephant Song)“, koju pjeva pukovnik Hathi (slon), te „I Wan’na Be Like You“, koju pjeva kralj majmuna, no pisali su i teme za „Mačke iz visokog društva“, „Medvjedić Winnie Pooh“, „Mač u kamenu“, „Šarlotina mreža“, „Potraga za Nemom“ i mnoge druge. ☆ T.R.

Jutarnji list

3. ožujka 2012.

IZ INTERVJUA PROF. DR. BRANKA SMERDELA

NEVRAĆANJE IMOVINE STRANCIMA SUPROTNO TEMELJIMA USTAVA

IDEJA DA TREBA MIJENJATI USTAV KAKO BI SE STRANCIMA ONEMOGUĆIO POVRAT IMOVINE JE PROMAŠENA, A NEPOSREDAN JOJ JE POVOD AMERIČKI ZAHTJEV O NADOKNADI IMOVINE ODUZETE ŽIDOVIMA U VRIJEME NDH

Razgovarala Jelena Lovrić

Kad god se u javnosti pojave ideje o promjeni hrvatskog Ustava, Branko Smerdel medijima postaje jedan od najdragocjenijih sugovornika. Ne samo kao profesor ustavnog prava na Pravnom fakultetu u Zagrebu. Jednako toliko kao nezaobilazni član saborskog Odbora za Ustav. Sam kaže da u njegovom

radu participira dulje od Vladimira Šeksa. Smerdel nije klasični, knjiški tip profesora koji bježi od javnosti. Smatra se obaveznim da na javnoj sceni djeluje gotovo pa prosvjetiteljski. Lani je u jednom stručnom časopisu napisao pedeset kolumni o, kako ih je sam naslovio, ustavima i ljudima.

*** U javnosti se posljednjih dana ponovno javljaju ideje, plasirane navodno iz same Vlade, kako bi u hrvatski Ustav valjalo ugraditi svojevrstni osigurač kojim bi se stranim državljanima onemogućio povrat u prošlosti otete imovine. Je li takvo rješenje moguće i dopustivo?**

Ideja da treba mijenjati Ustav kako bi se strancima onemogućio povrat imovine posve je promašena. Neposredan povod puštanju takvih balona američki je zahtjev o nadoknadi imovine oduzete Židovima u vrijeme NDH. Kad je nedavno za posjeta Zagrebu William Burns, zamjenik američke državne tajnice Hillary Clinton, pokrenuo to pitanje, ministrica vanjskih poslova Vesna Pusić potvrdila je čvrstu namjeru Hrvatske da ga riješi.

Promjene Ustava

*** Predsjednik Josipović najavio je takvu mogućnost govorom u Izraelu.**

Da, Burns je pohvalio, kako je rekao, izvanredan govor hrvatskog predsjednika. Ali čini se da Amerikanci na povratu židov-

ske imovine inzistiraju više od Izraela i mnogo više od židovske zajednice u Hrvatskoj, koja se u tom pogledu ponaša vrlo razumno. Nije tajna da su zahtjevi SAD-a povezani s približavanjem njihovih predsjedničkih izbora i utjecajem tamošnjeg židovskog lobija. S obzirom na to da je problem otvoren američkom inicijativom, eventualnom se promjenom Ustava ništa ne može postići. Zamislite samo ovakav dijalog između Zagreba i Washingtona: Gospođo Clinton, mi bismo htjeli, ali imovinu ne možemo vratiti. Kako ne možete? Pa nedavno ste nam to obećali? Da, jesmo, ali u međuvremenu smo promijenili Ustav pa sad ne možemo. Takve neozbiljne igrice jednostavno ne dolaze u obzir. Koga se na taj način misli prevartiti? Tako intonirana promjena Ustava nalikovala bi donošenju famoznog Zakona o ništetnosti. Mislim da Hrvatska problem može riješiti razgovarajući s onima koji su ga pokrenuli. Sam Burns rekao je da razumiju ekonomsku situaciju i očekuju da Hrvatska pomogne.

*** Znači, promjenu Ustava smatrate praktički neizvedivom. A načelno? Je li pravo na povrat imovine moguće vezati uz državljanstvo?**

Nije. Takvom promjenom Ustava u pitanje se dovode temeljna ustavna načela. Mislim da se ne smije ići ispod standarda koje je postavio Ustavni sud ukidajući još 1999. godine odredbe Zakona o naknadi za imovinu oduzetu za vrijeme jugoslavenske komunističke vladavine i to upravo one odredbe prema kojima stranci nisu imali pravo na obeštećenje. Treba znati i to da se u vezi s prijemom u Vijeće Europe Hrvatska još polovicom devedesetih obavezala da korištenje određenih prava neće ograničavati samo na svoje građane. Ako takve ideje sada dolaze iz nove Vlade, moram reći da se čudim. Nisam očekivao da će se i ona ponašati u skladu s našom neslavnom tradicijom: na ljute rane ustavne amandmane. ✨

7. travnja 2012.

TRAGIKA VELIKANA LITERATURE – STO GODINA OD ROĐENJA JEANA AMERYA

NEPODNOŠLJIVA LAKOĆA POVIJESNOG ZABORAVA

AMERYEVE KNJIGE NISU TEK AUTOBIOGRAFSKI KRIK PROTIV ZLOČINA, SVJEDOČANSTVO NEZAMISLIVE PATNJE LOGORAŠA U PAKLU AUSCHWITZA, VEĆ U SVAKOJ OD NJIH IŠČITAVAMO STRASTVENU ŽELJU ZA PRONICANJEM U SUŠTINU ZLA NEZABILJEŽENOG U POVIJESTI

Piše Jaroslav Pecnik

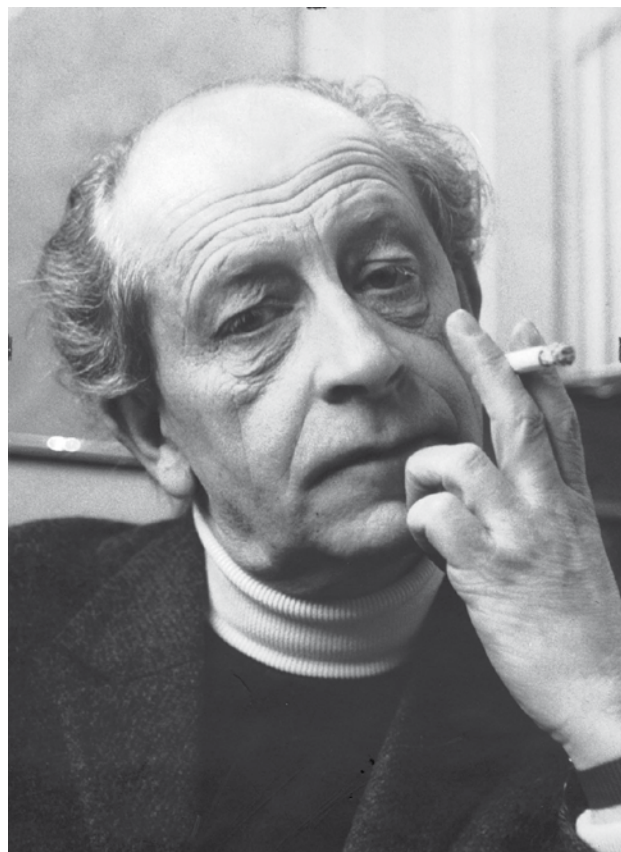
Ove se godine navršava stogodišnjica rođenja Jeana Amerya (pravim imenom Hans Haim Maier, rođen u Beču 31. listopada 1912.) koji spada među one neprijeporne literarne veličine i autentične intelektualce od formata koji su fascinantnom snagom svoga djela, a još i više tragikom životnog usuda, obilježili 20. stoljeće, prepuno krvavih ratova i monstuoznih zločina. Amery spada u onu malobrojnu skupinu čudom preživjelih logoraša Auschwitzta koji se tog stravičnog iskustva potom nikada više nije mogao osloboditi. Dakle, suočava nas sa iskustvom koje nam je nepojmljivo, koje je toliko opterećujuće da u strahu od njega okrećemo glavu i ne želimo s tim imati ništa zajedničko. Suočavanje s nacističkim demonima zla i logorskim orgijama smrti, razotkriva svekoliku bespomoćnost i bijedu naše razorene civilizacije o kojoj je Amery zgrožen i zgađen pisao, jer je uglavnom nailazio na zid šutnje, nepovjerenja, nerazumijevanja ili čak posvećenije ignorancije, pa i podsmijeha.

Ova je godina u Belgiji, Austriji i Izraelu posvećena uspomeni na ovog tragičnog velikana suvremene literature, koji je cijeli svoj život posvetio borbi protiv nacifašističkog zla, uvjeren kako ono nije definitivno poraženo, već samo privremeno „sanirano“, uspavano, ali i nadalje predstavlja permanentnu prijetnju našim životima i društvu. Ameryeve knjige nisu tek autobiografski krik protiv zločina, svjedočanstvo nezamislive patnje logoraša u paklu Auschwitzta, i(li) kronika masovne tehnologije fizičke likvidacije nedužnih ljudi, već u svakoj od njih iščitavamo strastvenu želju za pronicanjem u suštinu ovog zla do sada nezabilježenog u povijesti. Neprestano se pitao: zar je moguće da su se te strahote uistinu događale, a kada su se već dogodile, zar ih možemo i smijemo marginalizirati, ponašati se kao da ih nije ni bilo. I ne samo to, još i gore:

pokušati ih relativizirati, falsificirati, ne mareći pri tomu da će se stare rane lako iznova inficirati, a zlo opet nekažnjeno obnavljati.

Teret žrtve nacizma

U svom glasovitom spisu „Pokušaj svladavanja nesavladivog“ ustvrdio je „Govorim kao žrtva i kao takav literarno pokušavam istražiti čudo(rednost) zla vlastitih ressen-

timenata“. Na koncu, nemoćan se više nositi s demonima prošlosti i besmisla vlastite egzistencije 17. listopada 1978. g., usred književne turneje ubio se u jednom salzburškom hotelu. Izabrao je dobrovoljnu smrt. Freitod. Nije više mogao podnijeti teret žrtve nacizma; izlaz je (po)tražio u židovskom žrtvovanju, simbolički oblikovanom iskustvom Masade. Čovjek koji je sudjelovao u antifašističkom pokretu otpora, izdržao gestapovska mučenja i logorske patnje, nije mogao podnijeti uspomene na sve te strahote; ispio je ogromnu dozu barbiturata želeći tako zauvijek pobjeći od svega. Svojom je literaturom pokušao obuhvatiti logorske užase koje je proživio ali svjestan ograničenosti vlastita jezika da smisleno iskaže i definira sve slojevitosti i ponore logorskog pakla, svojom smrću želio je iskazati ono što nije uspio književnošću. Vjerovao je da će u literaturi pronaći nekakvu čarobnu formulu za jasno i razgovjetno pojmovno definiranje misterija zla, a sve u želji kako bi posramio i razuvjerio nevjerne i dotaknuo ravnodušne, ali na koncu je rezignirao napisavši: „Tko je bio mučen u logoru, ostao je mučen, neshvaćen i sam zauvijek“. Jednostavno se nije mogao nositi s mislju da ljudi zaziru od njega kao da je kužan, da ne žele slušati o nacističkom zlu, već žele sve zaboraviti i izbrisati, zavaravajući se kako se takvo zlo nikada više neće, niti može ponoviti. A, Amery je znao kako samo malo treba da se obnovi, jer nas naša civilizacija, ponosna na svoje „visoke humanističke doseg“ samo hipnotizira i zavarava, tj. daje nam lažnu sigurnost, a upravo je ona iskon svakog zla, jer je nismo znali moralno utemeljiti, a ni iskreno etički osmisliti.

Književni rad

Nakon svršetka studija filozofije u Beču, Amery se na tragu Ernsta Macha počeo baviti logičkim pozitivizmom. U to doba nije bio opterećen vlastitim židovskim korijenima, posebice stoga jer mu je obitelj konvertirala na katoličanstvo. Ali nacističkim „Anschlussom“ Austrije (1938.g.), Amery je bio prisiljen pobjeći u Belgiju, jer su ga novoformirane vlasti, bez pitanja i bez njegova pristanka svrstale u židovski korpus. A kada su nacisti osvojili Belgiju, Amery se priključio tamošnjem pokretu otpora. U siječnju 1944. godine bio je uhićen, Gestapo ga je izložio stravičnim mukama, ali Amery ništa nije priznao, niti je koga izdao. Deportirali su ga prvo u logor Breendonk, a potom u Auschwitz, a kada se Crvena armija približila logoru, s ostalim je zatočenicima bio prebačen u Buchenwald, a kraj rata je dočekao u Bergen-Belsenu. Od preko 25.000 belgijskih Židova, nacistički logor smrti preživjelo je njih 615, a jedan od njih je bio i Hans Maier, alias Amery. Nakon rata nije se želio vratiti u domovinu, ostao je u Bruxellesu i posvetio se književnom radu.

Pod utjecajem Sartrove filozofije počeo je istraživati granice ljudske slobode i moduse humane egzistencije, stalno se pitajući postoji li taj pojam uopće nakon monstruoznog logorskog iskustva. Veliki proces nacističkim zločincima u Frankfurtu (1964.g.) potakao ga je da se intenzivno okrene vlastitom iskustvu i kao rezultat toga nastala je njegova

čuvena knjiga „S onu stranu krivice i kazne“ (1966.). U njoj je opisao sadističko izživljavanje esesovaca nad logorašima. Ustvrdio je kako je nacizam daleko više od puke seksualne sadističke (psih)patologije, jer inzistira na radikalnoj negaciji i istrebljenju drugoga. Sadizam se zadržava na poniženju i izživljavanju, a nacizam ide korak dalje, veliča i opravdava pravo na ubojstvo drugoga samo zato jer je različit, tj. što je pripadnik druge rase i vjere.

Pobuna i rezignacija

Istražujući fenomenologiju nacifašizma i pomračenog totalitarnog uma sve ga je više opsjedala misao o samoubojstvu, koje je u svojim brojnim esejima opravdavao kao jedini dostojanstveni izlaz iz situacije u kojoj je nemoguće svladati patnju. Tvrđio je: „Vlastita duša i duh mogu se spasiti od trulih kompromisa, samo onda ako čovjek ima snage samome sebi presuditi, slobodnom si voljom oduzeti vlastiti život, kada utvrdi da za njega nema više nikakvog smisla“. Napisao je kontroverznu knjigu naslovljenu „O starenju – pobuna i rezignacija“ (1969.g.) za koju su mu mnogi prigovarali kako neodgovorno koketira sa smrću i uopće sa temom koja ni malo nije naivna i bezazlena. Svojim kritičarima je odgovarao kako onaj tko je proživio iskustvo logora, koji je smrt gledao svakodnevno u oči može sebi dati pravo, koje (možda) drugi nemaju. Ne može mu se oduzeti ono što je tisuću puta proživljavao.

Svjesnu odluku da napusti život, Amery je donio onda kada je posvema izgubio vjeru u svijet i moć naše civilizacije. Kada je čovjek pravim imenom Hans Maier izgubio vlastiti jezik, vjeru, kulturu, kada se više nije imao kamo i gdje vratiti, pošao je za onima koji su nestali u dimu i pepelu Auschwitzta. Prava žrtva je zapravo bio Hans Maier, a ne Jean Amery; potonji je bio samo svjedokom vlastite izgubljenosti. U to je ime ispisao antologijske tekstove o nacizmu, holokaustu, logorima smrti, besmislenim patnjama i ljudskoj bestijalnosti. Otvoreno je prozivao zločine i zločince tražeći za njih zasluženu i pravednu kaznu. Ali, ujedno je tražio kaznu i za one koji su znali za zločine, a šutjeli su; koji su svjesno ignorirali patnje drugih i koji su ravnodušnošću i zaboravom željeli oprati nečiju savjest. Stoga je Amery s pravom pisao: „Nisu me toliko povrijedile ubojice i oni koji su im to zapovijedali, već svijet koji je te grozne zločine zaboravio i sustavno ih zaboravlja“. Premalo je bilo Nijemaca koji su imali hrabrosti iskazati sućut prema logorašima, koji su, kako piše Amery „skrivenim smiješkom ili barem posramljeno zatvorenim očima, davali nam do znanja da ne odobravaju Hitlerova zlodjela“. I zato se dogodilo ono što se nije smjelo dogoditi, zločin genocida bez presedana u povijesti. A, kada već svojom literaturom nije uspio skrenuti željenu pozornost svijetu na ovo ogromno zlo, Amery je odlučio dići ruku na sebe, kako iz pamćenja svijeta zauvijek ne bi nestao i Hans Maier. Ali, i usud mnogih njemu sličnih. ✨

HERBERT BLOK,
 POMOĆNIK IZVRŠNOG POTPREDSEDNIKA JDC-A:

SPORO REŠAVANJE RESTITUCIJE JEVREJSKE IMOVINE

Herbert Blok je član Komisije SAD za očuvanje američkih istorijskih lokaliteta u inostranstvu. Za člana te komisije postavljen je prošle godine odlukom predsednika Baraka Obama. Blok, koji je ujedno angažovan i u Svetskoj jevrejskoj organizaciji za restituciju (WJRO), nedavno je boravio u Beogradu i tom prilikom govorio je za „Akter“ o problemima restitucije.

*** Pre skoro godinu dana predsednik Obama postavio vas je za glavnog čoveka za vraćanje opljačkane imovine Jevreja, žrtava Holokausta i jevrejskih verskih zajednica u Evropi. Što se pojavljuje kao najveći problem u tom postupku?**

Da ispravim izjavu o ovom pitanju. Prošle godine imenovan sam za člana Komisije Sjedinjenih Američkih Država za očuvanje američkih istorijskih lokaliteta u inostranstvu.

U ime Američke vlade pregovore u Srbiji u vezi sa restitucijom jevrejske imovine vodio je ambasador Daglas Devidson, koji je specijalni izaslanik Sjedinjenih Američkih Država za pitanja Holokausta.

Bio sam u Beogradu od 28. februara do 1. marta ove godine u svojstvu izvršnog potpredsednika JDC-a, koji je glavna međunarodna jevrejska nevladina organizacija koja pomaže jevrejsku zajednicu u Srbiji i ostatku bivše Jugoslavije više desetina godina. JDC je kopredsedavajući

Svetske jevrejske organizacije za restituciju, asocijacije trinaest globalnih agencija koje se bave pitanjem restitucije jevrejske imovine.

Glavni problem u oblasti restitucije, povraćaja imovine ili njene kompenzacije aktiva iz doba Holokausta, jeste spor tempo rešavanja tog pitanja u zemljama Centralne i Istočne Evrope.

Neke zemlje još nisu usvojile zakon o restituciji, dok druge imaju zakone koji nisu adekvatni, a treće su bile spore u primenivanju zakona koje su donele.

*** Koje su zemlje koje su u najvećem procentu rešile vraćanje imovine žrtava Holokausta, a koje su najmanje uradile u toj oblasti?**

U južnom delu Evrope Makedonija i Bugarska uglavnom su završile proces restitucije, kao i Češka Republika i Slovačka, a još ima nekih otvorenih slučajeva u postupku koji nije završen.

Poljska je najveća zemlja koja još nema zakon o restituciji privatne imovine i bila je vrlo spora u procesu vraćanja jevrejske zajedničke i verske imovine. Litvanija je prošle godine donela Zakon o maloj nadoknadi (kompenzaciji) za jevrejsku zajedničku imovinu, ali ga još ne sprovodi.

Svetska jevrejska organizacija za restituciju ima stalne pregovore s Letonijom, Hrvatskom, Rumunijom, Mađar-

skom i Slovenijom, koje su delimično rešile probleme, ali još nisu u potpunosti obezbedile povraćaj i nadoknadu imovine.

*** Kakva je situacija što se tiče imovine Jevreja i Jevrejske verske zajednice u Srbiji?**

U kakvom je položaju Jevrejska zajednica u Srbiji u odnosu na druge balkanske države?

Dobro je da je Srbija usvojila Zakon o restituciji imovine crkvama i verskim zajednicama 2006. godine, kao i Zakon o restituciji i obeštećenju oduzete imovine 2011. godine.

To je pozitivan pomak u odnosu na neke druge zemlje koje imaju jedan ili drugi, ali ne i zakon za obe imovine. Nažalost nijedan od zakona nije u potpunosti primenjen, tako da ćemo morati da sačekamo sa procenom rezultata.

Daglas Dejvidson, specijalni izaslanik Sjedinjenih Američkih Država za pitanja Holokausta

*** Sa kime ste se sve sastali i razgovarali o restituciji u Beogradu od predstavnika srpskih vlasti i stranih institucija?**

Sastao sam se sa ambasadorima Izraela, EU i Amerike u Beogradu. Takođe sam se sreo sa čelnicima Saveza jevrejskih opština u Srbiji, kao i sa predsednicima osam lokalnih jevrejskih opština Srbije.

Sastao sam se i sa Strahinjom Sekulićem, novim direktorom Agencije za restituciju u Vladi Srbije, kao i sa predstavnicima Mreže za restituciju u Srbiji.

Posetio sam rabina Isaka Asiela i prisustvovao službi u beogradskoj sinagogi. Kao član Komisije SAD-a za očuvanje američkih istorijskih lokaliteta u inostranstvu razgovarao sam sa predsednikom Jevrejske opštine u Nišu u vezi sa jevrejskim grobljem koje je nedavno oskrnavljeno, a gradska vlast u Nišu ništa nije preduzela u cilju zaštite i održavanja tog groblja. Mi ćemo pokrenuti to pitanje sa Vladom Srbije.

*** Šta mislite o nedavno donetom Zakonu o vraćanju oduzete imovine i obeštećenju i šta on obezbeđuje Jevrejima i Jevrejskoj zajednici u Srbiji?**

Podnošenje zahteva je upravo počelo 1. marta ove godine i Agencija za restituciju je tek sada počela da radi i moraćemo da vidimo kako će ceo taj postupak da se odvija.

Dobro da se u Članu 1. Zakona o restituciji i obeštećenju navodi: „Zakon će se primenjivati na povraćaj imovine koja je bila oduzeta tokom Holokausta na teritoriji sadašnje Republike Srbije“.

*** Vensen Dežer, ambasador EU u Srbiji, rekao je predonošenja da Zakon o restituciji mora biti „fer, pravičan i bez diskriminacije“. Da li su po vama Zakonom o restituciji ostvareni ti principi?**

Ostaje da se vidi kako će Zakon biti primenjivan. Takođe možete da pitate ambasadora Dežera da vam da svoje komentare.

*** Pre šest godina u Srbiji je donet Zakon o vraćanju imovine crkvama i verskim zajednicama. Šta je po tom Zakonu vraćeno Jevrejskoj zajednici u Srbiji i da li ste zadovoljni sa tim?**

Prema izveštaju Agencije za restituciju do septembra 2008. godine, po Zakonu o vraćanju imovine crkvama i verskim zajednicama iz 2006. godine, Jevrejska zajednica podnela je 528 zahteva.

Do sada je odlučeno da se vrati imovina za samo 11 podnetih zahteva. Nažalost, gotovo ceo taj postupak bio je zamrznut od 2009. do 2011. godine do usvajanja Zakona o restituciji i obeštećenju privatne imovine.

Sada nova Agencija za restituciju izgleda ima pozitivan pristup da krene u rešavanje već podnetih zahteva. Više detalja o tome možete dobiti od Saveza jevrejskih opština u Srbiji.

*** Šta će biti sa otetom imovinom stradalih Jevreja u Srbiji koji nemaju naslednike? Kome će se ona i kako vraćati?**

Prema Članu 5. Zakona o restituciji i obeštećenju iz oktobra 2011. godine stoji da će to pitanje biti uređeno u budućnosti donošenjem posebnog zakona, jer tu se kaže: „Poništavanje svih posledica konfiskacije imovine od žrtava Holokausta i drugih žrtava fašizma na teritoriji Republike Srbije koji nemaju žive zakonske naslednike treba da bude regulisano posebnim zakonom“.

Savez jevrejskih opština Srbije i Svetska jevrejska organizacija za restituciju razgovaraće o tome sa Vladom Republike Srbije u nadi da će se formirati specijalni fond kao nadoknada za imovinu bez naslednika, kao što je to urađeno u drugim zemljama. ☆

The New York Times

31. ožujka 2012.

ZAŠTO HAGADA?

Piše Jonathan Safran Foer

Zadnjih nekoliko godina najveći dio vremena proveo sam radeći na novoj Hagadi – vodiču kroz molitve, obrede i pjesme sedera – i često me se pita zašto sam spreman odri-
cati se vremena, što bih ga mogao posvetiti svom pisanju, kako bih radio na jednom takvom projektu.

Cijelog mog života moji su roditelji priređivali seder na prvu večer Pesaha. Kako nam se obitelj povećavala, i jednako tako kako nam je definicija obitelji postajala sve obuhvatnija, tako smo obrednu večeru iz naše dnevne sobe počeli premještati u prostraniji, pljesnivi podrum.

Jedan je stol prerastao u nekoliko spojenih površina što su oblikom podsjećale na gornju plohu stola, nagruvanih na neki čudan način u jednu cjelinu.

Kad bi otac zatražio od mene da skinem mrežicu sa stola za ping-pong, znao sam da dolazi Pesah. Svi su ti stolovi i plohe u podrumu prekrivani nekad usklađenim, a sad umrljanim stolnjacima.

Uz svako mjesto za stolom stajala bi po jedna Hagada, nastala tako što su moji roditelji preslikavali i slagali omiljene odlomke iz drugih Hagada; a kad su napokon dobili pristup Internetu, Foeri su ih počeli prepisivati i ispisivati iz oneline izvora.

Po čemu se ta večer razlikuje od drugih? Po tome što te večeri nisu na snazi zakoni o autorskim pravima.

U nedostatku stalne i stabilne domovine, Židovi su dom pronalazili u knjigama, i Hagada – a srž joj je prepričavanje Izlaska iz Egipta – prevedena je šire i prerađivana češće nego bilo koja druga židovska knjiga.

Gdje god Židovi lutali i potucali se, s njima su bile i Hagade – i to od sarajevske Hagade iz četrnaestog stoljeća (za koju se tvrdi kako je preživjela Drugi svjetski rat ispod podnih dasaka u jednoj džamiji, a opsadu Sarajeva u sefu jedne banke), pa sve do onih koje su sastavljali etiopijski Židovi što su zračnim mostom prebacivani u Izrael tijekom tzv. Operacije Mojsije.

No, između 7.000 znanih verzija, a da se ne spominju bezbrojna izdanja iz domaće radinosti, postoji jedna verzija što se češće koristi od svih ostalih zajedno. Još od 1932. godine Hagada u izdanju Maxwell Housea – istoimene tvrtke, inače poznatog proizvođača kave – dominira obredima među američkim Židovima.

Potvrdivši tijekom dvadesetih godina prošlog stoljeća kako zrno kave nije mahunarka već bobičavo voće, te stoga primjereno za Pesah, Maxwell House povjerio je oglašivačkoj agenciji Josepha Jacobsa da od kave, a ne čaja, napravi omiljeno piće nakon sedera.

Ako vam to zvuči pomalo šašavo, imajte na umu da je kava marke Maxwell House uvijek bila osobito popularna u židovskim kućama.

Hagada nastala kao posljedica te promidžbene akcije, jedna je od najstarijih i najdugotrajnijih prodajnih kampanja u povijesti oglašavanja. Barem je pedeset milijuna primjeraka podijeljeno po supermarketima, a te su knjižice točno onoliko poticajne koliko biste i očekivali od njih.

Pa ipak, zbog ugodnog osjećaja smušenosti što ga priziva, mnogi ljudi gaje neke tople osjećaje prema Hagadi Maxwell Housea. Sviđa nam se koliko nam se sviđaju i židovski vicevi.

Verzija Hagade u izdanju Maxwell Housea sama je po sebi neka vrsta židovske šale – pokušajte je spomenuti skupini Židova a da ne izazovete provalu smijeha. Usto, besplatna je i, poput krajnje osiromašenog kafeinskog pića što ga promiče, zadovoljava u biti vrlo prizemnu i pojednostavljenu potrebu.

Jedan od najlegendarnijih sedera – kojeg se uz osebniji postmodernistički obrat prisjeća i u samoj Hagadi – zbio se negdje početkom drugog stoljeća naše ere u Bnei Braku, među najvećim i najboljim poznavateljima duboke prošlosti židovskog naroda.

Završio je iznenada kad su studenti nahrupili u prostoriju i objavili da je vrijeme za jutarnje molitve. Čak i kad biste

pročitali Hagadu od početka do kraja, obavili svaki obred i otpjevali svaki stih svake pjesme, morali biste većinu vremena provesti radeći nešto posve drugo: izvlačiti zaključke, secirati, raspravljati. Priča o Izlasku nije namijenjena tek pukom recitiranju, već se s njom valja pomučiti.

Ako Hagadi Maxwell Housea nikad baš i nije uspijevalo zadovoljiti intelektualne i duhovne zahtjeve jedne prigode poput sedera, primjereno je ipak prije generaciju ili dvije znala poslužiti Židovima koji su poznavali odgovarajuće obrede. No, glumci su već zaboravili tekst.

U jednom posve drugačijem obliku Izlaska, američki su se Židovi pomakli naprijed: od bijede do obilja, od tradicije u suvremenost, od bliskosti sa zajedničkom poviješću do gubitka kolektivnog sjećanja.

Naši su se djedovi doselili u Ameriku, ali su ostajali privrženi judaizmu. Mi smo posve suprotni: tečno smo ovladali „američkim idolom,“ a posve su nam nepoznati židovski heroji.

I tako, kad se nađemo neposredno uz judaizam, ponašamo se poput useljenika u novoj domovini: oprezni smo, neprijemčivi, samosvjesni i glumimo (ili postižemo) indiferentnost. Našavši se u stranoj zemlji vlastite vjere, doista nam se nameće potreba da što prije pronađemo dobar vodič.

Premda znači „kazivanje,“ Hagada ne ostaje na pukoj razini prenošenja priče. To je knjiga našeg živog sjećanja. Nije dovoljno ponovo ispričati tu priču: s najsnažnijom empatijom moramo skočiti i uključiti se u tu priču.

„U svakom je pokoljenju pojedinac obvezan gledati na sebe kao da je i sam otišao iz Egipta“, govori nam Hagada. Taj je skok uvijek bio zastrašujući izazov, ali za moje je pokoljenje bio iznimno bremenit na način na koji to nije bio za asimilatore iz prethodnih pokoljenja obuzete beznađem – zasad, uz nedostatak obrazovanja i znanja o židovskom nauku, javlja se i ta mrlja zajedničkog samozadovoljstva.

Integriranje Židova i židovskih tema u našu pop kulturu toliko je sveprisutno da smo postali zaraženi ersatz predodžbama o samima sebi. I osobno volim tv- seriju Seinfeld, ali zar se ne javlja stanoviti problem kad se ta nizanka navodi kao referentna točka u nečijem židovskom identitetu?

Za mnoge od nas židovstvo je postalo, prije svega, nešto šaljivo. Smijeh je sve što je ostalo u praznini lakoće i ispraznosti.

Prije nekih pet godina osjetio sam kako u sebi tragam za nečim. Možda je to bilo potaknuto mojim očinstvom, ili naprosto starenjem.

Unatoč tomu što sam odrastao u intelektualnom i samosvjesnom židovskom domu, nisam znao gotovo ništa o onome što je imalo biti moj sustav vjerovanja.

I što je još gore, osjećao sam neko zadovoljstvo zbog toga što sam znao tako malo. Ponekad bih znao o tom svom stajalištu razmišljati kao o odbacivanju, ali ne možete odbacivati nešto što ne razumijete i ne možete odbacivati nešto što i nije vaše.

Ponekad sam o tome razmišljao kao o postignuću, ali ne može se o pasivnom gledanju kako se nešto gubi govoriti kao o postignuću.

Zašto sam vrijeme koje sam mogao potrošiti na vlastito pisanje uložio u uređivanje nove Hagade? Zato što sam želio učiniti korak naprijed u pravcu započinjanja razgovora koji sam inače jedva mogao čuti kroz zatvorena vrata vlastitog neznanja; korak u smjeru upitnika u judaizmu a ne samo navodnika: korak prema priči o mom narodu, mojoj obitelji i sebi samomu.

Kao i svako dijete, i moj je šestogodišnjak veliki zaljubljenik u priče – paganske skandinavske mitove, djela dječjeg pisca Roalda Dhala, prisjećanja iz mog vlastitog djetinjstva – ali ništa toliko ne voli kao biblijske priče.

I tako između kupanja i odlaska na počinak, supruga i ja često mu čitamo dječju verziju Starog Zavjeta. Voli slušati te priče zato što su to najljepše priče ikad napisane i ispričane. Mi ih, pak, volimo prepričavati zbog drugih razloga.

Pomogli smo mu da nauči spavati cijele noći, koristiti se vilicom, čitati, voziti bicikl, pozdravljati se i opraštati s nama.

Ali, nema važnije lekcije od one koju nikad ne naučimo a uvijek učimo, najplemenitijeg zajedničkog projekta uopće, koji posuđujemo od jednog i prepuštamo drugom pokoljenju: kako težiti samome sebi.

Prije nekoliko večeri, nakon što je, po tko zna koji puta, čuo kazivanje o smrti Mojsija – kako je zadnjih nekoliko udisaja proveo gledajući na obećanu zemlju na koju nikad neće stupiti – sin mi je svoju još vlažnu glavu naslonio na rame.

„Nešto nije u redu?“, upitao sam sklopivši knjigu.

Odmahnuo je glavom.

„Jesi siguran?“

Ne podigavši pogled, upitao me je li Mojsije bio stvaran čovjek.

„Ne znam,“ odgovorio sam mu, „ali mi smo mu rod.“

Jonathan Safran Foer je romanopisac i urednik „New American Haggadah“. ☆

S engleskog preveo
Zoran Bošnjak

13. travnja 2012.

AMERIČKI SU ŽIDOVİ DRUKČIJI, A NE „DJELOMIČNI“

I YEHOŠHUA POKAZUJE DUBOKO NERAZUMIJEVANJE DIJASPORE

Piše Leonard Fein

U govoru održanom prije nekoliko tjedana, sjajni A. B. Yehoshua, jedan od najhvaljenijih (i hvale vrijednih) izraelskih autora, ustvrdio je kako „oni (američki Židovi) i mi nismo ista stvar. Morali bi ovamo češće dolaziti. Uz svu tu ljubav što je gaje prema Izraelu, ipak ovdje provedu jedva po pet dana; jedva ih petina uopće i dođe u Izrael.“ I, „oni su djelomični Židovi, dok sam ja potpuni Židov,“ kazao je Yehoshua, govoreći o američkom židovstvu.. „Uopće nismo isto – mi smo potpuni, oni djelomični; mi smo Izraelci, a također i Židovi.“

Yehoshuine su brojke daleko od točnih. Zapravo, oko 45 posto američkih Židova posjetilo je Izrael, mnogi od njih i dva-put, triput pa i više puta. Kad kaže kako smo mi „djelomični,“ dok su on i njegovi zemljaci „potpuni,“ Yehoshua hoće reći kako oni (1) imaju izraelsko državljanstvo, (2) Židovi su i (3) govore hebrejski.

Sada, kad nam je to moguće, živjeti u židovskoj domovini za Yehoshuu nije tek neki puki priželjkivani cilj; to je nužni uvjet za potpunost pojedinca kao Židova. A govoreći u nekim vrijednosnim kategorijama – koje u biti time postaju neprijeporne – on ih postavlja vrlo rigidno. Naime, Yehoshua se ne oslanja na neki konvencionalniji argument, argument po kojem se, recimo, jedino oni koji se nastane u Izraelu suočavaju s izborom, odnosno pitanjima života i smrti, dok smo mi ostali tek promatrači sa strane; on govori kako mi, kad je riječ o samom našem židovstvu, imamo nedostatak – zapravo, kako kasnije naznačuje, imamo duboki moralni nedostatak – zbog same činjenice da odbijamo živjeti tamo gdje je Židovima namijenjeno da žive.

Koliko god oni od nas koji žive ovdje u Americi, a kojima je židovstvo stožerni a ne periferni osjećaj, mogu kvalifikaciju „djelomični“ smatrati uvredljivom i neprimjerenom, stvarni problem s Yehoshuanim golim nepoštovanjem Židova u Americi izazvan je nerazumijevanjem. Određenije, on ne shvaća da su Židovi u Izraelu i Židovi u Americi, i jedni i drugi, uključeni u zbivanja i kretanja u dvije vrlo različite kulture. Mi smo postali gotovo posve amerikanizirani. Naše su rijeke Mississippi i Monongahela, naše su planine u Stjenjaku, naše je zakonodavno tijelo Kongres i naši su pisci

Chabon i Auslander i Roth, malo poznati u Izraelu. Njihova je rijeka Jordan, gorje Moab i Gilboa, Kneset i, uz Amosa Oza, Davida Grossmana i A. B. Yehoshua, pisci su im Meir Shalev, Haim Guri i deseci ljudi od pera posve nepoznatih u nas u Americi. Nema veze koliko u Izraelu bio raširen lanac dućana poput Home Depota i sličnih, Izrael nije New Jersey niti je, kako se Herzl nadao, Beč na Sredozemlju; Izrael je na Srednjem istoku i, uglavnom, dio Srednjeg istoka.

Posjedovati izraelsko državljanstvo samo po sebi teško se može uzeti kao dostatan uvjet za „potpunost kao Židova.“ Čak i Yehoshua to priznaje. Međutim, unatoč tome, on tvrdi da mi u Americi ne ispunjavamo potreban uvjet da bismo bili potpuni Židovi, a taj je uvjet čisto geografski. Egzistencijalno govoreći, mi u Americi na pogrešnom smo mjestu.

Kao što su, po svemu sudeći, to bili i babilonski Židovi, koji su nam zavještali Talmud; i kao što su to bili Židovi koji su stvorili „Zlatno doba“ u Španjolskoj; kao i pisci na jidišu koji su rasplamsali židovsko prosvjetiteljstvo. Svi su oni, po Yehoshui, morali obraćati pozornost na ono što on naziva „crvenim svjetlima“ pred povijesti – i zastati očekujući Holokaust.

Sukladno posve suprotnom stajalištu, po kojem gdje god da se Židovi bavili i tragali za smislom života u židovstvu, i bez obzira za kojim drugim izvorima mudrosti posezali (ili u koje uranjali), biti Židovom za te je ljude značilo nešto stvarno. A gdje god da su propuštali boriti se – u Bostonu ili Be'er Shevi, u Rosh Pinahu ili u Haifi – svojevrijedno su postajali „djelomični.“

Kad smo to ustvrdili, moramo potvrditi da ovdje u Americi Yehoshua, zbog jedne stvari, ima važnog i neumornog saveznika. Nitko u našoj zajednici nije bio ustrajniji, pa čak ni tako opsjednut središnjom ulogom hebrejskog jezika u ozbiljnom židovstvu kao što je to Leon Wieseltier. „Stajalište američkih Židova prema kojem se može i bez židovskog jezika, arogancija je bez presedana u židovskoj povijesti. A ta nepismenost, slobodan sam zaključiti, ostavit će američki judaizam i američko židovstvo zauvijek osakaćenim i sramotno tankim... Bez hebrejskog jezika neće doduše posve nestati židovska tradicija u Americi, ali najveći njezin dio hoće.“ Go-

voreći to, kao što to često čini, Wieseltier ne iznosi vrijednosnu tvrdnju; on naprosto iznosi empirijsko predviđanje, a ta se tvrdnja ne može olako zanemariti.

Što s tvrdnjom koju se ne može odbaciti, a koja opisuje stanje koje se ne može otkloniti? Možemo joj malo zaobliti oštre rubove – više poduke u školama, više ljetnih logorovanja na kojima se uči hebrejski, više škola u kojima se hebrejski uči kao drugi jezik – ali ne možemo graditi vitalnu zajednicu ako krenemo od postavke da je ta zajednica po definiciji osuđena na propast i da joj je neuspjeh prirodan. S tugom razmišljam o posljedicama nepoznavanja hebrejskog, obuzimaju me iz-

vjesni osjećaji zbog svega što gubimo bez jezika, ali odbacujem uvjete postavljene za ovu raspravu. Posebice se nastojim obuzdati kad se osjetim uvrijeđenim riječima „djelomičan“ i „potpun,“ kao i kad naiđem na Wieseltierov ustrajni pesimizam. Nastranu doskočice, ali za mene je bitno boriti se i nositi se sa smislom, pa čak i ako se to čini na engleskom. A drago mi je da mogu izvijestiti da su američki Židovi danas više zaokupljeni smislom židovstva nego što su mnogi od nas prije dvadesetak godina očekivali da će to biti tako. ✨

S engleskog preveo
Zoran Bošnjak

IZ STRANIH MEDIJA

THE JERUSALEM POST

BREAKING NEWS 24 HOURS A DAY

DESET NAJBOGATIJH ŽIDOVA NA SVIJETU

1. Larry Ellison

Dob: 68. Neto vrijednost imovine: 28 milijardi dolara.

Za Lawrencea Ellisona – danas šestog najbogatijeg čovjeka na svijetu prema časopisu Forbes, a jedno vrijeme čak čovjeka i na samome vrhu – nikad se ne bi moglo predvidjeti da će se naposljetku pretvoriti u priču o uspjehu. Rođen je na Manhattanu, usred New Yorka. Majka mu je bila devetnaestogodišnja nevjenčana djevojka, a otac Italo-Amerikanac, pilot vojnog zrakoplovstva. Odrastao je s bakinom sestrom (i njezinim suprugom koji ga je stalno omalovažavao). Majku nije sreo sve do svojih kasnih čet-

desetih godina. No, unatoč svemu tome, pokazalo se da raspolaže s dovoljno volje, snage i sposobnosti da, sa svojim početnim kapitalom od 1400 dolara, osnuje tvrtku Oracle, koja je kasnije postala iznimni div među proizvođačima kompjuterskog softwera.

U prvi doticaj s projektiranjem kompjutera došao je na sveučilištu u Chicagu, ali nikad nije završio studij i stekao akademsko zvanje. U dvadesetoj se godini preselio u Kaliforniju i uspio zaposliti u elektroničkoj kompaniji Ampex, gdje je radio na bankama podataka za Središnju obavještajnu agenciju (CIA). Naziv projekta na kojem je radio, Oracle, uzeo je za ime vlastite tvrtke, koju je s vremenom razvio do tog stupnja da je postala vodeći svjetski isporučitelj softwera za upravljanje informatičkim sustavima.

Oracle zapošljava dvjesto ljudi u Izraelu i u ovoj zemlji djeluje već od 1996. godine. Međutim, Ellison je prvi put posjetio Izrael tek 2007. Tom prigodom, dok je bio u gradu Sderotu, rečeno mu je da je potrebno 500.000 dolara za osiguranje zdanja okružnog centra od raketnog napada, pa je smjesta gradu donirao taj iznos.

Četiri se puta ženio, a danas živi na posjedu vrijednom sedamdeset milijuna dolara u Woodsideu, u Kaliforniji.

nastavak na sljedećoj strani

Inače, godišnja mu je plaća za 2010. iznosila tek jedan dolar, a posljednjih godina od svoje tvrtke zarađuje godišnje između pedeset i osamdeset milijuna dolara.

Dio bogatstva troši na svoju omiljenu strast, jedrenje, a daleko veći dio daje u humanitarne svrhe. Tvrdi se da je samo 2003. kroz donacije podijelio više od 150 milijuna dolara, a ukupno uzevši znatno više od pola milijarde, uključujući i darovnicu u visini od 115 milijuna Sveučilištu Harvard. Godine 1997. osnovao je Ellison Medical Foundation, kako bi pridonio istraživanju zaraznih bolesti u zemljama Trećeg svijeta, kao i oboljenja starijih osoba. U kolovozu prošle godine pridružio se brojnim milijarderima koji su se obvezali podržati projekt „Dajmo zalog“ što su ga pokrenuli Warren Buffet i Bill Gates, u sklopu kojeg su se neki od najbogatijih Amerikanaca obvezali donirati barem pedeset posto svog bogatstva. Ellison se osobno obvezao po smrti pokloniti u dobrotvorne svrhe 95 posto svog imetka.

2. Michael Bloomberg

Dob: 68. Neto vrijednost imovine: 18 milijardi dolara.

Michael Bloomberg, sada već u trećem mandatu kao gradonačelnik New Yorka, bivši je trgovac vrijednosnicama i partner u Salomon Brothers. Iskristio je dio paketa vrijednog deset milijuna dolara što ga je po raskidu ugovora dobio nakon što je otpušten kako bi razvio globalnu informativnu i medijsku tvrtku Bloomberg L.P.

Rođen je u Bostonu u obitelji ruskih doseljeničkih korijena. Kad je ušao u politiku, Bloomberg je odstupio s mjesta glavnog direktora svoje tvrtke, koja danas ima 250.000 terminala što rade diljem svijeta. Premda je cijelog života bio demokrat, 2001. pobijedio je na republikanskoj listi na izborima za gradonačelnika New Yorka.

Kao veliki filantrop, koji je svake godine donirao po stotinu i više milijuna dolara i pridružio se projektu „Dajmo zalog“, Bloomberg je financirao i obnovu sinagoge u svom rodnom gradu, Hrama Shalom u Medfordu, u saveznoj državi Massachusetts.

Izrael je posjetio 2007., kako bi prisustvovao polaganju kamena temeljca za obnovljenu jeruzalemsku postaju Magen David Adom, koja je preimenovana u čast njegova oca Williama. U tu je svrhu poklonio milijun i po dolara. Pratila ga je njegova majka Charlotte, koja je tada imala 98 godina i koja je, navodno, i danas dobrog zdravlja.

Tijekom ostalih posjeta Izraelu, Bloomberg je prisustvovao komemoracijama u čast žrtava Holokausta, u vrhuncu druge Intifade javnim se autobusima u znak solidarnosti vozio po Jeruzalemu, obilazio Sderot i Ashkelon tijekom Operacije Olovni odljev. Za tog posjeta, leteći svojim privatnim zrakoplovom, izjavio je: „Ako se ikome u New Yorku zaprijeti, izdao bih napatuk NYPD (njujorškoj policiji) da svim raspoloživim sredstvima zaštiti civile.“

3. Sergej Brin

Dob: 37. Neto vrijednost imovine: 17,5 milijardi dolara.

Rođenjem Moskovljanin, Sergej Brin je, zajedno s Larryjem Pageom, suosnivač Googlea, najveće svjetske internetske tvrtke, nastale iz skupine sustava za pretraživanje koje su njih dvojica razvili u pretražilicu bez premca još dok su kao studenti dijelili sobu na Sveučilištu Stanford.

Brin se s obitelji doselio u Ameriku sa šest godina, kad je njegovu ocu, inače matematičaru,

postalo jasno da zbog toga što je Židov za njega nema budućnosti u akademskim krugovima tadašnjeg Sovjetskog Saveza. Zbog riješenosti njegovih roditelja da sinu omoguće da iskoristi sve obrazovne mogućnosti što su njima samima uskraćivane u sovjetskom sustavu, Sergej je diplomirao na Sveučilištu Maryland stekavši dva akademska stupnja, u matematici i kompjuterskim znanostima, te nastavio studij na Stanfordu gdje mu je zapanjujuća uspješnost Googlea poremetila rad na stjecanju doktorata s područja kompjuterskih znanosti.

Osnivači Googlea od samog su početka gajili viziju o tome kako će ukupan fundus informacija što postoje na svijetu učiniti dostupnim i korisnim. Sposobnost tvrtke da ostvari takav cilj prepoznata je i potvrđena prošle godine kad su Brin i Page podijelili peto mjesto na popisu najmoćnijih ljudi na svijetu. Svoje zavidne istraživačke sposobnosti dvojac sada primjenjuje na istraživanje na području klimatskih promjena i alternativne energije.

Google dosta široko djeluje u Izraelu, uključujući i prostore i pogone u Haifi i Tel Avivu, a Brin je Izrael posjetio

nekoliko puta, prvi put kao jedanaestogodišnjak za trojednog boravka.

Prije tri godine Brin se vjenčao sa Anne Wojcicki, svojom dugogodišnjom ljubavi, inače Židovkom, kćeri profesora fizike sa Stanforda i profesorice novinarstva.

U humanitarne svrhe donirao je 2009. milijun dolara Društvu za pomoć hebrejskim useljenicima, koje je njegovoj obitelji pomagalo kad se tek preselila u Sjedinjene Države. Godinu dana prije toga, kad je ustanovljeno kako mu je majku, Eugeniju, pogodila Parkinsonova bolest, donirao je stanovita sredstva Medicinskom fakultetu Sveučilišta Maryland gdje se liječila.

4. Lawrence (Larry) Page

Dob: 37. Neto vrijednost imovine: 17,5 milijardi dolara.

Poput svog partnera iz Googlea Sergeja Brina, Larry Pagee dijete je dvoje talentiranih i matematičari sklonih roditelja. Oboje roditelja su mu bili profesori kompjuterskih znanosti na Sveučilištu Michigan, a Page se sjeća djetinjstva u domu zatrpanom kompjuterskim časopisima, dok su kompjuteri – njegove prve igračke – stajali razbacani posvud unaokolo.

Diplomiravši na Michiganu na studijima kompjuterskog inženjeringa u sklopu najslabijeg programa i rasporeda predmeta (honors degree), otišao je na Stanford, gdje je magistrirao na području kompjuterskih znanosti i započeo rad na doktoratu. Potom je sreo Brina na prijemu priređenom za novopridošlice na Sveučilište, a ostatak priče spada u povijest Interneta.

Pageovi djed i baka s majčine strane bili su židovskog podrijetla – djed mu je bio jedan od izvornih žitelja grada Arada u pustinji Negev – ali kao djetetu nije mu usadivan snažniji židovski identitet, te nije prošao niti bar micvu.

No, zajedno s Brinom posjećivao je Izrael, uključujući i putovanje od prije nekoliko godina, kad su osobito toplo dočekani u jednoj telavivskoj školi za talentirane učenike s razvijenim sklonostima za matematiku.

Larry Page došao je na ideju o projektu Googling for Charity (uz pomoć googlea dajmo za humanitarne svrhe) u sklopu kojeg tvrtka stavlja na stranu jedan posto svojih donacija, čiste dobiti i vremena svojih uposlenika u humanitarne svrhe, uključujući i programe otklanjanja siromaštva u svijetu i očuvanja prirodnog okoliša.

5. Steven Ballmer

Dob: 54. Neto vrijednost imovine: 14,5 milijardi dolara.

Steven Ballmer, rođen u Detroitu, glavni je direktor Microsofta, tvrtke kojoj se pridružio 1980. godine i bio, po redosljedu, tek 24. uposlenik u tom danas istinskom poslovnom divu. S osnivačem tvrtke Billom Gatesom, Ballmer se prijateljičio na Harvardu, ali je ostao na sveučilištu, dok ga je Gates napustio. Ballmer se potom zapo-

slio u Proctor and Gambleu, te se poslije nekog vremena upisao u Poslovnu školu Sveučilišta Stanford prije nego je konačno podlegao Gatesovim pozivima i pritiscima da se pridruži Microsoftu. Vrlo neobuzdana i slikovita osoba, Ballmer je poznat po svojim ekscentričnim pojavljivanjima po različitim događanjima i skupovima u okviru Microsofta. Opisan je i u knjizi „Zločesti dečko Ballmer, čovjek koji vlada Microsoftom.“

Ballmer je odrastao u Farmington Hillsu, u saveznoj državi Michigan. Otac mu je doseljenik švicarskog, a majka židovskog podrijetla, a majčina je obitelj vukla korijene iz Irana. Bavio se i sudjelovao u različitim aktivnostima židovske zajednice, uključujući tu i članstvo u Vijeću Glavnog predsjednika udruga Židovskog nacionalnog fonda.

Ballmer je bio snažno uključen i u značajne poslove i djelovanje Microsofta u Izraelu.

Na skupu upriličenom u sklopu te tvrtke 2004. pozdravio je širenje i rast sektora visoke tehnologije u Izraelu. Prije dvije godine doputovao je u Izrael kako bi pustio u rad novi R&D centar u Herzliyi, te izjavio kako je „Microsoft izraelska kompanija koliko i američka.“

6. George Soros

Dob: 80. Neto vrijednost imovine: 14 milijardi dolara.

Rođen kao George Schwartz u Budimpešti, Soros je preživio nacističku okupaciju Mađarske nakon što je njegov otac jednom vladinu službeniku platio da se predstavlja kao njegov krsni kum, a sinu kazao da prikriva svoje židovstvo. Poslije rata iselio se u Englesku, diplomirao na London School of Economics, preselio u New York sre-

dinom pedesetih godina prošlog stoljeća i počeo graditi karijeru baveći se financijama. Postigao je iznimne uspjehe kao spretan spekulater i posebice je poznat kao „čovjek koji je razbio Bank of England“ zaradivši jednu milijardu dolara tijekom krize funte u Ujedinjenom Kraljevstvu 1992. godine.

Soros je osnivač-predsjednik Soros Fund Managementa i na čelu je Instituta Otvoreno društvo, zaklade koja dijeli sredstva kao pomoć različitim projektima i programima. Kao vrlo djelotvornom liberalnom aktivistu pripisuje mu se važna uloga u mirnom prijelazu njegove rodne Mađarske iz komunizma u kapitalizam osamdesetih godina prošlog stoljeća, te u gruzijskoj Revoluciji ruža 2003. Bio je i vrlo ostrašćen kritičar predsjednika Georgea Busha.

Soros je vrlo plodan i djelotvoran filantrop, koji je u proteklih 30 godina podijelio tridesetak milijardi dolara, i to ne samo židovskim udrugama i projektima. Često kritičan spram Izraela, znao se ljudima povjeravati kako za porast antisemitizma djelomice krivi određene značajke izraelske politike, premda je takve komentare ocjenjivao i tumačio na način da naglasi kako ne krivi Židove za antisemitizam. Kritičar proizraelski nastrojenih lobističkih skupina u Sjedinjenim Državama, od samih je početaka bio uključen u osnivanje ljevičarske J Street lobističke skupine, ali se povukao nakon što je doznao da bi joj njegova liberalna reputacija mogla naštetiti.

7. Michael Dell

Dob: 45. Neto vrijednost imovine: 13,5 milijardi dolara.

Zajedno s Larryjem Ellisonom, Michael Dell jedan je od najuspješnijih nezavršenih studenata u povijesti. Sveučilište u Texasu napustio je kako bi s vremenom stvorio najveću i najvredniju kompaniju za proizvodnju osobnih računala u svijetu.

Rođen u Houstonu, Dell se igrao i zabavljao s kompjuterima još od prvih razreda srednje škole; rastavio je prvi Apple kompjuter negdje u šesnaestoj godini, te usput ojačavao i dograđivao kompjutere još na početku studija medicine koji je kasnije napustio. Prepoznavajući financijske prednosti i pogodnosti prodaje kompjutera izravno od proizvođača samom korisniku, izbacujući posrednika u maloprodaji, pokrenuo je 1984. godine PCs Limited, i, nanijevši poraz IBM-u i ostalim teškašima u njihovu vlastitu ringu, svoju je tvrtku preimenovanu u Dell u roku od osam godina uveo u Forbesov popis 500 najvećih tvrt-

ki. Dell je prestigao Compaqu kao no. 1 marka osobnih računala, premda se u međuvremenu vratio na drugo mjesto.

Dellova humanitarna udruga, Michael and Susan Dell Foundation, donirala je više od 650 milijuna dolara za projekte čuvanja zdravlja djeteta te obrazovnim projektima u Americi, Indiji i Južnoj Africi. Ostale darovnice uključuju i zemljište površine 40 jutara poklonjeno 1994. Židovskoj federaciji u tesaškom gradu Austinu za gradnju zgrade centra.

Dell je navodno prvi put službeno posjetio Izrael 2008. Sudeći po novinskim izvješćima objavljivanim prošlog proljeća, razmišljao je o otvaranju R&D centra u Izraelu. To je obilježilo stanoviti pomak kad je riječ o čovjeku koji je izazvao strku kad je reporteru dnevnika Ma'ariv 2000. godine izjavio da „nam stanje u Izraelu ne nudi razloge u prilog investiranja u toj zemlji.“

8. Mikhail Fridman

Dob: 46. Neto vrijednost imovine: 12,7 milijardi dolara.

Rođen u Lvovu, u Ukrajini. Inače, Mihaila Fridmana drži se za trećeg najbogatijeg čovjeka u Rusiji. Diplomiravši na Moskovskom institutu za čelik, nakon stanovitog vremena osniva Alfa Group, konglomerat koji kao holding grana svoje interese u bankarstvo (Alfa Bank, najveća privatna komercijalna banka u Europi), građevinarstvo, naftnu industriju i telekomunikacije (uključujući i najveću rusku maloprodajnu mrežu celularnih uređaja, X5). Prodaja pedesetpostotnog Alfina udjela u podružnici Tyumen Oila britanskom naftnom divu BP za više od šest milijardi dolara bila je svojedobno najveća strana investicija u Rusiji.

Fridman je 1996. bio jedan od suosnivača Ruskog židovskog kongresa i jedan je od glavnih donatora neprofitnom Europskom židovskom fondu, koji promiče međuvjerski dijalog. Prije dvije godine osnovao je Genesis Philanthropy Group, fond za ulaganja u socijalnu sferu koji se usredotočuje na Židove koji govore ruski, a koji je odnedavno povezan i s inicijativom o ustanovljavanju godišnje nagrade, nagrade poput Nobelove, u iznosu od milijun dolara koja bi se davala za židovski doprinos boljitku čovječanstva. Genesis financira i Program Nativ koji neži-dovske ruske useljenike u Izrael priprema za prelazak na židovsku vjeru.

Fridman je prošle godine na okupljanju u sklopu Genesis rekao da ruski Židovi poput njega samoga „ne slijede velik broj pravila i tradicija svojstvenih Židovima. Ne govorimo nacionalni jezik, hebrejski, kao ni jidiš. Jednostavni smo građani.“ Stoga bi Genesis morao djelovati u smjeru očuvanja i poticanja jačanja „vrijednosti i načela Židova,“ a ne nekog određenog poimanja vjere ili državnosti, govorio je Fridman.

9. John Paulson

Dob: 54. Neto vrijednost imovine: 12 milijardi dolara.

Njujorčanin John Paulson diplomirao je kao prvi u klasi s Poslovnog koledža i koledža javne administracije Sveučilišta New York, te među najgornjih pet posto svoje klase na studiju za magisterij iz poslovne administracije na Harvardu (MBA). Radio je na Wall Streetu, uključujući

i Bearn Stearns, prije nego je osnovao vlastiti hedge fund (vrlo specijalizirani oblik diverzificirane trgovine vrijednosnicama).

Kapitalizirajući i izvlačeći veliku zaradu iz nedavne nesigurnosti na tržištu hipotekarnih zajmova i ovršnih prodaja nekretnina, Paulson & Co. samo 2007. godine ostvarili su dobit u visini od 15 milijardi dolara. Njegov je fond također djelomice stvarao i nudio investicijske proizvode koji su i dalje predmetom procesa što ga je SEC (Securities and Exchange Commission – savezna agencija za nadzor nad trgovinom vrijednosnicama i radom burzi) pokrenula protiv Goldman Sachsa, premda se ni Paulsonov fond, a niti njegovi uposlenici ne spominju među okrivljenima.

Paulsonu, koji je pohađao hebrejsku školu u Queensu povezanu s lokalnom sinagogom u kojoj su se okupljali

pripadnici konzervativne vjerske struje, prošlog je prosinca podružnica UJA-Federation u New Yorku iskazala počast zbog stalne potpore. Tisuću sudionika na večeri na Wall Streetu te je noći prikupilo 19 milijuna dolara. Paulson je donirao 15 milijuna dolara ustanovi pod nazivom Center for Responsible Lending (Centar za odgovorno davanje zajmova) i dvadeset milijuna dolara Poslovnoj školi Stern pri Sveučilištu New Yorka.

10. Roman Abramovich

Dob: 43. Neto vrijednost imovine: 11,2 milijardi dolara.

Po mjestu rođenja Litvanac, Roman Abramovich se uzdigao od radnika u čeličani, mehaničara, proizvođača igračaka te trgovca sirovinama do naftnog oligarha i, premda su ga često zaustavljali povremeni sukobi sa zakonom, četvrtog najbogatijeg čovjeka u Rusiji. Izvan svoje domovine postao je poznat poglavito po tome što je 2003. u medijima postao vrlo prisutan kao novi vlasnik engleskog nogometnog kluba Chelsea, u kojem je na razmjerno kratko i burno vrijeme kao klupskog menadžera zaposlio Izraelca Avrama Granta.

Politički iznimno dobro umrežen, Abramovich je bio blizak Borisu Jeljcinu i Vladimiru Putinu, te služio u ruskoj Dumi (parlamentu) kao zastupnik regije Čukotka, a od 2000. do 2008. godine bio je i gubernator te regije. Za to je vrijeme utrošio i više od milijardu dolara vlastitog novca na svoj okrug.

Abramovich je 2004. u Rusiji proglašen židovskim filantropom godine, nakon što je donirao novac za gradski dom. Proteklih je godina nekoliko puta posjećivao Izrael, uključujući i posjet u vrijeme lanjskog Pesaha, a redovito daje novčane priloge kako bi najbolje istočnoeuropske momčadi gostovale u Izraelu i sudjelovale u godišnjem kup natjecanju. ☆

S engleskog preveo
Zoran Bošnjak

HOĆE LI IZRAELSKI ZAKONI OMOGUĆITI GRAĐANSKI BRAK?

I ODGOVOR JE: TO BI POMOGLO IZRAELU DA POSTANE ŽIDOVSKIJA I JOŠ DEMOKRATSKIJA ZEMLJA

Shlomo Brody

Bi li izraelski zakoni morali dopustiti građansko vjenčanje? Imajući na umu sve postojeće opcije, odgovor je potvrđan jer bi se na taj način ovoj zemlji pomoglo da postane židovskija i demokratskija država. Dopustite mi da pojasnim što želim reći.

U nekoliko prethodnih kolumni raspravljali smo o halahičkom statusu odnosa uspostavljenih pod nekonvencionalnih uvjetima. To uključuje parove koji zajedno žive ali nisu vjenčani (*pilegash*) i one koji su vjenčani samo preko vladinih, odnosno državnih vlasti (građanski brak). Zaključili smo da, sukladno normativnom židovskim zakonu, ni prvi, a niti drugi način nije dopustiv. Neki pojedinci koji o tome presuđuju vjeruju da *post facto* par vjenčan sukladno građanskom pravu stvara dovoljno snažnu pravnu vezu koja bi, odluče li krenuti svatko svojim putem, zahtijevala pismeno rješenje o rastavi. Pa ipak, trenutno postoji suglasnost o stajalištu prema kojem takav aranžman ne znači stvaranje halahičke bračne veze i stoga, kad je potrebno, odustaje se od zahtjeva za pismenim rješenjem o rastavi.

Od svog osnutka Izrael je nadležnost nad vjenčanjima i rastavama prepustio Glavnom rabinatu. Stoga se u ovoj zemlji ne obavljaju ceremonije sklapanja građanskih brakova između Židova, a brojna se pitanja postavljaju kad je riječ o vjenčanjima sklopljenima u inozemstvu. Proteklih godina sudovi su Ministarstvu unutarnjih poslova naređivali da priznaje vjenčanja obavljena u inozemstvu. Kao takve državna će uprava priznavati, primjerice, brakove neortodoksnih useljenika iz Amerike ili brakove Izraelaca koji se vikendom vjenčavaju na Cipru.

Na ovu potonju mogućnost odlučuju se parovi koji se po židovskim zakonima ne mogu vjenčati, kao što je to slučaj kada halahički jedno od supružnika nije Židov, ili kad se kohen želi vjenčati s razvedenom osobom. Kao alternativa postoji zajednički život izvan formalnog bračnog okvira.

Pa ipak, mnogi se svjetovnjački nastrojeni Izraelci – koji reguliranje bračnog statusa kroz proces kakav zahtijeva rabinat drže neprofesionalnim i vjerski demoralizirajućim – odlučuju za građansko vjenčanje u inozemstvu. Premda u

rabinatu nedvojbeno mnogo službenika svoj posao obavlja časno i ljubazno se odnosi prema ljudima, ta je ustanova na nesreću, ispravno ili pogrešno, došla na loš glas zbog natriha profesionalne bešćutnosti.

Kako bi se otklonio taj problem, rabinska udruga Tzohar pokrenula je projekt u sklopu kojeg se osobama u građanskom braku nastoji pružiti prijaznije i vjerski poticajnije iskustvo pri reguliranju njihovog statusa. Dok ovo pišem, u Knesetu se radi na zakonima kojima bi se zajamčilo da svi bračni parovi, bez obzira na boravište, mogu prijaviti i regulirati svoj bračni status u mjesnom rabinatu povezanom s Tzoharom. Pa ipak, kako Tzohar djeluje u okvirima ortodoksnih halaha, pojedini bračni parovi (uključujući i brojnu djecu useljeničkih parova iz bivšeg Sovjetskog Saveza) i dalje se zapravo ne bi mogli vjenčavati na teritoriju izraelske države.

Premda ovakva politika pojedinim građanima niječe pravo na brak, ima pojedinaca koji i dalje drže da je i dalje ispravno ne dopuštati državi sankcioniranje ne-halahičke bračne veze. Pa ipak, bivši sefardski glavni rabin Eliyahu Bakshi-Doron posložio je nekoliko argumenata kojima se protivi nametanju halahičkog braka širim slojevima izraelskog društva, a ti argumenti imaju veze sa suvremenim trendovima kad su posrijedi razvodi i nevjera. Nakon što se par vjenča sukladno halahičkim odredbama, bilo kakav izvanbračni odnos drži se brakolomstvom, dok djeca iz takvog odnosa dobivaju status mamzerima (izvanbračne djece kojima se omogućuju halahički ograničene mogućnosti zasnivanja bračnih zajednica). Taj problem može postati posebice akutan budući da jedan od supružnika u razvodu može potražiti drugog partnera i prije nego što od rabinata dobije halahičko rješenje o razvodu. Sukladno tome, dugoročno gledajući, takvom bi paru bilo bolje da u halahičkom smislu ostane nevjenčan.

Nadalje, Bakshi-Doron dovodi u pitanje halahičku vrijednost vjenčanja u kojem par ne pokazuje nikakvo zanimanje za samu ceremoniju, već samo želi izvući koristi iz građanskog vjenčanja kao takvog. Naglašava da su, povijesno gle-

dajući, mnogi rabini koji su sudili o tim pitanjima, odlučivali da se vjenčanja obavljena zbog useljavanja, odnosno, stjecanja useljeničkih prava, ne mogu držati pravovaljanima.

Po meni, dopuštanje sklapanja građanskog braka otklonilo bi osjećaj neprijateljstva što nastaje zbog vjerske prinude i umjesto toga omogućilo smislenu vjersko iskustvo za one koji bi se i dalje odlučivali za vjenčanje pred rabinom. Prema anketama o raspoloženju javnosti, osamdeset posto svjetovnjačkih parova, koji imaju pravo i na halahičko vjenčanje, odlučilo bi se za vjersku ceremoniju, čak i slučaju da postoji mogućnost građanskog braka. Taj izbor postao bi

razumna i smisljena odluka u pogledu izražavanja židovskog identiteta koju bi dodatno osnaživao rabinat primoran organizirati predbračno savjetovanje i ceremoniju vjenčanja koja je i halahička i puna značenja i smisla.

Potrebno je zanemariti i odbaciti isprazni simbolizam što ga, kao oblik vjerske prinude, nameće država i to zamijeniti sadržajnim značajkama židovskog identiteta.

Pisac, inače online urednik magazina Tradition kao i pratećeg bloga „Text & Texture,“ predaje na Yeshivat Hakotel. ✨

S engleskog preveo
Zoran Bošnjak

IN MEMORIAM

LUJO GYÖRY (1930.-2012.)

U Zagrebu je 30. ožujka u osamdeset drugoj godini umro veliki hrvatski športaš Lujó Györy. Vijest o njegovu odlasku potresla je i rastužila njegove brojne prijatelje, učenike, dugogodišnje suigrače, kao i tisuće onih koji pamte njegove briljantne vratarske parade u nastupima za njegove zagrebačke klubove kao i za reprezentacije Zagreba, Hrvatske i Jugoslavije.

Lujó Györy bio je posve izuzetna ličnost u zagrebačkom i hrvatskom športu. Rođen je u židovskoj obitelji u Zagrebu 30. svibnja 1930. godine, upravo na dan kada je u Varaždinu odigrana prva rukometna utakmica. S ocem Aleksandrom, koji je igrao nogomet u Makabiju, od ranog je djetinstva odlazio na nogometne utakmice „Građanskog“ i na druge sportske priredbe.

Lujina bogata sportska karijera počinje 1945., kada se - u društvu Zdravka Ježića, Hrvoja Somogya, Branka Branice i drugih članova Plivačkog kluba Mladost – počinje baviti plivanjem i vaterpolom. Igrao je za juniorsku vaterpolsku momčad i bio drugi na juniorskom prvenstvu Zagreba u plivanju na 50 metara slobodnim stilom.

Nakon završene mature zaposlio se u banci u Poreču. Tu se ubrzo našao u ulozi osnivača nogometnog kluba Jadran i istimenog plivačkog kluba. U nogometnom je klubu bio standardni vratar, a u plivačkom je klubu bio među prvim natjecateljima.

Odsluživši vojni rok, vratio se u rodni Zagreb i na Pedagoškoj akademiji upisao fizički odgoj i engleski jezik. Ponovno je u Mladosti, ali sada u rukometnoj momčadi, i to na mjestu

vratara. Godine 1956. osvajaju prvi Jugoslavenski kup, 1958. ulaze u Prvu saveznu ligu. Lujó, od milja zvan Lujček, postaje jugoslavenskim reprezentativcem.

Njegove izvanredne obrane privukle su pozornost lokalnih rivala, pa 1960. postaje članom Rukometnog kluba Zagreb, u kojem su njegove majstorije čuvara mreže došle do punog izražaja. Godine 1962. i 1963. Zagreb osvaja državno prvenstvo, a Györy je od 1961. do 1965. prvi vratar reprezentacije Jugoslavije, odigrao je za nju 15 utakmica, uključujući tu i one na Svjetskom rukometnom prvenstvu u Pragu 1964., na kojem je Jugoslavija osvojila šesto mjesto, a Györy bio kapetan momčadi.

Povjesničari rukometa smatraju Györya začetnikom posebnog načina branjenja: on je prvi uveo tzv. „lepezu“ i „špagat“, a i postavljanje tijela iskorakom naprijed.

U trideset sedmoj godini napušta igranje rukometa i postaje rukometni sudac – sudio je 1260 utakmica! Aktivan je u rukometnom savezu, među ostalim i kao predavač na seminarima za rukometne suce i trenere.

Kao nastavnik tjelesnog odgoja radio je 25 godina u zagrebačkom Građevinskom školskom centru. Na Europskom prvenstvu srednjih škola u Bratislavi 1970. godine sa svojom je školom osvojio drugo mjesto.

Za svoj dugogodišnji sportski i pedagoški rad dobio je mnoga priznanja i nagrade, ali su ga više od svega radovali kolektivni uspjesi, kako sportski tako i radni. Bio je izuzetno koristan, omiljen i ugledan član svakog kolektiva u kojem je djelovao. Volio je ljude, a ljudi su voljeli njega. Svima koji su s njime radili, s njime igrali i nastupali, pa i svima koji su ga poznavali, ostat će u najljepšem i dugom sjećanju ne samo kao veliki športaš nego i kao duboko humana ličnost, kao pravi prijatelj, kao čovjek dostojan poštovanja. ✨

Fredi Kramer

IN MEMORIAM

KLARI POLLAK ROĐ. NADAŠDI (1914. – 2012.)

U Haifi je 19. veljače u 97. godini života preminula Klari Pollak, rođ. Nadašdi iz Čakovca.

Klari, kći cijenjene frizerske obitelji iz Čakovca, i sama frizerka po zanimanju, dijelila je u razdoblju od 1941. do 1945. sudbinu svojih sunarodnjaka: od deportacije u Auschwitz do povratka u opustjeli dom i gotovo iskorijenjenu obitelj.

Svoj je novi dom sa sestrom Elom i bratom Mirkom, koji su uspješno preživjeli logore smrti, našla u Izraelu (Kiriat Yam), gdje se s bratom do mirovine nastavila baviti frizerskom profesijom.

Moj suprug i ja upoznali smo Klari u njenoj 81. godini života, kada smo ju posjetili u Bet Avotu (Dom umirovljenika) na Karmelu, noseći joj pozdrave od njene voljene nećakinje Mire Hartl iz Zagreba. Imajući na umu njene godine, nismo se namjeravali dugo zadržati. Umjesto krhke, ostarjele gospođe, našli smo vitalnu, optimističnu i toplu osobu koja nam naprosto nije dopustila da ju brzo ostavimo. Provela nas je po Domu umirovljenika koji je izgledao poput hotela s pet zvjezdica, pokazala nam je svoj lijepi apartman s pogledom na Sredozemno more i na kraju smo završili u restoranu Doma.

Klari je sa zadovoljstvom govorila o životu u Izraelu, nimalo ne uljepšavajući napore prvih godina po useljenju i brigu zbog neprijateljskog susjedstva. Sjećam se kako je sa smiješkom go-

vorila da je presretna što živi u zemlji u kojoj ima puno svjetla i cvijeća, a nekada davno, u Čakovcu, uvijek se bojala zime koja je sa sobom nosila mračne, hladne dane. Kod Klari smo se zadržali više od dva sata i jako se zavoljeli. Obećali smo joj da ćemo ju skoro ponovno posjetiti, no to nam nažalost nije uspjelo.

Našu vezu nikada nismo prekinuli, šaljući joj razglednice uvijek kada bismo imali priliku.

Na čakovečkom Židovskom groblju nema grobnice obitelji Nadašdi, jer nitko, osim Klari, sestre Ele i brata Mirka, nije preživio Holokaust, no mi prigodom svake posjete groblju upalimo na zajedničkoj grobnici svijeću za njih i sve nevine, stradale u Holokaustu.

Za našu smo Klari upalili svijeću ljubavi u našim srcima koja se nikada neće ugasiti.

Želimo vjerovati da tamo gdje je sada ima puno svjetla i cvijeća.

Tugujemo za Klari zajedno s njenom nećakinjom Mirom Hartl i obitelji Alice i Ivica Singer iz Zagreba.

ZIHRONA LIVRAHA ☆

Gertruda (Pupa) i Vlado Preis Hur

DOBROVOLJNI PRILOZI**ZA SOCIJALNE POTREBE
ŽIDOVSKÉ OPĆINE ZAGREB**

Bjanka i Drago Auslender 400,00 kn
u spomen na Alfreda Lustiga

Lea i Vlado Goldner 400,00 kn
u spomen na Alfreda Lustiga

Renee i Jaroslav Maleček 400,00 kn
u spomen na Alfreda Lustiga

Mila Ajzenštajn Stojić 200,00 kn
u spomen na dragog supruga i roditelje

Sonja Pekota 300,00 kn
u spomen na majku Veru Vinković Wollner

ZA VJERSKU SEKCIJU

Dani-Darko, Daniel i Julia Deutsch 300,00 kn
povodom pete godišnjice smrti mame i bake Ljerke Deutsch rođ Grünberg

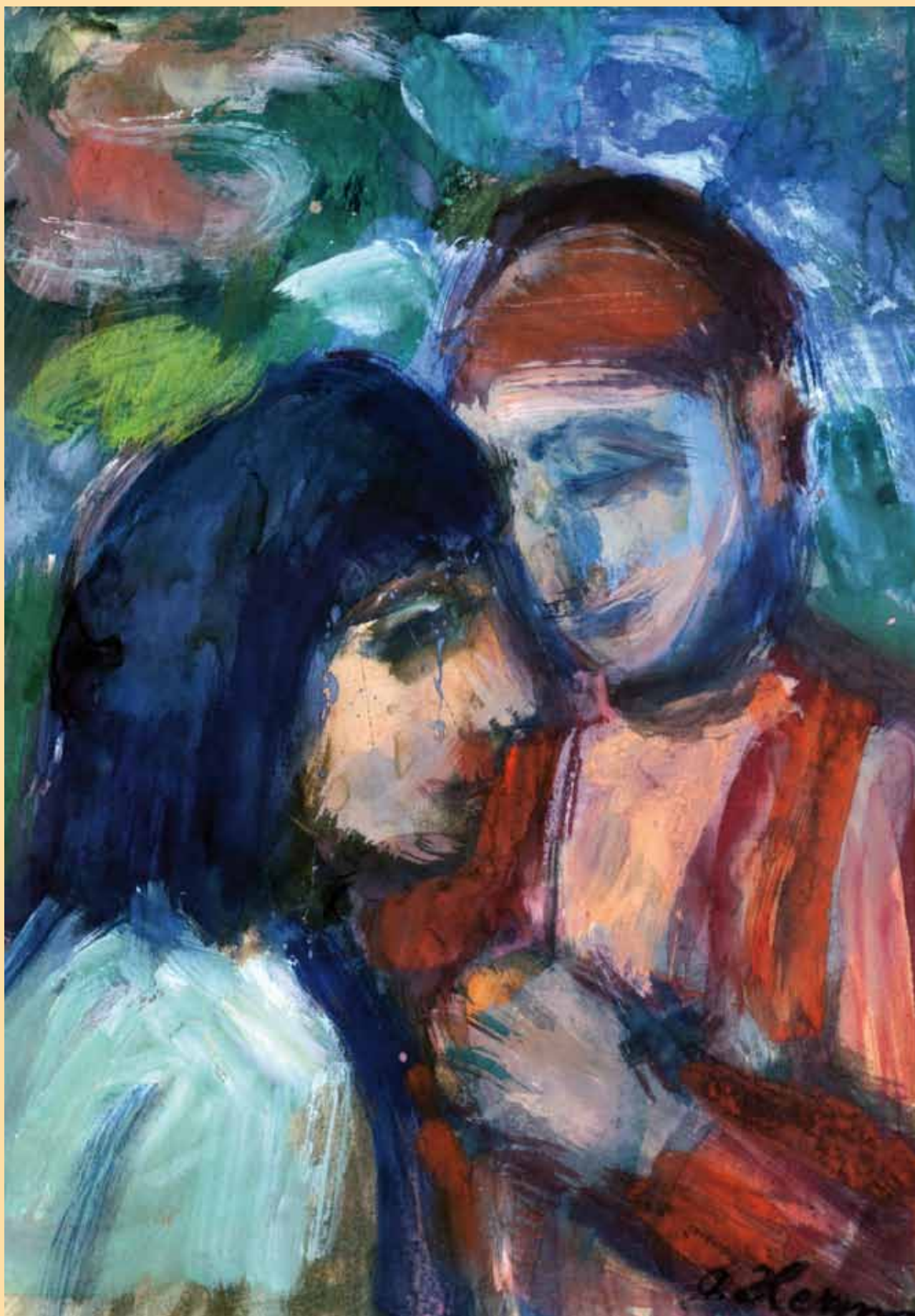
Jakov Romano 500,00 kn
u spomen na članove obitelji Romano podrijetlom iz Višegrada

**ZA DOM ZAKLADE
LAVOSLAVA SCHWARZA**

Željko Đuračić 500,00 kn
Milorad Švarc, London 50,00 GBP
Paula Ristić, London 30,00 GBP

Gore lijevo: Portret djevojčice, 1907.
Gore desno: Žena u naslonjaču, 1919.
Dolje lijevo: Žena u vrtu, 1927.
Dolje desno: Žena u plavom i žutom, 1953.

Oskar Herman:
Očitovanje,
1957.